

Миронець Ніна Ростиславівна,
кандидат історичних наук, доцент

Романів Оксана Яківна,
кандидат географічних наук, доцент

Яроменко Оксана Володимирівна,
кандидат географічних наук, доцент

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана
Дем'янчука, м. Рівне, Україна, e-mail: nina_myr@ukr.net

Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна, e-mail: okromaniv@gmail.com

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана
Дем'янчука, м. Рівне, Україна, e-mail: Yaromenko_ov@ukr.net

ПРИРЕЧЕНІ НА СМЕРТЬ: АБОРТИ І АБОРТНИЙ ТУРИЗМ

Мета дослідження – здійснення групування країн світу за доступністю та законністю абортів і виявлення закономірностей розвитку туристичних потоків абортного туризму.

Методика дослідження включає систему методів та прийомів: монографічний метод (використано для опрацювання матеріалів літературних першоджерел та Інтернет-ресурсів), статистичний метод (використано з метою оцінювання рівня поширення абортів), картографічний метод (застосовано для візуалізації законності та доступності абортів по країнах світу), метод класифікації (вжито при групуванні країн за критерієм рівня доступності та законності абортів).

Результати дослідження. Проаналізовано географію туристичних потоків одного з різновидів медичного туризму – абортного туризму. Він виник у результаті можливості отримання за кордоном медичних процедур, заборонених або обмежених у власній країні. Зосереджено увагу на факторах законності та доступності цих медичних послуг у країнах. Виділено чотири групи країн щодо доступності здійснення абортів: 1) свобода абортів; 2) аборт з медичних та соціально-економічних показань; 3) аборт за медичними показаннями і в інших виняткових випадках; 4) повна заборона. Право перервати вагітність за бажанням жінки гарантовано в 71% розвинених країн і в 16% країн, що розвиваються. Більшість країн, які обмежують аборти на території всієї країни або в її окремих адміністративних частинах - це держави Африки і Південної Азії, Латинської Америки. Але найбільш інтенсивним абортний туризм є на теренах Європи.

Полеміка про аборти не вщухає. Дві основні групи, що дискутують, називають себе «за вибір» (з наголосом на право жінок вибирати) і «за життя» (з наголосом на право ненародженої дитини на життя).

Науковою новизною роботи є те, що запропоноване групування країн за законністю та доступністю абортів, окреслено фактори абортного туризму. Визначено основні напрями туристичних потоків абортного туризму у Європі.

Практичне значення роботи полягає у тому, що отримані результати можуть бути використані для формування туристичної політики України, оскільки держава залучена у сферу абортного туризму в ролі реципієнта туристичних потоків. Також результати дослідження здійснюють свій внесок у вирішення соціальних та демографічних проблем в умовах депопуляції та погіршенні стану суспільного здоров'я населення. Адже аборти є факторами, які негативно впливають на відтворення населення та жіноче здоров'я.

Ключові слова: аборт, медичний туризм, абортний туризм, групування, туристичний потік.

Миронець Ніна Ростиславівна,
кандидат исторических наук, доцент

Романів Оксана Яковлевна,
кандидат географических наук, доцент

Яроменко Оксана Владимировна,
кандидат географических наук, доцент

Международный экономико-гуманитарный университет имени академика Степана
Демьянчука, г. Ровно, Украина, e-mail: nina_myr@ukr.net

Национальный университет водного хозяйства и природопользования, доцент
кафедры геологии и гидрологии, г. Ровно, Украина, e-mail: okromaniv@gmail.com

Международный экономико-гуманитарный университет имени академика Степана
Демьянчука, заведующая кафедрой географии и туризма, г. Ровно, Украина, e-mail:
Yaromenko_ov@ukr.net

ОБРЕЧЕННЫЕ НА СМЕРТЬ: АБОРТЫ И АБОРТНЫЙ ТУРИЗМ

Цель исследования - осуществление группировки стран мира по доступности и законности абортів, а также выявление закономерностей развития туристических потоков абортного туризма.

Методика исследования включает систему методов и приемов: монографический метод (использован для обработки материалов литературных первоисточников и Интернет-ресурсов), статистический метод (употреблен для оценки уровня распространения абортів), картографический метод (применен для визуализации законности и доступности абортів по странам мира), метод классификации (использован при группировке стран по критерию уровня доступности и законности абортів).

Результаты исследования. Проанализирована география туристических потоков одной из разновидностей медицинского туризма - абортного туризма. Он возник в результате возможности получения за границей медицинских процедур, запрещенных или ограниченных в собственной стране.

Сосредоточено внимание на факторах законности и доступности этих медицинских услуг в странах мира. Выделены четыре группы стран по доступности осуществления аборт: 1) свобода аборта; 2) аборт по медицинским и социально-экономическим показаниям; 3) аборт по медицинским показаниям и в других исключительных случаях; 4) полный запрет. Право прервать беременность по желанию женщины гарантировано в 71% развитых стран и в 16% развивающихся стран. Большинство стран, которые ограничивают аборты на территории всей страны или в ее отдельных административных частях - это государства Африки и Южной Азии, Латинской Америки. Но наиболее интенсивным абортный туризм является на территории Европы.

Полемика об абортах не утихает. Две основные группы, которые дискутируют, называют себя «за выбор» (с акцентом на право женщин выбирать) и «за жизнь» (с акцентом на право не рождённого ребенка на жизнь).

Научной новизной работы является то, что предложено группирование стран по законности и доступности абортов, определены факторы абортного туризма. Установлены основные направления туристических потоков абортного туризма в Европе.

Практическое значение работы состоит в том, что полученные результаты могут быть использованы для формирования туристической политики Украины, поскольку государство вовлечено в сферу абортного туризма в роли реципиента туристических потоков. Также результаты исследования осуществляют свой вклад в решение социальных и демографических проблем в условиях депопуляции и ухудшении состояния общественного здоровья населения. Ведь аборты являются факторами, которые негативно влияют на воспроизводство населения и женское здоровье.

Ключевые слова: аборт, медицинский туризм, абортный туризм, группирование, туристический поток.

UDC 911.1+338:48

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.3-9>

Myronets Nina Rostislavivna,

Candidate of History, Associate Professor

Romaniv Oksana Yakivna,

Candidate of Geography, Associate Professor

Yaromenko Oksana Volodymyrivna,

Candidate of Geography, Associate Professor

International University of Economics and Humanities Academician Stepan

Demianchuk, Rivne, Ukraine, e-mail: nina_myr@ukr.net

National University of Water and Environmental Engineering, Associate Professor,

Rivne, Ukraine, e-mail: okromaniv@gmail.com

International University of Economics and Humanities Academician Stepan

Demianchuk, Rivne, Ukraine, e-mail: Yaromenko_ov@ukr.net

DOOMED TO DEATH: ABORTIONS AND ABORTION TOURISM

The purpose of the study is to group the countries of the world according to the availability and legality of abortion and to identify patterns of development of tourist flows of abortion tourism.

The research methodology includes a system of methods and techniques: monographic method (used to process materials from literary sources and Internet resources), statistical method (used to assess the prevalence of abortion), cartographic method (used to visualize the legality and availability of abortion around the world), classification method (used to group countries according to the criterion of the level of availability and legality of abortion).

Research results. The geography of tourist flows of one of the types of medical tourism (abortion tourism) was analyzed. It arose as a result of the possibility of obtaining medical procedures abroad, prohibited or restricted in their own country. Attention was focused on the factors of legality and accessibility of these medical services in the countries. There are four groups of countries on the availability of abortion: 1) freedom of abortion; 2) abortion for medical and socio-economic reasons; 3) abortion for medical reasons and in other exceptional cases; 4) complete ban. The right to terminate a pregnancy at the woman's request is guaranteed in 71% of developed countries and in 16% of developing countries. Most countries that restrict abortion throughout the territory or in its separate administrative units - this is the state of Africa and South Asia and Latin America. But abortion tourism is the most intensive in Europe. The controversy over abortion has not abated. The two main groups in discussion call themselves "for choice" (with an emphasis on women's right to choose) and "for life" (with an emphasis on the unborn child's right to life).

The scientific novelty of the work is that the proposed grouping of countries according to the legality and availability of abortion, outlines the factors of abortion tourism. The main directions of tourist flows of abortion tourism in Europe are determined.

The practical significance of the results of the work is that they can be used to shape the tourism policy of Ukraine, as the state is involved in the field of abortion tourism as a recipient of tourist flows. The results of the study also contribute to solving social and demographic problems in the context of depopulation and deteriorating public health. After all, abortions are factors that negatively affect the reproduction of the population and women's health.

Key words: abortion, medical tourism, abortion tourism, grouping, tourist flow.

Постановка проблеми. В умовах гуманізації туристичної сфери актуальності набуває розвиток такого інноваційного виду туризму як медичний. Головною ознакою медичного туризму

є бажання отримати неекстремне лікування гострих та хронічних захворювань, або проведення медичних маніпуляцій. [7] Підстав для лікування за кордоном чимало, серед яких: висока якість лікування; наявність найсучасніших технологій та застосування передових методів, які ще не використовуються у вітчизняній медицині; нижча вартість послуг; прагнення конфіденційності та бажання отримати нелегальний у своїй країні вид лікування. [8] Розвитку медичного туризму сприяє комплекс причин, серед яких не останнє місце займає можливість отримання медичних процедур, заборонених або обмежених у власній країні. Тому дослідження проблематики доступності та законності абортів і формування потоків абортного туризму є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку медичного туризму та його різновидів досліджувалися у працях як українських науковців [2], [3], так і вчених зарубіжжя. Зокрема, за визначенням Романів О.Я., абортний туризм – це подорожі в іншу країну з метою виконання абортів, мандрівка із країни, де закони щодо обмеження абортів є суворими чи взагалі його забороняють, до країн, у яких аборти дозволені чи мають менш суворе законодавство, яке регулює процес переривання вагітності. Цей специфічний різновид медичного туризму сформувався під впливом кількох спонукальних мотивів: нижчої вартості; сучасних медичних технологій; часового чинника (обмеження на здійснення абортів до певного етапу вагітності в своїй країні); анонімності лікування; доступності медпослуг (проблема заборони використання чи нелегального використання медичних процедур з переривання вагітності у країні проживання). [3]

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах трансформації демографічної політики та продовження суспільних дискусій про припустимість абортів необхідні детальні дослідження географічних аспектів поширеності абортів та абортного туризму.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – здійснення групування країн світу за доступністю та законністю абортів і виявлення закономірностей розвитку туристичних потоків абортного туризму.

Виклад основного матеріалу. Право перервати вагітність за бажанням жінки гарантовано в 71% розвинених країн і в 16% країн, що розвиваються. Карта законності та доступності абортів у країнах світу представлена на рис. 1.

Рис. 1. Карта законності та доступності абортів у світі (складено за даними [6])

Існує два основних способи проведення абортів - хірургічний та медикаментозний. За даними ВООЗ, у всьому світі щороку роблять близько 25 мільйонів небезпечних абортів (кримінальних, «домашніми засобами» тощо), що становить 45% від усіх абортів. [10]

Більшість країн, які обмежують аборти на території всієї країни або в її окремих адміністративних частинах - це держави Африки і Південної Азії, Латинської Америки.

Серед країн Латинської Америки, до слова, найстрогіші умови у Чилі. У країні заборона існує з 1989 р. і аборт не дозволяється ні за яких умов, серед держав Латинської Америки ситуація в цій країні, скоріше, правило, ніж виняток; тільки три країни регіону мають ліберальне законодавство, що стосується абортів: Куба, Гайана і Пуерто-Ріко [4]. У Нікарагуа повна заборона на аборти законодавчо унормована з 2006 р. Якщо у Домініканській республіці у виняткових випадках законодавство з метою порятунку життя жінки дозволяє перервати вагітність, «якщо всі наявні наукові та технічні засоби вичерпуються, щоб заощадити два життя, наскільки це можливо» [9], то у Сальвадорі законодавство з 2013 р. встановило: навіть у випадку, якщо жінці повідомлять, що народження дитини призведе до смерті жінки, переривання вагітності й тоді заборонене, бо вважатиметься криміналом. [9]

Наведемо групування країн за законністю та доступністю абортів:

1. Повна заборона:

1.1. Нікарагуа, Домініканська республіка, Республіка Ель-Сальвадор, Чилі, Мальта і Ватикан. Донедавна у цьому переліку була ще одна європейська країна – Ірландія. Там аборт заради порятунку життя жінки дозволили в 2013 р., але не у випадку зґвалтування, інцесту або смертельної аномалії плоду. Вчинення нелегального абортів у Ірландії (у тому числі медикаментозний аборт) карається 14 роками в'язниці. У 2018 р. Ірландія проводила референдум щодо лібералізації законів про аборти, яку підтримали близько 69% учасників голосування.

1.2. Афганістан, Ангола, Бангладеш, Бразилія, Венесуела, Гватемала, Гондурас, Єгипет, Індонезія, Ірак, Іран, Ірландія, Ємен, Ліван, Лівія, Мавританія, Малі, Мексика, Нігерія, ОАЕ, Оман, Парагвай, Папуа Нова Гвінея, Сирія, Філіппіни. Аборт розглядається як злочин проти внутрішньоутробного життя і прирівнюється до вбивства. Тому аборти повністю заборонені, крім випадків порятунку життя жінки.

2. Аборт за медичними показаннями і в інших виняткових випадках. В Алжирі, Аргентині, Болівії, Гані, Ізраїлі, Кенії, Колумбія, Коста-Риці, Марокко, Пакистані, Перу, Польщі дозволені аборти лише за загрози життю і здоров'ю жінки, тобто тільки за медичними показаннями.

3. Аборт з медичних та соціально-економічних показань. У Великобританії, Індії, Ісландії, Люксембурзі, Фінляндії, Японії аборти дозволені тільки за медичними та соціально-економічними показниками, а також у випадках зґвалтування. Деякі країни з розвинутою економікою мають специфічні обмежувальні закони. Наприклад, Японія вимагає дозволу чоловіка на аборт для жінки, яка перебуває у шлюбі.

4. Свобода абортів. Визнане право жінки самостійно вирішувати питання про вагітність. Політика спрямована тут на охорону здоров'я жінки, тобто караються тільки позалікарняні і пізні аборти. Аборти «за бажанням» на ранніх стадіях вагітності дозволені на території СНД і Балтії, у колишніх югославських республіках, Австралії, Австрії, Албанії, Бельгії, Болгарії, Угорщини, В'єтнамі, Німеччині, Греції, Данії, Італії, Канаді, КНР, на Кубі, в Монголії, Непалі, Нідерландах, Норвегії, Румунії, Сингапурі, Словаччині, США, Тунісі, Туреччині, Франції, Чехії, Швеції, ПАР, Уругваї. Однак щодо США зауважимо: 2003 р. американський сенат схвалив законопроект, який забороняє переривання вагітності методом штучних пологів. Окрім того існують заборони в окремих штатах. Сенат штату Алабама заборонив аборти повністю і призначив за порушення закону 99 років ув'язнення. Тільки загроза життю матері може розглядатися як виняток. У Штаті Джорджія підписано наказ про заборону переривання вагітності після шести тижнів. А лікар, який порушить цю норму, отримає тюремний строк 10 років. Всього у США п'ять штатів, де певною мірою обмежена свобода абортів.

Україна ж серед тих країн, де аборти дозволено з будь-яких причин у термін до 12 тижнів вагітності.

Як бачимо з рис. 1 та з наведеної класифікації, окремі країни – як-от Ізраїль, Південна Корея, Нова Зеландія і Польща – законодавчо дозволяють аборт тільки за певних умов (при аномаліях розвитку плода, якщо вагітність наступила в результаті зґвалтування, інцесту, якщо є медичні показання для переривання вагітності). Так, наприклад, в Іспанії 1985 р. легалізовані аборти у випадках зґвалтування, серйозних аномалій плоду і ризику серйозної небезпеки, створюваної вагітністю для фізичного або психічного здоров'я жінки.

На карті рис. 1 окремі території відзначені як такі, відносно яких немає даних про законність та доступність абортів. Однією з таких є Гренландія. Проте цей феномен потребує окремого дослідження. Найбільший острів світу з населенням 55992 осіб (станом на 1 січня 2019 р.) перебуває у юрисдикції Данії. На кожну тисячу жінок щорічно припадає в середньому 30 абортів. У самій Данії, де аборти доступні, значення набагато нижчі – 12 на тисячу жінок. [10] Більшість жінок Гренландії, які вагітніють, вирішують позбутися плоду. Кількість абортів переважає над чисельністю новонароджених немовлят. Основні

чинники, які визначають таку репродуктивну поведінку жінок – проблеми економіки, незадовільні житлові умови, недостатня освіченість. А ще – у Гренландії небажана вагітність та аборт не є приводом для сорому та осуду.

Рух за право на аборти та використання контрацепції розпочалися у Європі з Франції, у якій до початку 1980-х років планування сім'ї і аборти були заборонені. У католицькій релігії аборт – непростимий гріх. Тому право на аборти у Франції виборювали у процесі дискусій між громадськими рухами та офіційним Ватиканом. Резонансною подією, для прикладу, був у 1971 році Міжнародний марш щодо скасування законів проти абортів у Парижі. Нині у Франції аборт є законним протягом перших 12 тижнів вагітності, може бути здійснений у приватній чи державній клініці. Хоча для цієї процедури жінки ще донедавна, трапляється, подорожували до Німеччини, оскільки у Франції існувала обов'язкова умова: тиждень на роздуми після звернення до лікаря із запитом на виконання абортів. У Німеччині ж аборт є законним за вимогою протягом першого триместру. І для абортів за запитом надаються обов'язкові поради, після чого пацієнтка повинна зачекати лише три дні до проведення маніпуляцій. З 2015 року у Франції законодавство щодо переривання вагітності стало ще більш ліберальним – зняли обов'язковий тижневий період на очікування, який існував до того.

Але полеміка у суспільстві про аборти не вщухає і досі.

Дві основні групи, що дискутують, називають себе «за вибір» (з наголосом на право жінок вибирати) і «за життя» (з наголосом на право ненародженої дитини на життя).

Аргументи прихильників абортів такі:

1. Невід'ємне право жінки на аборт, як складову права розпоряджатися власним тілом.
2. Ембріон не є людською істотою на початку свого розвитку, мало відрізняється від будь-якої іншої людської клітини, мільйони яких гинуть щодня.
3. Аргумент Річарда Докінза, який у книзі «Бог як ілюзія» зауважує, що при раціональному підході, на відміну від релігійного, істотним є не питання «чи є ембріон людською істотою?», а питання «чи здатний ембріон страждати?» або «хто більше страждає в результаті рішення про аборт/відмову від абортів – ембріон чи матір?». Автор стверджує, що до формування нервової системи ембріона про його відчуття не може бути й мови, на ранніх стадіях формування нервової системи ембріон відчуває відверто менші страждання, ніж корова на бійні.
4. Загроза життю матері. Аргументи на захист абортів засновані на визнанні другорядності приреченого плоду, життя якого де-факто не вважають повністю людським.
5. Загроза важкої патології плода. Аборт розглядається, як засіб запобігання появи на світ дітей з важкими патологіями, несумісними з життям, або які обмежують термін життя немовляти до 0,5-2 років тощо. Сучасна медицина дозволяє з високим ступенем імовірності діагностувати можливі порушення в геномі ембріона та виявити низку органічних порушень розвитку.
6. Загроза втрати здоров'я та життя. Доведено, що офіційні заборони абортів лише переведуть явище в площину нелегальних абортів. Кримінальні і некваліфіковано зроблені аборти становлять особливу небезпеку: вони нерідко призводять до незворотних наслідків для здоров'я, випадків безпліддя і летальних випадків. Кримінальні аборти є причиною смерті 70 тисяч жінок у всьому світі щорічно.
7. Заборона абортів спонукатиме до народження небажаних дітей. Це сприятиме зростанню покинутих немовлят, сирітства, вбивства новонароджених та насильства над дітьми.

Аргументи супротивників абортів такі:

1. Ембріон є людською істотою. Прихильники заборони абортів посилаються на дані ембріології, які показують, що з моменту злиття жіночих і чоловічих статевих клітин ембріон має багато характеристик людської істоти, зокрема геном, спрямований на поступовий розвиток аж до формування дорослої людини.
2. Фізичні страждання приреченого плоду. Цьому є експериментальні підтвердження доктора Бернарда Натансона, засновника Національної асоціації щодо скасування закону про аборти «NARAL» (англ. National Association for Repeal of Abortion Laws), яка пізніше була перейменована в Національну лігу за право на аборти (англ. National Abortion Rights Action League). Доктор в період 1970-1984 рр. зробив жінкам кілька десятків тисяч абортів, у 1984 році провів ультразвукову зйомку процесу абортів. Зняті матеріали показали, що дитина відчуває загрозу від інструменту, яким проводиться аборт, при його наближенні вона починає здійснювати швидкі рухи, відсувається від інструменту, її серцебиття прискорюється, при цьому дитина розкриває рот, ніби кричить.
3. Відповідальність за свої дії. Чоловік і жінка потенційно несуть відповідальність при вступі в статевий зв'язок, результатом якої може стати вагітність, оскільки надійність будь-яких засобів контрацепції не є стовідсотковою.
4. Наслідки для здоров'я жінки. Хоча аборт є легальною хірургічною процедурою, але часто спричинює суттєві психічні розлади, викликає різні ускладнення: пошкодження стінок матки, м'язів тощо.

А це спричинює рубцювання, а також викидні при наступній вагітності.

5. Релігійні заборони на вбивство. Аборт засуджується головними деномінаціями трьох авраамічних релігій (християнством, ісламом, юдаїзмом) і вважається в них формою вбивства.

Наявність обмежень у доступності до послуг з переривання вагітності сформувало своєрідну географію туристичних потоків абортного туризму. Продемонструємо їх на прикладі Європи.

У Польщі, де аборт дозволений, якщо вагітність загрожує життю і здоров'ю жінки, або стала результатом звалтування, кілька останніх років тривають бурхливі дискусії у суспільстві щодо законопроекту про повну заборону переривання вагітності. Це викликає масові протести проти заборони абортів, адже вже біля 15 % всіх абортів, які робляться поляками, виконуються за межами держави [5]. Хоч у Польщі аборт може проводитися за медичними або соціальними показаннями (у 1993 році було прийнято відповідний закон), легальний аборт майже недоступний. Навіть якщо мешканка Польщі має законну підставу для переривання вагітності, реалізувати своє право їй непросто, лікарі часто відмовляються робити аборт. За даними феміністських правозахисних організацій, в Польщі близько 200 легальних абортів на рік, а нелегальних - 40 - 50 тисяч [1]. Покарання за нелегальний аборт - від двох до п'яти років в'язниці. Одні вирішують проблему за допомогою голландських кораблів-абортаріїв, які прибувають періодично до узбережжя Польщі та зупиняються в нейтральних водах. Інші їдуть в приватні клініки Німеччини, треті мандрують до українського Львова або до російського Калінінграда. В Україні, як і в Росії, аборт дозволений та може бути здійснений за законним запитом упродовж перших дванадцяти тижнів вагітності навіть не за медичними показаннями.

У Швеції без пояснення причин можна зробити аборт до 18 тижнів, а визначити стать майбутньої дитини можна з одинадцятого тижня вагітності. Якщо є серйозні причини для переривання вагітності, то аборт роблять до 22 тижнів. А у випадках серйозної хвороби, тілесних дефектів, загрози для життя жінки обмеження на терміни переривання вагітності взагалі відсутні (щоправда, з дозволу Національної ради здоров'я та благополуччя). А в Данії і Норвегії закон дозволяє переривати вагітність до дванадцятого тижня, а у другому триместрі вагітності – лише у випадку виключних ризиків, тому на пізніших термінах жінки цих країн мандрують до сусідньої Швеції.

Щоб зробити аборт в Великобританії, потрібен підпис двох лікарів: сімейного лікаря та гінеколога. Прийом у гінеколога коштує 200 фунтів, якщо немає страховки – більше 1 тисячі фунтів [1]. Тому британки їдуть до Нідерландів, де це дешевше і потребує менше формальностей.

Жінки, які живуть у Нідерландах, не повинні нічого платити за аборт. Якщо пацієнтка не голландка, але живе там, вона може подати докази резиденції (рахунок на мобільний телефон, банківський рахунок, договір про оренду). Іноземцям послуга коштуватиме приблизно 400 євро. Великобританія і Нідерланди – чи не найпопулярніші країни для абортного туризму у жінок з країн ЄС, оскільки переривання вагітності тут дозволене найдовше, аж до 24-го тижня вагітності [1], [9].

Висновки. Отже, констатуємо факт наявності абортного туризму, спеціалізації окремих країн на наданні таких послуг, складання усталеної мережі туристичних потоків, формування певної медико-туристичної інфраструктури, яка обслуговує ці туристичні потоки. Ігнорувати існування цілого сегменту туристичного ринку не можна. Оскільки він виявився доволі стабільним, цілорічним, затребуваним, а з огляду на обмеження доступності до медичних послуг в деяких європейських країнах – ще й перспективним для України. Цей вид туризму здатний акумулювати економічний ефект. Хоча щодо соціального ефекту від абортного туризму для України, як держави, що декларує наміри активно інтегруватися у європейську спільноту і прагне до розвитку свого позитивного іміджу – існують певні застереження, які потребують подальших розгорнутих досліджень з метою оцінки соціальних ризиків. На ці питання плануємо отримати відповіді у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Абортный туризм. URL : <http://doctorpiter.ru/articles/350/>
2. Гунченко О.О. Географія медичного туризму в країнах Європи. // Географія та туризм. 2014. № 30. С. 110-121.
3. Романів О.Я., Яковлева Н.О. Географія абортного туризму. // Актуальні проблеми регіональних досліджень : матеріали III Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 13–14 грудня 2018 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. С. 97-101.
4. Сакевич В. От аборта к контрацепции. URL : <http://www.demoscope.ru/weekly/2016/0687/tema02.php>
5. «Чорний протест»: у Польщі національний страйк проти заборони абортів. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2016/10/3/7055348/>
6. Center for Reproductive Rights. URL : reproductiverights.org
7. Cosburn Helen K. Health Tourism – A Continuum of Care. // Medical Tourism Magazine. Jul 15, 2009. URL : <http://www.healthtourismmagazine.com/article>
8. Horowitz M., Rosensweig J., Jones C.. Medical Tourism: Globalization of the Healthcare Marketplace. // MedGenMed. 2007; 9(4): 33. URL : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2234298/>
9. Women on Waves. URL : <https://www.womenonwaves.org/en/map/country>
10. World Health Statistics. URL : <https://www.who.int/data/gho/publications/world-health-statistics>

Список использованных источников:

1. Абортный туризм. URL : <http://doctorpiter.ru/articles/350/>
2. Гунченко О.О. География медицинского туризма в странах Европы. // География и туризм. 2014. № 30. С. 110-121.
3. Романив О.Я., Яковлева Н.О. География абортного туризма. // Актуальные проблемы региональных исследований: материалы III Междунар. науч.-практ. интернет-конференции (г. Луцк, 13–14 декабря 2018 г.) / под ред. В. Й. Лажника. Луцк : Вежа-Друк, 2018. С. 97-101.
4. Сакевич В. От аборта к контрацепции. URL : <http://www.demoscope.ru/weekly/2016/0687/tema02.php>
5. «Черный протест»: в Польше национальная забастовка против запрета абортов. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2016/10/3/7055348/>
6. Center for Reproductive Rights. URL : reproductiverights.org
7. Cosburn Helen K. Health Tourism – A Continuum of Care. // Medical Tourism Magazine. Jul 15, 2009. URL : <http://www.healthtourismmagazine.com/article>
8. Horowitz M., Rosensweig J., Jones C. Medical Tourism: Globalization of the Healthcare Marketplace. // MedGenMed. 2007; 9(4): 33. URL : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2234298/>
9. Women on Waves. URL : <https://www.womenonwaves.org/en/map/country>
10. World Health Statistics. URL : <https://www.who.int/data/gho/publications/world-health-statistics>

References:

1. Abortion tourism. URL : <http://doctorpiter.ru/articles/350/>
2. Hunchenko O.O. Geography of medical tourism in European countries. // Geography and tourism. 2014. № 30. P. 110-121.
3. Romaniv O.Y., Yakovleva N.O. Geography of abortion tourism. // Current issues of regional research : materials III International. scientific-practical internet conferences (Lutsk, December 13–14, 2018) / ed. VY Lazhnik. Lutsk: Vezha-Druk, 2018. P. 97-101.
4. Sakevich V. From abortion to contraception. URL : <http://www.demoscope.ru/weekly/2016/0687/tema02.php>
5. «Black protest»: national strike against abortion ban in Poland. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2016/10/3/7055348/>
6. Center for Reproductive Rights. URL : reproductiverights.org
7. Cosburn Helen K. Health Tourism – A Continuum of Care. // Medical Tourism Magazine. Jul 15, 2009. URL : <http://www.healthtourismmagazine.com/article>
8. Horowitz M., Rosensweig J., Jones C. Medical Tourism: Globalization of the Healthcare Marketplace. // MedGenMed. 2007; 9(4): 33. URL : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2234298/>
9. Women on Waves. URL : <https://www.womenonwaves.org/en/map/country>
10. World Health Statistics. URL : <https://www.who.int/data/gho/publications/world-health-statistics>

Надійшла до редколегії 07.12.2020

Бударіна Катерина Олексіївна

Шаран Лариса Олександрівна,

кандидат технічних наук, доцент

Бондар Наталія Петрівна,

кандидат технічних наук, доцент

Губеня В'ячеслав Олександрович,

кандидат технічних наук, доцент

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна,
e-mail: Larisharan@ukr.net

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ КРАФТОВОЇ КАВ'ЯРНІ У ЗАКЛАДІ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ

Мета. Метою статті є обґрунтування доцільності впровадження крафтової кав'ярні на базі готелю ділового призначення, зокрема втілення у технологію приготування кавового зерна місцевий етап підготовки сирової сировини. Адже згідно дослідження надання послуги організації приготування кавового напою у готелях не задовільний. А якість сировини залишає бажати кращого.

Методика. За методичну основи даної роботи виступають роботи вітчизняних та закордонних науковців у сфері гостинності, наукова періодика, ресурси мережі Інтернет. В методику входять узагальнюючі та статистичні дані, де відображено доцільність впровадження підготовчої операції обробки сировини при технології виготовлення кави саме на території закладу гостинності.

Результати. У результаті досліджень було проаналізовано світовий та вітчизняний досвід щодо впровадження крафтової кав'ярні у готелі ділового призначення. Встановлено, що така практика впровадження у вітчизняних та закордонних закладах гостинності відсутня. Було розроблено алгоритм впровадження крафтової кав'ярні, запропоновано шляхи використання вторинної сировини у додаткових послугах та підтверджено позитивний вплив кави на організм людини. Одержані результати впровадження допоможуть покращити культуру споживання кави та розширити її асортимент, при цьому надати підприємству гостинності можливість розвиватися і одержувати значні прибутки.

Наукова новизна. Доведено необхідність впровадження крафтової кав'ярні з власним обсмажувальним цехом на території підприємства гостинності. Систематизовано світовий досвід щодо впровадження в Україні крафтової кав'ярні. Наведено асортимент додаткових послуг, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності закладу, а також дадуть можливість діловим людям у період відряджень насолоджуватися якісними кавовими напоями та підтримувати красу свого тіла.

Практична значимість. Представлені у роботі матеріали можуть бути використані для вдосконалення та розширення асортименту надаваних додаткових послуг у вітчизняних підприємствах гостинності: розширити асортимент кавового зерна власного виробництва з різним ступенем прожарювання для виготовлення різноманітних кавових напоїв, зменшити витрати при закупці на аукціонах партій готового зерна, при цьому підвищити свою конкурентоспроможність не тільки в Україні, а й далеко поза її межами.

Ключові слова: підприємство гостинності, власна кав'ярня, додаткові послуги, конкурентоспроможність.

Бударина Екатерина Алексеевна,

Шаран Лариса Александровна, кандидат

технических наук, доцент

Бондарь Наталья Петровна, кандидат

технических наук, доцент

Губеня Вячеслав Александрович, кандидат

технических наук, доцент

Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина

Национальный университет пищевых технологий, г. Киев,
Украина, e-mail: Larisharan@ukr.net

Национальный университет пищевых технологий, г. Киев,
Украина

Национальный университет пищевых технологий, г. Киев,
Украина

ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ КРАФТОВОГО КАФЕ В УЧРЕЖДЕНИЯ СФЕРЫ ГОСТЕПРИИМСТВА

Цель. Целью статьи является обоснование целесообразности внедрения крафтового кафе на базе отеля делового назначения, в частности внедрения в технологии приготовления кофейного зерна местного этапа подготовки сырого сырья. Ведь согласно исследованию предоставления услуги организации приготовления кофейного напитка в гостиницах не удовлетворительное. А качество сырья оставляет желать лучшего.

Методика. За методическую основу данной работы выступают работы отечественных и зарубежных ученых в сфере гостеприимства, научная периодика, ресурсы сети Интернет. В методику входят обобщающие и статистические данные, где отражено целесообразность внедрения подготовительной операции обработки сырья при технологии приготовления кофе именно на территории заведения гостеприимства.

Результаты. В результате исследований было проанализировано мировой и отечественный опыт по внедрению крафтового кафе в отеле делового назначения. Установлено, что такая практика внедрения в отечественных и зарубежных учреждениях гостеприимства отсутствует. Был разработан алгоритм

внедрения крафтового кафе, предложены пути использования вторичного сырья в дополнительных услугах и подтверждено положительное влияние кофе на организм человека. Полученные результаты внедрения помогут улучшить культуру потребления кофе и расширить его ассортимент, при этом предоставить предприятию гостеприимства возможность развиваться и получать значительную прибыль.

Научная новизна. Доказана необходимость внедрения крафтового кафе с собственной обжаркой на территории предприятия гостеприимства. Систематизированы мировой опыт по внедрению в Украине крафтового кафе. Приведен ассортимент дополнительных услуг, способствующих повышению конкурентоспособности заведения, а также которые дадут возможность деловым людям в период командировок наслаждаться качественными кофейными напитками и поддерживать красоту своего тела.

Практическая значимость. Представленные в работе материалы могут быть использованы для совершенствования и расширения ассортимента предоставляемых дополнительных услуг в отечественных предприятиях гостеприимства: расширить ассортимент кофейного зерна собственного производства с разной степенью прожарки для изготовления различных кофейных напитков, уменьшить затраты при закупке на аукционах партий готового зерна, при этом повысить свою конкурентоспособность не только в Украине, но и далеко за ее пределами.

Ключевые слова: предприятие гостеприимства, собственная кофейня, дополнительные услуги, конкурентоспособность.

UDC 649

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.10-15>

Budarina Kateryna Oleksiivna

Sharan Larysa Oleksandrivna,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

Bondar Natalia Petrovna,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

Gubnya Vyacheslav Alexandrovich,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine,
e-mail: Larisharan@ukr.net

National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

EXPEDIENCY OF INTRODUCING A CRAFT CAFE IN A HOSPITALITY INSTITUTION

Goal. The purpose of the article is to substantiate the feasibility of introducing a craft cafe on the basis of a business hotel, in particular, introducing the local stage of raw materials preparation in the technology of preparing coffee beans. Indeed, according to the study, the provision of services for organizing the preparation of a coffee drink in hotels is not satisfactory. And the quality of raw materials leaves much to be desired.

Methodology. The methodological basis of this work is the work of domestic and foreign scientists in the field of hospitality, scientific periodicals, Internet resources. The methodology includes generalizing and statistical data, which reflects the feasibility of introducing a preparatory operation for processing raw materials in the technology of making coffee precisely on the territory of a hospitality establishment.

Results. As a result of the research, the international and domestic experience of introducing a craft cafe in a business hotel was analyzed. It was found that there is no such practice of implementation in domestic and foreign hospitality establishments. An algorithm was developed for the introduction of a craft cafe, ways of using secondary raw materials in additional services were proposed, and the positive effect of coffee on the human body was confirmed. The results of the implementation will help improve the culture of coffee consumption and expand its range, while providing the hospitality enterprise with the opportunity to develop and make significant profits.

Scientific novelty. The necessity of introducing a craft cafe with its own roast on the territory of a hospitality enterprise has been proved. The world experience in the introduction of craft cafes in Ukraine has been systematized. The assortment of additional services that contribute to increasing the competitiveness of the institution, as well as which will enable business people during business trips to enjoy high-quality coffee drinks and maintain the beauty of their body, are presented.

Practical significance. The materials presented in the work can be used to improve and expand the range of additional services provided in domestic hospitality enterprises: to expand the range of coffee beans of our own production with different degrees of roasting for the manufacture of various coffee drinks, to reduce costs when purchasing batches of finished beans at auctions, while increasing their competitiveness not only in Ukraine, but also far beyond its borders.

Key words: hospitality enterprise, own coffee shop, additional services, competitiveness.

Постановка проблеми. Сучасна сфера гостинності є глобальним соціально-економічним явищем, що функціонує в умовах жорсткої конкуренції. Це обумовлює важливість інноваційної складової, розвиток якої виявляється основним детермінуючим конкурентоздатність готельних підприємств фактором.

Для вирішення цієї проблеми готельні підприємства змушені шукати нові шляхи підвищення привабливості та доступності своїх послуг. Недооцінка інноваційного управління в діяльності вітчизняних готельних підприємств призвела до зниження рівня їх

конкурентоспроможності, порушення принципів і методів управління, зниження ефективності готельних послуг. Інновація виступає як стимул для подальшого розвитку готельного бізнесу, дає змогу підприємствам не тільки займати лідируючі положення у своїх ринкових сегментах, але й відповідати світовим стандартам готельного обслуговування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «інновації» в сучасному його розумінні першим став використовувати австрійський і американський економіст, соціолог та історик економічної думки Й. Шумпетер. Він підкреслював, що інновації – це суттєва зміна функції виробленого, що складається в новому з'єднанні і комерціалізації всіх нових комбінацій, заснованих на використанні нових матеріалів і компонентів, впровадженні нових процесів відкритті нових ринків, впровадженні нових організаційних форм.

Проведений аналітичний огляд вказує на те, що практика впровадження кав'ярні з власним обсмажу вальним цехом на території підприємства гостинності у вітчизняних та закордонних джерелах відсутня.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми Більшість готельних підприємств ділового призначення у гонитві за прибутком намагаються розширити асортимент додаткових послуг, які б були корисними для здоров'я та цікавими для людей ділового призначення в тому числі бізнесменів.

Постановка завдання. Завдання даної роботи полягає у аналізі, порівнянні та синтезі матеріалів щодо проблеми дослідження. Необхідно інтерпретувати отримані результати і базуючись на них впровадити інноваційну послугу, яка б підвищила конкурентоспроможність підприємства гостинності. Для вирішення поставленого завдання ми пропонуємо впровадити власну кав'ярню в умовах ділового готелю.

Виклад основного матеріалу. Більшість готельних закладів у гонитві за прибутком втрачають якість у наданні додаткових послуг у яких використовуються кавові зерна, що в свою чергу негативно відображається на іміджі підприємства та привабливості для споживачів послуг. Вплив кави на імідж підприємства безсумнівно пов'язаний для більшості людей з ритуалом отримання бадьорості та покращення настрою. Особливо якщо це один з основних аспектів твого дня, як це буває у людей ділового спрямування. Адже через швидкий темп життя вони прагнуть усіляко підтримувати свій тонус цим напоєм. Кава — напій, що виготовляється зі смаженого насіння плодів — «бобів» кавового дерева. Кава найбільше цінується через виражену збадьорливу дію, завдяки вмісту алкалоїдів кофеїну та теоброміну. Кава має складний хімічний склад. Вона містить приблизно дві тисячі хімічних речовин, які в сукупності визначають її відмінний аромат і смак. Сире кавове зерно містить жири, білки, воду, мінеральні солі, мікотоксини, різні водорозчинні і нерозчинні речовини. Обсмажені кавові зерна втрачають велику частину води (її вміст зменшується з 11% до 3%), а їх хімічний склад змінюється залежно від ступеню та тривалості обсмажування [2]. Більш детально хімічний склад кавового зерна наведено на рис.1.1.

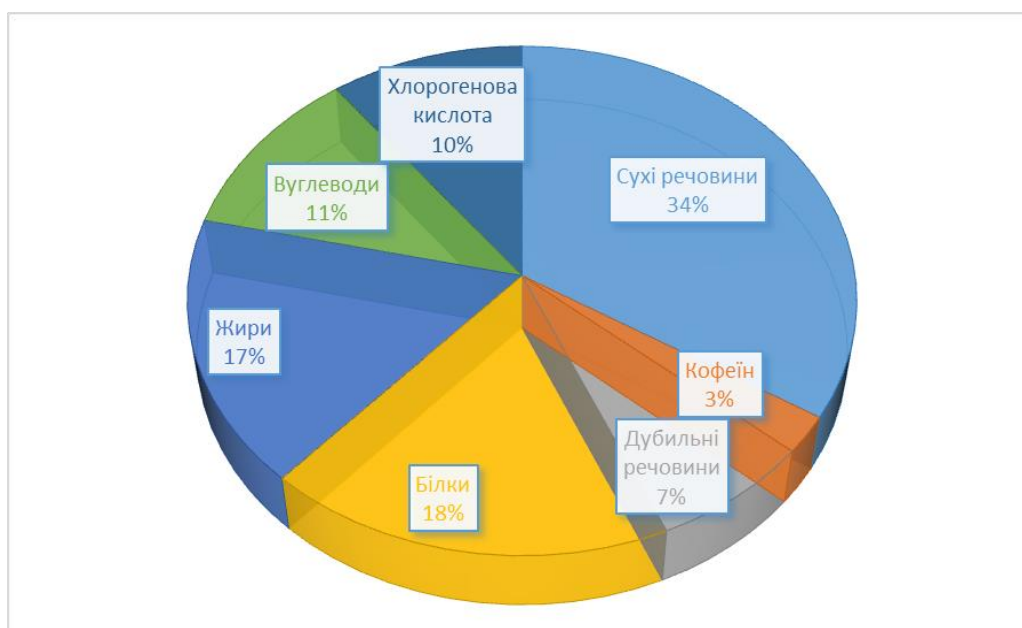

Рис. 1.1 - Хімічний склад кавового зерна

У зв'язку з активним способом життя у ділових людей виникає безліч проблем зі здоров'ям. Тому при впровадженні інновації доцільно буде врахувати той фактор, що кава має позитивний вплив на організм людини, а саме:

- комбінація кави з етиловим спиртом допомагає захистити мозок від ушкоджень і сприяє до швидшої реабілітації після інсульту;
- кофеїн, допомагає виділенню сльозової рідини, яка у свою чергу допомагає не пересушувати око при довготривалій роботі за комп'ютером;
- кофеїн речовина, що перешкоджає затриманню радіонуклідів в організмі;
- підвищує репродуктивну функцію організму у чоловіків;
- знижує рівень агресії у жінок;
- знижує вплив нікотину на організм;
- допомагає боротись зі слабоумством;
- кофеїн – антисептик, і знищувач неприємного аромату з роту;
- допомагає боротись з гіпотонією.

Кава є одним з найуживаніших напоїв серед людства та другою сировиною у світі. Дана сировина за своїм асортиментом дозволяє задовольнити смаки різних споживачів, адже кожен знайде свій неповторний від Робусти до Арабіки. Кожен з цих видів зерна має безліч власних сортів з різних регіонів світу.

За підрахунками Міжнародної організації кави (ICO) один житель планети споживає приблизно 4,3 кг кави на рік. В середньому за добу людина випиває 2-5 чашок кави [1].

Кавові зерна проходять складний шлях від зав'язування плодів до того моменту, коли руки майстра приготують із неї відмінний напій. Якість кавових зерен залежить не тільки від різновиду дерева, з якого їх знімають, або умов плантації, на якій вони вирощуються, але і достатньою мірою від старанності сухої або вологої обробки на всіх етапах.

Загалом у виробництві якісного кавового зерна найголовнішим процесом є саме обсмаження кави. В основному обсмаження поділяють на три види: світла, середня, темна.

Під час обсмажування зеленої кави із зерен випаровується зайва волога, а зерно трохи роздувається за розмірами. Сахароза карамелізується і надає зерну трохи коричневий колір. Вся внутрішня структура зернини змінюється, проявляються його ефірні масла, а кафеол надає зерну надзвичайний аромат.

Складність обсмажування зерна полягає в тому, що кожен сорт кави має свої унікальні властивості і до нього потрібен певний підхід. Потрібно підібрати правильну температуру, тривалість обсмажування під кожен вид зерна. Щоб обсмажити каву правильно і отримати максимум смакових та ароматичних властивостей обсмажувальник кави повинен проявити максимальну майстерність. На перших стадіях обсмажування кавові зерна стають світло-жовтими і пахнуть травою, як не стиглі плоди. Далі ви зможете відчутти класичний кавовий запах. Ви 100% впізнаєте цей аромат. Адже так пахне свіжообсмажена кава. Дуже важливим моментом в процесі обсмажування, за допомогою якого працівник розуміє на якому етапі готовності знаходяться зерна кави - це звук появи першої тріщини в зерні. Саме в цей момент відбувається карамелізація цукру всередині зерна, а на поверхні з'являються ефірні масла. Другий етап - це друга тріщина. Зерна вже стають темнішими, повністю карамелізується всі власні цукри, а аромат кави став ще більш насиченим. Чим довше обсмажувати каву при більшій температурі, тим менше залишиться кофеїну в зерні, а смак буде набирати повноту. Однак якщо пересмажити каву, то ви отримаєте вуглинка схожі на кавове зерно, вони не будуть мати аромат і смак кави, а тільки вугільний присмак [3].

Оскільки кава є одним з найбільш вживаних продуктів у готельній індустрії тому буде доречно як інновацію обрати створення крафтової кав'ярні з власним обсмажуванням кавової сировини. Це дасть змогу контролювати якість зерна, створювати нові бренди, запровадити власну торгову марку готелю, розширити асортимент кавових напоїв, використовувати вторинні продукти переробки кави у додаткових послугах закладу гостинності.

Впроваджуючи власну кав'ярню, ми робимо акцент не тільки на майстерності на приготування кавового напою, а на якості кавової сировини.

Закуповуючи готові кавові зерна, підприємства гостинності здебільшого не завжди можуть регулювати якість вихідної сировини, тому впроваджуючи виробництво сировини на базі кав'ярні, ми зможемо не лише регулювати якість зерна та ступінь його обсмажування, а й по можливості надання сировині нових смаків.

На території готельного комплексу, крафтова кав'ярня буде розташована як окрема будівля. Це дозволить здійснювати реалізацію продукції не лише гостям готелю, а і звичайним відвідувачам, тим самим давши змогу збільшити обсяг реалізації.

А також беручи до уваги той факт, що на базі кав'ярні буде власна обсмажувальня, буде розташована на цокольному поверсі кав'ярні, робота якої супроводжується деякими незручностями, по відношенню до готелю, такими як аромат від обсмаження та шум від витяжних, ми мінімізуємо ці негативні фактори, розташовуючи окремо нашу кав'ярню.

На базі крафтової кав'ярні ми будемо використовувати сорти кави : 100% Арабіку та незначну кількість Робусти, для створення брендів, для тих відвідувачів, що люблять каву міцніше, з різних регіонів. Весь асортимент зеленого зерна підприємство буде отримувати закупаючи його на кавовому аукціоні «Coffeeton».

Більш детально процес виготовлення вже обсмаженого зерна наведено на рис.1.2.

Для забезпечення належного технологічного процесу при обробленні кавового зерна та виготовленні кавового напою на базі крафтової кав'ярні необхідне обладнання, а саме:

Для обсмаження: ростер для обсмажування; витяжна шафа; ваги.

Для фасування: ваги; машина для фасування; машина для запаювання пачок [4].

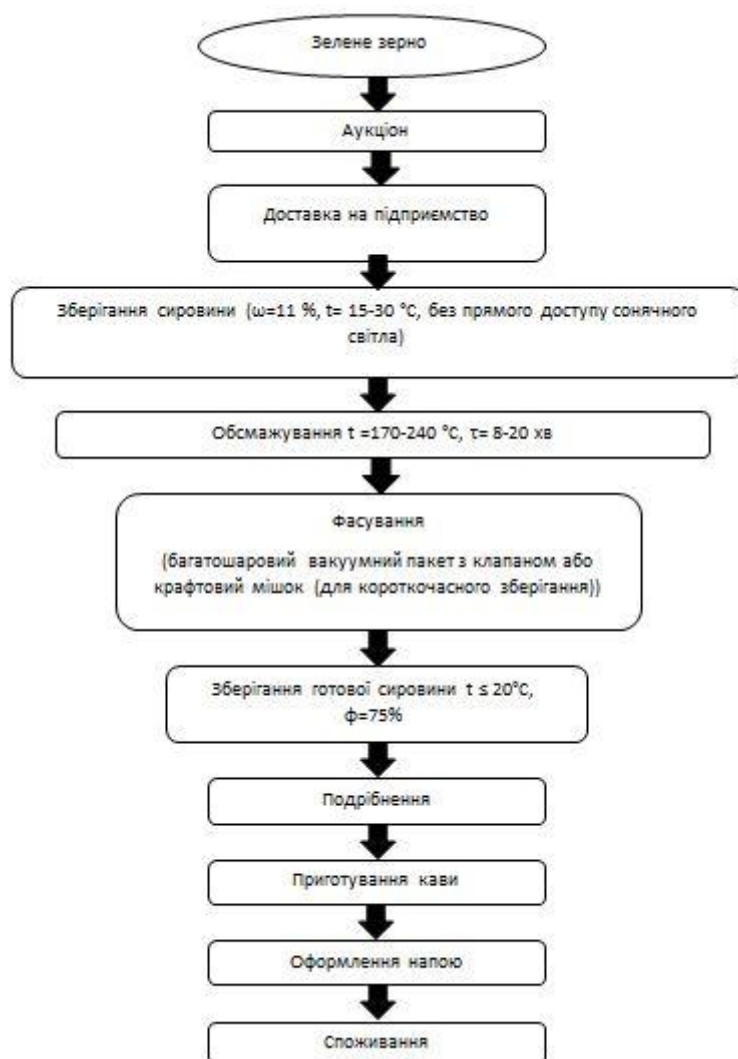

Рис. 1.2 – Етапи виробництва кавового напою «від зерна до чашки»

Приміщення для обсмажування зерна відповідно до вимог з діючими нормами і правилами ДБН В.2.2-25:2009 та ДБН В.2.2-20:2008 будуть розташовані в цокольному поверсі кав'ярні і включати в себе приміщення: для зберігання зеленого зерна, для зберігання вже обсмаженої і розфасованої сировини, приміщення де безпосередньо буде проходити обсмаження, приміщення для персоналу. Оздоблення та оснащення цих приміщень буде відповідно до санітарно-гігієнічних умов.

Для здійснення процесу обсмаження та підготовки сировини у обсмажувальному цеху будуть працювати працівники з дотриманням санітарних правил СанПіН 42-123-5777-91: технолог (контролює процес обсмаження), товарознавець(приймання сировини та контроль наявності), працівник складу(здійснює фасування та слідкує за належним зберіганням продукції).

Для виготовлення напоїв: еспreso-машина, крапельна кавоварка, кавомолка, ваги, чайник, аеропрес, пулвер, газовий палик, джезва, chemix, колд-брю.

Враховуючи різноманіття смаків сучасних людей у кав'ярні доцільно буде використовувати різні способи приготування, а саме класичні способи, за допомогою еспресомашини, альтернативні: аеропрес, пулвер, сифон, колд-брю, джезва, кемікс, гейзерна кавоварка, фільтр кава, френчпрес, з можливим впровадженням майстер-класів.

Організувавши власне виробництво в умовах ділового готелю буде можливість отримання додаткового доходу, через реалізацію продукції через роздрібну мережу, партнерську співпрацю з іншими підприємствами гостинності, використовувати як сувеніри чи комплімент від закладу, або надавати продукцію партнерам, які влаштовують кавові перерви між конференціями.

Окрім цього, при впровадженні крафтової кав'ярні на території готелю можливо одночасно розширити асортимент надаваних додаткових послуг і врахувати вподобання гостей, таких як:

- Приготування кави та кавових напоїв;
- Приготування алкогольних та безалкогольних напоїв з використанням вторинних продуктів виготовлення кавового напою;
- Реалізація кондитерських виробів та закусок з використанням вторинних продуктів виготовлення кавового напою;
- Проведення майстер класів з приготування та подачі кавового напою;
- Виробництво власної кавової сировини (зерна);
- Використання продуктів приготування кавового напою при наданні СПА-послуг, зокрема для виготовлення Антицелюлітної маски, маски проти випадіння волосся, скрабу для тіла та обличчя, маски проти набрякості очей, натурального ліфтингу і т.д.
- Роздрібна торгівля кавовою сировиною.

Також на базі кав'ярні буде доступна послуга майстер-класів з приготування кави, таким чином підприємство матиме змогу отримувати додатковий прибуток і розвивати кавову культуру міста та країни, на власному прикладі.

Отже, впроваджуючи кав'ярню на базі підприємства гостинності ми не лише розширимо асортимент та підвищимо якість надання кавових послуг, а й впроваджуємо додаткові шляхи отримання прибутку, покращення загального стану організму гостей та підвищення іміджу готелю.

Список використаних джерел:

1. Сергій Ремінний. Секрети кави. – Київ:2016. – 608с. Видання 2-ге, доповнене.
2. Хімічний склад та харчова цінність кави [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://kavovakramnichka.blogspot.com/2013/01/blog-post_3337.
3. Ступені обсмаження кави [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://brayval-coffee.com.ua/ua/raznaya-stepen-obzharki-kofe/>
4. Обладнання для кав'ярні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://olegiya.com.ua/ua/articles/biznec-ideya-vidkruvaemo-kavyarnu-z-nylya.html>

Список использованных источников:

1. Сергей Ременный. Секреты кофе. - Киев: 2016. - 608с. Издание 2-е, дополненное.
2. Химический состав и пищевая ценность кофе [Электронный ресурс] - Режим доступа к ресурсу: http://kavovakramnichka.blogspot.com/2013/01/blog-post_3337. Степени обжарки кофе [Электронный ресурс] - Режим доступа к ресурсу: <https://brayval-coffee.com.ua/ua/raznaya-stepen-obzharki-kofe/>
3. Оборудование для кафе [Электронный ресурс] - Режим доступа к ресурсу: <https://olegiya.com.ua/ua/articles/biznec-ideya-vidkruvaemo-kavyarnu-z-nylya.html>

References:

1. Sergey Reminny. Coffee secrets. - Kyiv: 2016. - 608с. 2nd edition, supplemented.
2. Chemical composition and nutritional value of coffee [Electronic resource] - Mode of access to the resource: http://kavovakramnichka.blogspot.com/2013/01/blog-post_3337.
3. Degrees of roasting of coffee [Electronic resource] - Mode of access to the resource: <https://brayval-coffee.com.ua/ua/raznaya-stepen-obzharki-kofe/>
4. Equipment for coffee shop [Electronic resource] - Mode of access to the resource: <https://olegiya.com.ua/ua/articles/biznec-ideya-vidkruvaemo-kavyarnu-z-nylya.html>

Надійшла до редколегії 13.12.2020

Матвієнко Наталія Миколаївна,
кандидат географічних наук, доцент
Матвієнко Володимир Миколайович,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна, e-mail: rika11@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна, e-mail: ozero11@ukr.net

ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЯПОНІЇ

Мета дослідження полягає в розгляді особливостей туристсько-рекреаційних ресурсів Японії та виокремленні тих видів туризму, які на їх основі розвиваються найбільше.

Методика. Проведення дослідження відбувалося в три етапи: 1) підготовка дослідження (постановка проблеми); 2) етап накопичення наукової інформації: бібліографічний пошук наукової інформації, вивчення документів, основних джерел теми, складання огляду літератури, вибір аспектів дослідження; 3) обробка інформації (методи: порівняльний, статистичний, наукової систематизації); 4) аналіз отриманої інформації (інтерпретація результатів, формулювання загальних висновків).

Результати. Туристична діяльність, як головна форма рекреації, належить до видів суспільної практики з яскраво вираженою ресурсною орієнтацією. Визначено, що до туристичних ресурсів можна віднести все, що може бути використано для задоволення потреб туристів. Виділено та проаналізовано три основні групи туристсько-рекреаційних ресурсів Японії: природно-рекреаційні, культурно-історичні та соціально-економічні ресурси. В межах групи природно-рекреаційних ресурсів охарактеризовано географічне положення, рельєф, клімат, водні, лісові, флоро-фауністичні ресурси та об'єкти природно-заповідного фонду. Акцентовано увагу на тому, що унікальність природно-рекреаційних ресурсів зумовлена островним положенням країни. На основі аналізу культурно-історичних ресурсів виявлено, що Японія хоч і сприймає західні стандарти життя, але як культурний регіон вона продовжує залишатися унікальним і неповторним явищем. Високий соціально-економічний рівень життя зробив японців однією з найбільш подорожуючих націй світу. Охарактеризовано основні соціально-економічні ресурси, які сприяють розвитку туризму Японії – рівень соціально-економічного розвитку країни, демографічні та інфраструктурні ресурси. Визначено, що Японія володіє унікальними туристсько-рекреаційними ресурсами, які визначають специфіку її туристичного продукту. Вона вміло залучає їх для підвищення іміджу країни на світовому туристичному ринку. З'ясовано, що країна приваблює велику кількість туристів екзотичною природою, пам'ятками культури та високим рівнем розвитку інфраструктури, особливо транспортної доступності. Визначено, що враховуючи тенденції світового туризму та унікальність наявних туристсько-рекреаційних ресурсів в Японії розвинулися наступні види туризму: лікувально-оздоровчий, медичний, екологічний, гірсько-лижний, курортно-пляжний, культурно-пізнавальний та діловий.

Наукова новизна дослідження полягає в сучасному аналізі особливостей туристичного потенціалу Японії та характеристиці переважаючих видів туризму.

Практична значимість проведеного дослідження визначається можливістю використання результатів статті, як туристичними фірмами для формування туристичного продукту, так і потенційними туристами для розуміння специфіки відпочинку в даній країні, а також з навчальною метою.

Ключові слова: Японія, туристсько-рекреаційні ресурси, туризм, природно-рекреаційні ресурси, культурно-історичні ресурси, соціально-економічні ресурси.

Матвиенко Наталья Николаевна,
кандидат географических наук, доцент
Матвиенко Владимир Николаевич,
кандидат географических наук, доцент

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Киев, Украина, e-mail: rika11@ukr.net
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Киев, Украина, e-mail: ozero11@ukr.net

ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ ЯПОНИИ

Цель исследования заключается в рассмотрении особенностей туристско-рекреационных ресурсов Японии и выделении тех видов туризма, которые на их основе развиваются больше всего.

Методика. Проведение исследования происходило в три этапа: 1) подготовка исследования (постановка проблемы); 2) этап накопления научной информации: библиографический поиск научной информации, изучения документов, основных источников темы, составления обзора литературы, выбор аспектов исследования; 3) обработка информации (методы: сравнительный, статистический, научной систематизации); 4) анализ полученной информации (интерпретация результатов, формулирование общих выводов).

Результаты. Туристическая деятельность, как главная форма рекреации, относится к видам общественной жизни с ярко выраженной ресурсной ориентацией. Определено, что к туристическим ресурсам можно отнести все, что может быть использовано для удовлетворения потребностей туристов. Выделены и проанализированы три основные группы туристско-рекреационных ресурсов Японии:

природно-рекреационные, культурно-исторические и социально-экономические ресурсы. В пределах группы природно-рекреационных ресурсов охарактеризованы географическое положение, рельеф, климат, водные, лесные, флоро-фаунистические ресурсы и объекты природно-заповедного фонда. Акцентируется внимание на том, что уникальность природно-рекреационных ресурсов обусловлена островным положением страны. На основе анализа культурно-исторических ресурсов выявлено, что Япония хоть и воспринимает западные стандарты жизни, но как культурный регион она продолжает оставаться уникальным и неповторимым явлением. Высокий социально-экономический уровень жизни сделал японцев одной из самых путешествующих наций мира. Охарактеризованы основные социально-экономические ресурсы, которые способствуют развитию туризма Японии – уровень социально-экономического развития страны, демографические и инфраструктурные ресурсы. Определено, что Япония обладает уникальными туристско-рекреационными ресурсами, которые определяют специфику ее туристического продукта. Она умело привлекает их для повышения имиджа страны на мировом туристическом рынке. Выяснено, что страна привлекает большое количество туристов экзотической природой, памятниками культуры и высоким уровнем развития инфраструктуры, особенно транспортной доступности. Определено, что учитывая тенденции мирового туризма и уникальность имеющихся туристско-рекреационных ресурсов в Японии развились следующие виды туризма: лечебно-оздоровительный, медицинский, экологический, горнолыжный, курортно-пляжный, культурно-познавательный и деловой.

Научная новизна исследования заключается в современном анализе особенностей туристического потенциала Японии и характеристике превосходящих видов туризма.

Практическая значимость проведенного исследования определяется возможностью использования результатов статьи, как туристическими фирмами для формирования туристического продукта, так и потенциальными туристами для понимания специфики отдыха в этой стране, а также в учебных целях.

Ключевые слова: Япония, туристско-рекреационные ресурсы, туризм, природно-рекреационные ресурсы, культурно-исторические ресурсы, социально-экономические ресурсы.

UDC 339.9

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.16-25>

Matviienko Nataliia Mykolaivna,

PhD Geography, Associate Professor

Matviienko Volodymyr Mykolaiovych,

PhD Geography, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

e-mail: rika11@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,

e-mail: ozero11@ukr.net

TOURIST-RECREATIONAL RESOURCES OF JAPAN

The purpose of the study is to consider the features of tourist and recreational resources of Japan and to identify those types of tourism that are most developed on their basis.

Method. The study was conducted in three stages: 1) preparation of the study (problem statement); 2) the stage of accumulation of scientific information: bibliographic search of scientific information, study of documents, main sources of the topic, compiling a review of the literature, the choice of aspects of research; 3) information processing (methods: comparative, statistical, scientific systematization); 4) analysis of the received information (interpretation of results, formulation of the general conclusions).

Results. Tourist activity, as the main form of recreation, belongs to the types of social practice with a pronounced resource orientation. It is determined that tourist resources include everything that can be used to meet the needs of tourists. Three main groups of tourist and recreational resources of Japan are identified and analyzed: natural-recreational, cultural-historical and socio-economic resources. Within the group of natural and recreational resources, the geographical location, relief, climate, water, forest, flora and fauna resources and objects of the nature reserve fund are characterized. Emphasis is placed on the fact that the uniqueness of natural and recreational resources is due to the insularity of the country. Based on the analysis of cultural and historical resources, it was found that although Japan accepts Western standards of living, as a cultural region, it continues to be a unique and inimitable phenomenon. The high socio-economic standard of living has made the Japanese one of the most traveling nations in the world. The main socio-economic resources that contribute to the development of tourism in Japan – the level of socio-economic development of the country, demographic and infrastructural resources. It is determined that Japan has unique tourist and recreational resources that determine the specifics of its tourism product. She skillfully attracts them to improve the country's image in the world tourism market. It was found that the country attracts a large number of tourists with exotic nature, cultural monuments and a high level of infrastructure development, especially transport accessibility. It is determined that taking into account the trends of world tourism and the uniqueness of available tourist and recreational resources in Japan, the following types of tourism have developed: health, medical, environmental, skiing, beach, cultural and educational and business.

The scientific novelty of the study lies in the modern analysis of the peculiarities of the tourist potential of Japan and the characteristics of the predominant types of tourism.

The practical significance of the study is determined by the possibility of using the results of the article, both by travel agencies to form a tourism product and by potential tourists to understand the specifics of recreation in the country, as well as for educational purposes.

Keywords: Japan, tourist and recreational resources, tourism, natural and recreational resources, cultural and historical resources, socio-economic resources.

Постановка проблеми. Міжнародний туризм в Азійсько-Тихоокеанському туристичному регіоні – відносно нове явище. Останнім часом Японія дедалі впевненіше здобуває репутацію туристичної країни. Саме наявність унікальних туристичних ресурсів на її території не тільки сприяє розвитку внутрішнього туризму, але й дає можливість виходу на міжнародний туристичний ринок з привабливими туристичними пропозиціями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Туристичні ресурси Японії були розглянуті у працях українських вчених – Смаля І.В., Стафійчука В.І., Дахна І.І., Парфіненка А.Ю., Юрківського В.М. Дослідженню господарства Японії присвячені численні праці Яценка Б.П.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою даної статті є розгляд особливостей туристсько-рекреаційних ресурсів Японії та виокремлення тих видів туризму, які на їх основі розвиваються найбільше.

Виклад основного матеріалу. Туристична діяльність, як головна форма рекреації, належить до видів суспільної практики з яскраво вираженою ресурсною орієнтацією. Морські узбережжя з комфортними погодно-кліматичними умовами, гірські та приозерні ландшафти, мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, пам'ятки історії та культури стали тим підґрунтям, на якому здавна базується активний відпочинок людини і сформувалася потужна галузь нематеріального виробництва – індустрія туризму [8, с. 12-14].

До туристичних ресурсів можна віднести все, що може бути використано для задоволення потреб туристів. Це можуть бути об'єкти та явища природного й антропогенного походження, що використовуються для відновлення життєвих сил людини та задоволення її соціальних потреб і впливають на територіальну організацію туристичної діяльності, формування територіальних туристичних комплексів, їх спеціалізацію та економічну ефективність [8, с. 15].

За проф. Бейдиком О.О.: «*рекреаційно-туристські ресурси* – об'єкти і явища природного, природно-антропогенного, соціально-економічного походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність...» [1, с. 9].

Можна виділити три основні групи туристсько-рекреаційних ресурсів Японії: 1) природно-рекреаційні; 2) культурно-історичні та 3) соціально-економічні ресурси.

Природно-рекреаційні ресурси. Основними природно-рекреаційними ресурсами є географічне положення, рельєф, клімат, водні, лісові ресурси, об'єкти природно-заповідного фонду.

Японія – острівна країна Східної Азії, розташована на майже 4 тис. островах у західній частині Тихого океану. Площа країни – 377,9 тис. км². Площа прилеглих територіальних вод Японії становить понад 600 тис. км², а виключна морська економічна зона – 4 млн км². За протяжністю берегової лінії Японія займає 6 місце у світі.

Найбільший острів Хонсю (231 тис. км², або 61 % території країни). Від Кореї Японію відокремлює *Корейська протока* завширшки 180 км, відстань від Нагасакі до китайського Шанхаю – 800 км. Здавна Японія мала найтісніші зв'язки з Кореєю і Китаєм. У кінці XIX – першій половині XX ст. вона використала переваги свого географічного положення для колоніальної і воєнної експансії в регіоні. І зараз її географічне положення сприяє розвитку відносин з країнами Східної і Південно-Східної Азії. Стосунки Японії з російським Далеким Сходом досить помірні.

Острівне положення допомогло Японії відбити у XIII ст. навалу монголів, а в XVI і XVII ст. протистояти колоніальним домаганням європейських держав. До Великих географічних відкриттів Японія, як і весь Далекий Схід, не мала стосунків із Західним світом. Сучасні транспортні та комунікаційні можливості зблизили її з віддаленими від неї частинами Землі.

Рельєф. Природа Японії характеризується контрастом приморського положення з гірськими ландшафтами (3/4 території островів займають гори). Висота гірських масивів становить 1600-1700 м над рівнем моря.

Низовини та рівнини займають лише вузькі смуги біля морських узбереж та річкових долин. Найбільші з них – на о.Хонсю – Канто, де розташована столична агломерація, Кінкі (розміщуються Осака й Кіото), Нобі (розташована агломерація Нагоя), Етіго. На о.Кюсю – Тікуго (міста Фукуока і Кітакюсю), на Хоккайдо – Ісікарі.

Клімат мусонний, вологий. Японія розташована у трьох кліматичних поясах: помірному (Хоккайдо і північ Хонсю), субтропічному (південь Хонсю, Кюсю і Сікоку) та тропічному (о-ви

Рюкю). Середня температура січня на о.Хоккайдо становить -5°C , на півдні островів Рюкю $+16^{\circ}\text{C}$; липня – відповідно $+22^{\circ}\text{C}$ та $+28^{\circ}\text{C}$ [9].

Чітко виражена висотна поясність. Опадів випадає 1000-3000 мм на рік. Пом'якшуючий вплив на клімат Японії має тепла океанічна течія – Куросіо.

Японія потерпає від землетрусів (щорічно біля 1,5 тис.), тайфунів, цунамі, вулканів (понад 200, з яких 40 – діючі, у т.ч. і Фудзіяма – символ країни).

Водні ресурси. Японія – морська країна, але море протягом віків не роз'єднує, а з'єднує людей, що проживають на японських островах. Сьогодні транспортне сполучення через Тихий океан стало найефективнішим та найдешевшим шляхом до ринків сировини та збуту продукції. Річки Японії короткі, багатоводні, з швидкою течією, але для судноплавства непридатні.

В Японії дуже багато вулканів. Цим пояснюється велика кількість (близько 3000 районів) геотермальних виходів вод вулканічного походження. Природні термальні води (онсен) Японії мають унікальний склад і містять важливі для організму мінеральні солі, мікроелементи та рідкісний за властивостями радон. Це зумовило появу численних бальнеологічних комплексів.

Лісові та флоро-фауністичні ресурси мають значний вплив на розвиток туризму, особливо екологічного. Їх унікальність пов'язують з островним положенням країни. Біля 70% території Японії займають лісові масиви, особливий інтерес у туристів викликають первісні мангрові ліси. Цікаво, що сьогодні близько половини лісів цієї країни є штучними насадженнями. За останні 50 років їх кількість виросла втричі. Більша лісистість території лише у Фінляндії та Лаосі [15].

Особливий інтерес як у самих японців, так і в іноземних туристів викликає цвітіння сакури – відомого символу японської культури. Весняне цвітіння сакури в Японії за урочистістю навіть порівнюють до національного свята.

В країні нараховують 270 видів ссавців, 800 видів птахів, понад 1000 видів молюсків, 600 видів риб та 110 видів плазунів [14]. Велике значення для Японії мають біологічні та мінеральні ресурси прилеглих до неї вод Тихого океану. Саме риба та продукти моря складають основу страв японської кухні, яка є однією з найсвоєрідніших у світі та, на думку дієтологів, сприяє довголіттю [6]. Цікаво, що за рік японець у середньому споживає 57 кг риби. Для порівняння, в Україні споживання риби становить близько 14 кг на людину в рік, що на 6 кг менше норми рекомендованої Продовольчою і сільськогосподарською організацією ООН (ФАО).

Природоохоронні території Японії поділяються на декілька категорій, дуже важливими з яких є національні парки (кокуріцу-коен), які займають 5,5% території країни. Квazінаціональні парки (кокутей-коен) займають 3,5 %, а місцеві – префектуральні національні парки – 5,1 %. Зараз 28 національних та 55 квazінаціональних парків відвідують біля мільйона людей на рік. Хоча переважно національні парки створювались, як зони відпочинку, їх створення відіграло важливу роль для збереження природного середовища Японії [15].

Чотири природних пам'ятки стали об'єктами Всесвітньої природної спадщини, а саме: 1) острів Якусіма в префектурі Кагосіма (1993 р.); 2) гірський заповідник Сіраки-Сангі (преф. Аоморі і Акіта) (1993 р.); 3) півострів Сіретокко на о. Хоккайдо (2005 р.) і 4) острови Огасавара (2011 р.), розташовані на південь від Токіо [12].

Культурно-історичні ресурси. Впродовж своєї історії Японія декілька разів широко відкривала двері іноземному впливу: в VI— IX ст. — з Китаю і Кореї, в XVI і XIX—XX ст. — із Західної Європи і США. Сьогодні Японія легко сприймає західні стандарти життя, але як культурний регіон вона продовжує залишатися унікальним явищем. Вона має свої, властиві тільки їй традиції, мистецтво, літературу, архітектуру, побут і спосіб життя.

Японія має унікальну і неповторну культурно-історичну спадщину. В архітектурі Японії помітні запозичення з китайської архітектури, але для типово японських будівель характерна асиметрія та простота. Відмінна риса Японії – тут майже завжди в найнепоеднуваніших ззовні речах відчувається внутрішня гармонія. Вищим досягненням палацової архітектури XVII ст. вважається замок Хімедзі, який завдяки надзвичайно білим стінам ще називають палацом Білої чаплі. Цікавими є замки в Осаці, Мацумото, Хіконе, Івакуні. На окрему увагу заслуговують Гусуку – середньовічні замки феодалів королівства Рюкю на острові Окінава. Справжньою скарбницею японського мистецтва є Кіото. Тут знаходяться палаци – імператорський, Нідзьо та Кацура, монастирі Золотого (Кінкаку-дзі) та Срібного (Гінкаку-дзі) павільйонів, місце паломництва японців – Кійомідзу-дера, понад 1500 буддійських храмів і 200 синтоїстських святилищ. Ще один цікавий об'єкт – монастирський комплекс Бьодоїн у місті Удзі. В місті Оцу знаходиться храм Міі-дера та г.Хіей з храмом Енряку-дзі. Величні монастирські комплекси Якусі-дзі, Кофуку-дзі, Тодай-дзі, Касуга-дзі, Тосьодай-дзі, Акісіно-дера, палац Хейдзьо та інші об'єкти є окрасою ще однієї

давньої столиці – Нари [9]. Буддійський монастирський комплекс Хорю-дзі в містечку Ікаруга вважається найдревнішим дерев'яним храмом світу. Осередком сакральної архітектури є Камакура, зокрема храми Амакава, Сіммей, Текей-дзі, Кеньо-дзі та інші. Визначними об'єктами Токіо є комплекс імператорського палацу, палац Акасака, давні храми та монастирі, а також сучасні готелі та розважальні комплекси. Одним із найбільших релігійних та паломницьких центрів країни вважається місто Нікко. Головним визначним місцем Нікко є місце поховання сьогуна Ієясу Токугави – сінтоїстське святилище Тосьогу. Ці ресурси стали основою розвитку в Японії *релігійного туризму*. На території красивого Національного парку Нікко знаходиться найзнаменитіший водоспад в Японії – Кегон.

Важливі туристичні ресурси знаходяться в Нагої, Осаці, Хіросімі (парк Миру), Нагасаки (особливо християнські храми), Фукуоці, Саппоро, Ітсукусімі тощо.

Найпопулярнішими розважальними парками Японії є Діснейленд та Юніверсал студіос – аналоги американських тематичних парків, але з японською специфікою. Також, в цій країні багато аквапарків.

Японія відрізняється великою кількістю музеїв. Тільки музеїв науки і техніки, в яких представлені різні природничо-наукові та технічні експозиції нараховується понад п'ятсот. Токійський національний музей – найбільший і найстаріший музей мистецтв країни. Також, увагу туристів приваблюють музей сніжинок (острів Хоккайдо), музей паперу (м.Токіо), музей бонсай (м.Сайтаме), музей робіт анімаційної студії Studio Ghibli, музей паразитів (м.Токіо), музей камікадзе (префектура Кагосіма), музей-садиба ніндзя (м.Іга) тощо.

Великою популярністю серед туристів користуються, також, мистецтво бонсай, оригамі, ікебани та створення садів. На особливу увагу заслуговують чайні церемонії. У цій країні багато національних свят, які відображають традиції народу, її історію, культуру та природу. Серед них – Новий рік, День заснування держави, День Конституції, День народження імператора, День повноліття, День весняного рівнодення, День осіннього рівнодення, День культури, День вшанування старших, День зелені, День дітей, День моря, День гір, День фізкультури, День вдячності праці. Відома Японія й своїми фестивалями, зокрема феєрверків, цвітіння сакури (Ханамі), а сніговий фестиваль в Саппоро вважається одним з найкрасивіших у світі.

Станом на 2018 рік 21 культурне явище в Японії отримало статус Нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

Соціально-економічні ресурси. Основними соціально-економічними ресурсами є рівень соціально-економічного розвитку країни, демографічні, інфраструктурні ресурси.

Рівень соціально-економічного розвитку. Японія нині виробляє 6,1 % світового ВВП (4,9 трлн дол.) – третє місце в світі після США та Китаю, ВВП на душу населення складає 42900 дол. (табл.1).

Таблиця 1

Місце Японії серед країн і територій Східної Азії

Країна (територія)	Площа, тис. км ²	Населення, млн жителів, 2020 р.	ВВП, дол. США, 2017 р.	ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності, дол. США, 2017 р.	Індекс людського розвитку, місце, 2018 р.
Китай	9597	1 394	12 трлн дол.	16700	85
Гонконг (Сянган)	1,1	7,2	342 млрд дол.	61500	4
Тайвань	36	23,6	579 млрд дол.	50500	...
Корея					
Північна	120,5	25,6	28 млрд дол.	1700	...
Південна	99,7	51,8	1,5 трлн дол.	39500	22
Монголія	1 566	3,2	11 млрд дол.	13000	92
Японія	377,9	125,5	4,9 трлн дол.	42900	19

Складено за [7]

Країна має сучасну структуру господарства, високий рівень техніки й технологій, життя населення та Індекс людського розвитку (19-е місце у світі). Країна вважається головним осередком Азійсько-Тихоокеанського регіону, третім центром світової економіки. Високий

соціально-економічний рівень життя зробив японців однією з найбільш подорожуючих націй світу.

На сьогоднішній день до бюджету Японії від туризму надходить понад 43 млрд дол. Сфера туризму відіграє суттєву роль в економіці країни, про що свідчить різке зростання доходів від туризму, починаючи з 2014 року та зростання кількості туристів. Щорічно країну відвідує велика кількість іноземних туристів, зокрема у 2019 році – близько 32 млн осіб. Передусім це туристи з Азії, Північної Америки та країн Європи.

Демографічні ресурси. Демографічна ситуація в Японії така сама, як і в інших розвинених країнах. В етнічному плані Японія є країною одного етносу – японців. Крім них, є, але в невеликій кількості корейці та китайці. На відміну від Західної Європи, в Японії немає іноземних робітників і ставлення до імпорту робочої сили є негативним.

Японська мова займає ізольоване положення серед інших мов світу. Писемність її заснована на китайській ієрогліфічній та японській складовій системах. У расовому відношенні японці близькі до корейців і бурятів. Японців за кордоном мало. Невеликі групи їх живуть на Гавайських островах, у Каліфорнії та Бразилії.

За кількістю жителів (125,5 млн чол.) Японія займає 11-те місце в світі. Сьогодні в Японії спостерігається абсолютне скорочення чисельності населення (-2,9 ‰). Японські демографи передбачали, що у перші десятиріччя XXI ст. рівень народжуваності може знизитися (в кращому разі, стабілізуватися), але показники смертності невідворотно зростатимуть в зв'язку з тим, що різко збільшується частка осіб старших вікових груп у віковій структурі населення.

В Японії найнижчий у світі коефіцієнт дитячої смертності при народженні та протягом першого року життя (на 1 тис. дітей) – 2 (Франція, ФРН – по 3, Велика Британія – 4, США – 5, Україна – 7).

Вікова структура різко змінилась у другій половині XX ст. в зв'язку з різкими змінами в показниках відтворення населення. Частка молоді у віці до 15 років впала до 12,5 %. Помітно зросла частка людей у похилому віці старше 65 років – до 29,2 % (це найвищий показник у світі). Скорочується частка населення у віці від 16 до 64 років (58,3%).

Японія є однією з найгустіше заселених країн. Середня густина становить 332 особи на 1 км². Проте населення Японії розміщене вкрай нерівномірно. 90% жителів зосереджені на прибережних рівнинах Тихоокеанського узбережжя (це 20 % площі країни). Ці рівнини належать до найгустіше заселених на Землі, де в середньому на 1 км² мешкає 1500 чоловік.

З другої половини XX ст. Японія пережила бурхливий процес урбанізації. Сьогодні 92% японців живуть в містах. Біля чверті населення Японії зосереджено в 15 найбільших містах, з яких 11 мають понад 1 млн жителів кожне (Токіо – 11,9 млн жителів, агломерація – 37,9 млн, Осака–Кобе – 19,2 млн, Фукуока–Кітакюсю – 5,2 млн, Нагоя – 9,5 млн, Саппоро – 2,6 млн, Йокогама, Кіото, Хіросіма) [7]. У жовтні 2017 року Токіо зайняв третє місце у рейтингу привабливості міст світу (оцінка проводиться за 6-ма критеріями: економіка; дослідження і розвиток; культурна взаємодія; зручність життя; навколишнє середовище; транспортна інфраструктура) [10].

Три міські метрополітени належать до найбільших у світі: Токійський – 12 млн чоловік, Осацький – 9 млн і Нагойський – 7 млн чоловік. На Тихоокеанському узбережжі виріс найбільший мегалополіс світу – Токайдо, який простягнувся на 650 км між Токіо та Осакою і нараховує 70 млн жителів.

Забудова і функціональна структура центральних районів великих японських міст схожа на європейські та американські зразки. Вражає величезна кількість реклами. Частина міста за межами центру має традиційну японську забудову маленькими дерев'яними одноповерховими будиночками під черепичним дахом, з рухомими паперовими ширмами замість стін. Таке житло розраховане на тривале душливе літо. Нестача землі призводить до занадто щільної забудови. Подвір'я відсутні. Будинки щільно прилягають один до одного. Вулиці вузькі й криві. Японські міста потерпають від перенаселення, невирішених транспортних проблем і забруднення. Страшною загрозою для них є пожежі. Втім, у них, на відміну від американських міст, немає районів нетрів, і вдень, і вночі гарантована безпека людей.

У сільській місцевості все ще переважає сільськогосподарське населення, хоча умови його праці й життя за останні 70 років значно змінилися на краще. Нерідко один із членів фермерської родини частково працює в найближчому міському поселенні [11, с.262].

Кількість зайнятих в господарстві Японії досягла більше половини населення (66,5 млн чол.) при 2,9 млн чол. зареєстрованих безробітних. Рівень залучення населення до господарської діяльності один з найвищих у світі, чисельність зайнятих складає близько 52% від чисельності

всього населення. Активно використовується, як чоловіча, так і жіноча праця – на частку жінок припадає 40 % зайнятих в господарстві, тобто більше, ніж у країнах Європи, або США.

Динаміка галузевої структури зайнятості демонструє постійне збільшення спочатку галузей господарства не пов'язаних з використанням природних ресурсів, а потім – обслуговуючих галузей: за останні десятиліття збільшилась зайнятість в будівництві, торгівлі, обслуговування, фінансовій діяльності.

Найвища зайнятість населення у сфері послуг – 70,9%, де створюється 68,7% ВВП Японії. Тому Японію відносять до країн постіндустріального типу господарства.

Японський етнос – один з найстаріших і найбільших у світі. Представники титульної нації – японці складають 98,1% населення. Національні меншини представлені, переважно, китайцями (0,5%), корейцями (0,4%), філіппінцями, в'єтнамцями та бразильцями.

Головними японськими релігіями є синтоїзм та буддизм, які поряд з конфуціанським світоглядом мають значний вплив на формування морально-етичного обличчя японської нації. Для Японії характерні взаємопроникнення, змішування релігій, велика віротерпимість та відсутність конфліктів на релігійному підґрунті.

Японія має високий рівень розвитку інфраструктури. Добре розвинена і туристична інфраструктура, особливості якої розкриті нами в статті [5].

В інфраструктурі Японії особливе значення відіграє ефективна транспортна система. Адже, саме можливості транспортної доступності є найважливішим критерієм оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу території. Специфіку транспортної системи визначають гірський рельєф, зосередження населення і господарської діяльності на невеликих ділянках прибережних рівнин, а також відокремленість островів один від одного. Звичними елементами японського ландшафту стали мости, акведуки, естакади, тунелі, їхня сумарна довжина вимірюється тисячами кілометрів [11, с. 270].

Протяжність залізниць – 28 тис. км, 1/3 з них електрифіковані. З 60-х років почала діяти система швидкісних пасажирських залізниць – Сінкансен. Суперекспresi розвивають на ній швидкість до 300 км/год, протяжність системи досягла майже 2000 км. Розбудовується нова залізниця на основі принципу магнітної левітації (Маглев) з швидкістю руху поїздів біля 500 км/год. [3]. Розгалужена мережа рейкового електротранспорту характерна для великих міст, дев'ять з них мають метрополітени.

Автомобілізація Японії була здійснена недавно. У 1960 р. країна мала 1,5 млн автомобілів, а зараз – понад 75 млн (друге місце після США). Створено розгалужену систему національних шосейних доріг і майже 5 тис. км першокласних автострад. Складними залишаються проблеми автотранспортного руху в середині міст, паркування і високої вартості пального.

Морський транспорт для Японії має виняткове значення, як у каботажних, так і в міжнародних зв'язках.

Японські авіакомпанії «Джапан Ерлайнз» і «Ніппон Ервейз» – серед найбільших у світі. Головними міжнародними аеропортами є *Наріта* поруч з Токіо і *Кансай* поблизу Осаки [13].

«Малюнок» транспортної системи Японії визначився ще за феодальних часів. Його каркас становлять напрямки Токайдо (Токіо – Осака), Саньо (Осака – Хаката на Кюсю), Тохокі (Токіо – Аоморі) і Дзьоєцу (Токіо – Наріта). Найважливішу роль відіграє напрямок Токайдо, який з'єднував дві столиці: колишню – Кіото і нинішню – Токіо, а зараз є серцевиною однойменного мегалополіса, інші напрямки з'єднують центральну частину Хонсю з його периферією. Саме цими напрямками проходить залізнична система Сінкансен і автостради.

Актуальною для Японії є проблема сполучення між островами. Діють постійні поромні переправи і регулярні морські лінії, а чотири головні острови зв'язані між собою підводними тунелями і мостами. Сікоку і Хонсю з'єднала одна з найбільших у світі мостова система Сето–Охасі. Хоккайдо і Хонсю з'єднані підводним морським тунелем Сейкан (довжина 54 км), прокладеним під водами протоки Цугару.

Природно-рекреаційні, культурно-історичні та соціально-економічні ресурси стали основою для розвитку багатьох видів туризму в Японії.

Медичний туризм. Японія займає перше місце в світі за тривалістю життя та знаходиться на 10 місці в світі за якістю охорони здоров'я. За даними ВООЗ, вона становить в середньому 86 років (чоловіків – 82,7, у жінки – 89,5 років). Японці завдячують прогресивній системі охорони здоров'я країни, в рамках якої проводяться різні національні програми ранньої діагностики та профілактики захворювань, що знижує витрати на лікування в державних (20%) і приватних клініках (80%). Медицина Японії є привабливою для медичних туристів, оскільки отримала

світове визнання і є одним з лідерів в області сучасних технологій. Основний потік інвестицій до фондів японських клінік спрямований на технічне обладнання. Це сприяє першокласному і ультрасучасному оснащенню японських медичних центрів. Запорукою точної діагностики та успішного лікування в клініках Японії слугує саме чітке виконання своїх обов'язків їх персоналом.

З різних напрямків медичного туризму в Японії, ставку роблять на діагностиці, адже тут можна протестувати організм на розробленому в Японії сучасному діагностичному обладнанні. Японські медичні центри оснащені за останнім словом техніки, а за кількістю апаратів магнітно-резонансної томографії (МРТ) та комп'ютерної томографії (КТ) в клініках і лікарнях Японії в пропорції на мільйон жителів країни, Японія займає перше місце в світі.

Онкологія – один з найбільш затребуваних напрямів. Так вже історично склалося, що саме тут лікарі могли практикувати лікування у повному обсязі – на жаль, після бомбардувань у Хіросімі та Нагасакі кількість ракових хворих різко збільшилася і японські ескулапи змушені були шукати найефективніші методи боротьби з цим захворюванням. І в цьому плані з Японією може змагатися хіба що Ізраїль. При лікуванні онкологічних захворювань в Японії часто використовується роботохірургія. З новинок в області лікування онкології слід зазначити кіберніж. Це найсучасніша, повністю автоматизована, система радіохірургії для видалення і одночасного опромінення ракових пухлин. Найвідоміші онкологічні центри знаходяться в Токіо, Осаці та Саппоро.

Діловий туризм. Особливістю ділового туризму є те, що це зазвичай дорогі поїздки, яким відповідають послуги найвищого класу. Щорічно Японію відвідує безліч компаній, які приїжджають на різноманітні семінари, виставки, конференції, проводять інсентив-тури, тренінги, курси підвищення кваліфікації для своїх працівників. Діловий туризм в Японії розвивається найінтенсивніше не тільки завдяки економіці країни, а й розвиненій інфраструктурі. Бізнес-туризм в Японії має ряд особливостей, які приваблюють сюди безліч компаній:

- незабутня східна атмосфера;
- високий рівень обслуговування;
- безліч цікавих місць для проведення бізнес-заходів;
- широкий вибір готелів різного класу.

Бізнес-туризм централізується в Токіо. Тут безліч цікавих місць, пристосованих для прийому іноземних делегацій. Дуже часто різні події, також, проходять у «Tokio City View», театрі Нагої «Nagoya Noh» та центральному музеї мистецтв Хонсю. Конгресно-виставковий туризм, як сегмент ділового туризму, в сучасних умовах вирізняється найбільшою динамічністю. У світі зростає інтерес до симпозіумів, конференцій, нарад, семінарів, де поєднуються інтереси вчених і бізнесменів, зацікавлених в отриманні найновіших ідей та їх впровадженні у практику господарювання. Значним центром конгресно-виставкової діяльності у світі, також, є Токіо.

У соціологічній літературі переважає думка, що грошова винагорода не має такої мотиваційної сили, як подорож. Удома подорож підвищує рейтинг учасника туру серед співробітників і навіть у родинному колі. Організація стимулюючої подорожі (інсентив-туризм) викликає почуття вдячності та лояльності до підприємців і підприємства загалом. З-поміж основних країн - постачальниць заохочених туристів вирізняється США, Велика Британія, Німеччина та Японія.

Курортно-пляжний туризм. Для пляжного відпочинку найбільш відвідуваними курортами є райони Міядзакі, Кераме, Окінава, Ното-Ханто і багато інших. Морський курорт Камакуру славиться чудовими пляжами, м'яким кліматом та комфортабельними готелями. Архіпелаг Окінава – головний морський курорт Японії, містить у собі більше сотні островів (центральный і найбільший з них має однойменну назву). Ібусукі розташоване на півдні півострова Сацума. Туристів і відпочивальників сюди приваблюють чудові пляжі, субтропічна рослинність, квітучі зарості гібіскуса та піщані лазні сунамусі. Земля тут настільки нагріта близькими до поверхні підземними водами, що, страждаючи від ревматизму і невралгій, закопавшись по шию в пісок, можна швидко отримати цілющу дозу тепла.

Лікувально-оздоровчий туризм. Японія налічує близько 26 тисяч гарячих джерел, що робить її країною великої кількості курортів з термальними водами. Вона славиться своїми оздоровчими курортами – онсенами. Японський інститут бальнеології виділяє 9 типів онсенів:

- з вуглекислими водами, який є корисним для кровоносної системи, понижує підвищений артеріальний тиск;
- з гідрокарбонатними водами, які запобігають проблемам зі шкірою;
- з сульфідними водами, які є корисними при цукровому діабеті;

- з сульфатними водами, які заспокоюють шкіру після травм та опіків;
- з хлоридними і соляними водами, які рекомендують при вегето-судинних захворюваннях та при гінекологічних захворюваннях;
- з залізистими водами, які застосовуються аналогічно до хлоридних вод;
- з радоновими водами, які використовують для полегшення перебігу церебрального паралічу, хронічних захворюваннях печінки, міопатії Дюшенна;
- з кислими водами, які рекомендують при захворюваннях опорно-рухового апарату, нервової системи;
- зі слабомінералізованими водами, які є заспокійливими і придатними для користування будь-якого бажаного.

Найпопулярнішими термальними джерелами, з високим рейтингом відвідуваності є: Ноборібецу онсен (преф. Хоккайдо), Ньюто онсен (преф. Акіта), Кусацу онсен (преф. Гумма), Окусіобара онсенкьо (преф. Тотігі), Нодзава онсен (преф. Нагано), Беппу онсен (преф. Ойта), Курокава онсен (преф. Кумамото) тощо [4].

Унікальним японським курортом бальнеотерапії є район Атамі–Хаконе, гарячі джерела якого відомі далеко за межами країни. Місто Сірахاما – центр південно-західного узбережжя префектури Вакаяма. Місто є одним з кращих курортів Японії з гарячими джерелами, а також широко відоме своїм знаменитим пляжем з білим австралійським піском. Фантастично популярним є онсен в центрі Токіо – «Будинок Токіо».

Гірськолижний туризм. Великою популярністю користуються тури на гірськолижні курорти Японії. Японські гірськолижні курорти вважаються найкращими у світі. Багато професійних лижників вважають, що умови для катання тут практично ідеальні. Варто відмітити, що в Японії понад 250 баз гірськолижного спорту. При цьому вони не в змозі вмістити всіх охочих покататися у вихідні та свята. Більшість із 600 існуючих лижних курортів розміщено на півночі країни – на острові Хоккайдо, а також на півночі острова Хонсю в регіоні Тохоку та в горах з боку Японського моря (міста Нагано та Ніїгата). Найвідоміший гірськолижний курорт країни – Нісеко розкинувся на її найпівнічнішому острові Хоккайдо, у краю термальних джерел і національних парків. Селище розташоване неподалік від міста Саппоро, столиці зимових Олімпійських ігор 1972 року. «Фішка» курорту – те, що це одне з найбільш сніжних місць на планеті. Снігу за сезон тут випадає до 14 метрів, і він довго залишається м'яким і пухнастим. Також дуже популярними серед туристів є гірськолижні курорти Русуцу, Зао Онсен, Хакуба, Сіга Коген, Міюко Коген, Анні Коген та Нагано.

Культурно-пізнавальний туризм. Основними центрами культурно-пізнавального туризму є міста Токіо, Кіото, Осака, Нара. Місто Токіо – сучасна столиця Японії. У 1867 р. імператорська родина переїхала з Кіото до Едо, а 1896 р. місто отримало нове ім'я – Токіо. Токійська агломерація найбільш населене місце на планеті, протягом багатьох років Токіо було найдорожчим містом світу. Туристичний центр сучасної столиці представляють старовинні замки, храми та музеї. Нара – місце першої столиці Японії, заснованої тут ще 1200 років тому. Зараз це туристична мекка Японії – невелике затишне містечко глибокої старовини, яке приваблює стародавніми реліквіями. Кіото – столиця держави з 1794 р. до початку XIX ст. На цій землі збереглися до наших днів близько 1600 буддійських і 600 синтоїстських храмів. Осака – друге за величиною місто Японії, але найбільше місто в західній Японії. Там є дивовижний парк розваг, який пишається своїм найбільшим у світі колесом огляду й акваріумом Осака Кайюкан. Фудзіяма – найвища вершина країни вранішнього сонця, розташована за сотню кілометрів від столиці архіпелагу. Милуватися схилами прекрасної Фудзі-сан, як шанобливо називають цю гору японці, туристи можуть під час поїздки до Сафарі Парку в містечку Хаконе.

Однією з найважливіших функцій природних ресурсів є відновлення фізичних та духовних сил людини. Науково-технічний прогрес – це безперечно, величезний поштовх для розвитку країни, проте жителі Японії все більше і більше потребують відновлення своїх духовних та фізичних сил, адже люди швидко втомлюються від роботи в наповнених одноманітністю буднях, і, крім того екологічно несприятливих для здоров'я містах. Тому, останнім часом і в Японії отримав розвиток екотуризм (екологічний туризм), як у самих національних парках, так і в навколишній місцевості. Це і спостереження за китами, і рафтинг гірськими ріками, і пішохідні походи в горах до природних заказників Японії та місцевих природних пам'яток різних регіонів. Останнім часом набув популярності «акулячий» еко-туризм. Його сутність полягає в зануренні дайверів у середовище акул та їх годування. Ідея їх годування фактично спасла популяцію від загибелі. Таку послугу можна отримати у префектурі Тіба (м. Татеяма). Саме японські води вважають

глобальною гарячою точкою біорізноманіття акул, адже з 550 відомих на сьогодні видів тут можна зустріти 124, причому деякі з них є дуже рідкісними [2].

Висновки. Японія володіє нечисленними природними ресурсами, а тому навчилася використовувати їх продумано та дуже ефективно. Туристсько-рекреаційні ресурси країни є унікальними. Японія вміло залучає їх для підвищення іміджу країни на світовому туристичному ринку. Враховуючи, як тенденції розвитку світового туризму, так і наявні туристсько-рекреаційні ресурси переважаючими видами туризму в країні є лікувально-оздоровчий, медичний, екологічний, гірсько-лижний, курортно-пляжний, культурно-пізнавальний та діловий.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2009. – 400 с.
2. Битва акул – екотуризм в Японії. URL: <https://laguna-akul.ru/news/turizm-i-aktivnyi-otdyh/bitva-akul-ekoturizm-v-japonii.html>
3. В Японии показали новое поколение знаменитого поезда-пули («Синкансэн»). URL: <https://itc.ua/news/v-yaponii-pokazali-novoe-pokolenie-znamenitogo-poezda-puli-sinkansen>
4. Кращі термальні джерела (онсени) в Японії. URL: <https://www.nippon.com/ru/views/b04703/>
5. Матвієнко Н.М., Матвієнко В.М. Стан та перспективи розвитку міжнародного туризму в Японії / Н.М. Матвієнко, В.М. Матвієнко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2020. – Вип. 1/2 (76/77). – С. 65-70.
6. Невинная И. Как жить по Японски. URL: <https://rg.ru/2018/07/25/professor-iz-tokio-raskryl-sekrety-dolgoletia.html>
7. Світова книга фактів ЦРУ США. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
8. Смал І.В. Туристичні ресурси світу. – Н.: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.
9. Стафійчук В.І., Малиновська О.Ю. Туристичне країнознавство: навчальний посібник / В.І. Стафійчук, О.Ю. Малиновська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. – 808 с.
10. Токио занял третье место в рейтинге привлекательности городов. URL: <https://www.nippon.com/ru/nipponblog/m00130/>
11. Юрківський В.М. Регіональна економічна та соціальна географія. Зарубіжні країни: Підручник. – К.: Либідь, 2000. – 416 с.
12. Японія у Світовій спадщині: гора Фудзі. URL: <https://www.nippon.com/ru/features/h00031/>
13. Яценко Б.П. Структура господарства Японії (економіко-географічне дослідження господарства постіндустріальної країни) / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 254 с.
14. <https://ojapan.ru/prirodnye-resursy-japonii/>
15. <https://www.nippon.com/ru/japan-data/h00737/>

References:

1. Beidyk O.O. Recreational resources of Ukraine: Textbook. - K.: Alterpres, 2009. - 400 p.
2. Battle of sharks - ecotourism in Japan. URL: <https://laguna-akul.ru/news/turizm-i-aktivnyi-otdyh/bitva-akul-ekoturizm-v-japonii.html>
3. A new generation of the famous bullet train ("Shinkansen") was shown in Japan. URL: <https://itc.ua/news/v-yaponii-pokazali-novoe-pokolenie-znamenitogo-poezda-puli-sinkansen>
4. The best thermal springs (onsen) in Japan. URL: <https://www.nippon.com/en/views/b04703/>
5. Matvienko N.M., Matvienko V.M. Status and prospects of international tourism development in Japan / N.M. Matvienko, V.M. Matvienko // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geography. - 2020. - Vip. 1/2 (76/77). - P. 65-70.
6. Nevynnaia I. How to live in Japanese. URL: <https://rg.ru/2018/07/25/professor-iz-tokio-raskryl-sekrety-dolgoletia.html>
7. World Book of Facts of the US CIA. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
8. Smal I.V. Tourist resources of the world. - N.: Mykola Gogol Nizhyn State University Publishing House, 2010. - 336 p.
9. Stafiychuk V.I., Malinovska O.Y. Tourist country studies: a textbook / V.I. Stafiychuk, O.Yu. Malinovska. - Kherson: OLDI-PLUS, 2016. - 808 p.
10. Tokyo took third place in the ranking of the attractiveness of cities. URL: <https://www.nippon.com/en/nipponblog/m00130/>
11. Yurkivsky V.M. Regional economic and social geography. Foreign countries: Textbook. - K.: Lybid, 2000. - 416 p.
12. Japan in the World Heritage: Mount Fuji. URL: <https://www.nippon.com/en/features/h00031/>
13. Yatsenko B.P. The structure of the Japanese economy (economic and geographical study of the economy of a post-industrial country) / NAS of Ukraine. Inst. Of Oriental Studies. A. Krymskoho. - K., 2006. - 254 p.
14. <https://ojapan.ru/prirodnye-resursy-japonii/>
15. <https://www.nippon.com/ru/japan-data/h00737/>

Надійшла до редколегії 15.12.2020

Удовиця Олег Федорович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Шекера Світлана Сергіївна,
кандидат економічних наук

Одеська національна академія харчових технологій, м.Одеса, Україна
e-mail: udovitsaoleg@gmail.com
Одеська національна академія харчових технологій, м.Одеса, Україна
e-mail: shekera.sveta@gmail.com

ПРИЧИНИ ТА ПРОФІЛАКТИКА УПРАВЛІНСЬКИХ КОНФЛІКТІВ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Мета даної роботи полягає у визначенні причин конфліктів серед управлінців, етапів розвитку конфліктної ситуації та вирішення управлінських конфліктів на підприємствах в сфері надання туристичних послуг. Відповідно до цього необхідно вирішити таке завдання: виявити наслідки управлінських конфліктів, роз'яснити етапи процесу вирішення конфлікту, а також виявити цілі, які провокують до конфлікту.

Методика. Для вирішення поставленої мети дослідження використано комплексний і системний підхід на основі загальнонаукового та спеціальних методів, таких як – формальної логіки, аналізу та систематизації, узагальнення, літературний та порівняльний методи. У процесі дослідження використано літературні джерела з питань конфліктології на підприємствах. Опрацьовані наявні статистичні матеріали.

Результати. Встановлено, що управлінський конфлікт проходить всі ті ж етапи життєвого циклу, що й будь-який інший різновид конфлікту із характерними ознаками. З'ясовано, що управлінські конфлікти мають руйнівні наслідки, якщо вони не врегульовані. В сфері надання туристичних послуг, де основна робота – це постійна комунікація, управлінські конфлікти виникають перш за все через власні амбіції керівників, через неадекватне сприйняття інформації тощо. Виявлено, що на підприємствах туристичного бізнесу можливі конфлікти через некоректну передачу інформації, оскільки вона проходить процес «спотворення» (тобто викривлення дійсної інформації) або «фільтрації» (тобто заміна важливих даних на неважливі або упущення важливої інформації, вважаючи її неважливою). Конфліктам можна й треба запобігати, впроваджуючи стратегію запобігання конфлікту.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в адаптації теорії конфлікту на управлінському рівні до туристичної сфери з метою вирішення комунікаційних проблем, які виникають.

Практична значимість одержаних результатів полягає в тому, що управлінці повинні знати теорію конфліктів, запобігати їй відповідно до мети конфлікту, а також врегульовувати з позитивними наслідками. Матеріали дослідження можуть бути використанні для подальшого дослідження даної тематики та в процесі навчання в закладах вищої освіти для спеціальностей 073 «Менеджмент» та 242 «Туризм» при вивченні управлінських дисциплін та основ конфліктології з метою створення та відтворення спеціальних навичок для вирішення конфліктних ситуацій в трудових колективах серед управлінців.

Ключові слова: конфлікт, управлінський конфлікт, конфлікт в туристичній фірмі, профілактика конфліктів.

Удовиця Олег Федорович,
кандидат педагогічних наук, доцент
Шекера Светлана Сергеевна,
кандидат экономических наук

Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса,
Украина, e-mail: udovitsaoleg@gmail.com
Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса,
Украина, e-mail: shekera.sveta@gmail.com

ПРИЧИНЫ И ПРОФИЛАКТИКА УПРАВЛЕНЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ В СФЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА

Цель данной работы заключается в определении причин конфликтов среди управленцев, этапов развития конфликтной ситуации и решения управленческих конфликтов на предприятиях в сфере предоставления туристических услуг. В соответствии с этим необходимо решить такую задачу: выявить последствия управленческих конфликтов, разъяснить этапы процесса разрешения конфликта, а также выявить цели, которые провоцируют к конфликту.

Методика. Для решения поставленной цели исследования использован комплексный и системный подход на основе общенаучного и специальных методов, таких как - формальной логики, анализа и систематизации, обобщения, литературный и сравнительный методы. В процессе исследования использованы литературные источники по вопросам конфликтологии на предприятиях. Проработаны имеющиеся статистические материалы.

Результаты. Установлено, что управленческий конфликт проходит все те же этапы жизненного цикла, что и любой другой вид конфликта с характерными признаками. Вывявлено, что управленческие конфликты имеют разрушительные последствия, если они не урегулированы. В сфере предоставления туристических услуг, где основная работа - это постоянная коммуникация, управленческие конфликты возникают прежде всего из-за собственных амбиций руководителей, из-за неадекватного восприятия информации и тому подобное. Вывявлено, что на предприятиях туристического бизнеса возможные конфликты из-за некорректной передачи информации, поскольку она проходит процесс «искажения» (то есть искривление настоящей информации) или «фильтрации»

(то есть замена важных данных на неважные или упущение важной информации, считая ее неважной). Конфликты можно и нужно предотвращать, внедряя стратегию предотвращения конфликта.

Научная новизна проведенного исследования заключается в адаптации теории конфликта на управленческом уровне в туристическую сферу с целью решения коммуникационных проблем, которые возникают.

Практическая значимость исследования заключается в том, что управленцы должны знать теорию конфликтов, предотвращать в целях конфликта, а также урегулировать с положительными последствиями. Материалы исследования могут быть использованы для дальнейшего исследования данной тематики и в процессе обучения в высших учебных заведениях для специальностей 073 «Менеджмент» и 242 «Туризм» при изучении управленческих дисциплин и основ конфликтологии с целью создания и воспроизведения специальных навыков для решения конфликтных ситуаций в трудовых коллективах среди управленцев.

Ключевые слова: конфликт, управленческий конфликт, конфликт в туристической фирме, профилактика конфликтов.

UDC 331.109.62

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.26-32>

Udovitsa Oleg Fedorovich,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Shekera Svetlana Sergiyivna,
Candidate of Economic Sciences

Odesa National Academy of Food Technologies, Odesa, Ukraine
e-mail: udovitsaoleg@gmail.com
Odesa National Academy of Food Technologies, Odesa, Ukraine
e-mail: shekera.sveta@gmail.com

CAUSES AND PREVENTION OF MANAGEMENT CONFLICTS IN THE FIELD OF ACTIVITY OF HEADS OF DOMESTIC ENTERPRISES OF THE TOURIST BUSINESS

The purpose of this work is to determine the causes of conflicts among managers, stages of development of a conflict situation and the solution of administrative conflicts at enterprises in the field of providing tourism services. In accordance with this, it is necessary to solve the following task: to identify the consequences of managerial conflicts, to explain the stages of the conflict resolution process, and also to identify the goals that provoke a conflict.

Methodology. To solve this research goal, an integrated and systematic approach was used based on general scientific and special methods, such as formal logic, analysis and systematization, generalization, literary and comparative methods. In the course of the study, we used literary sources on issues of conflict resolution at enterprises. The available statistical materials have been worked out.

Results. It has been established that a managerial conflict goes through all the same life cycle stages as any other type of conflict with characteristic features. It was revealed that managerial conflicts have devastating consequences if they are not resolved. In the field of providing tourism services, where the main job is constant communication, managerial conflicts arise primarily because of the leaders' own ambitions, because of inadequate perception of information, and the like. It was revealed that at the enterprises of the tourism business possible conflicts due to incorrect transmission of information, since it goes through the process of "distortion" (that is, distortion of real information) or "filtering" (that is, replacing important data with unimportant or omission of important information, considering it unimportant). Conflicts can and should be prevented by implementing a conflict prevention strategy.

The scientific novelty of the study lies in the adaptation of the theory of conflict at the managerial level to the tourism sector in order to solve communication problems that arise.

The practical significance of the study lies in the fact that managers must know the theory of conflicts, prevent in order to conflict, and also resolve with positive consequences. The research materials can be used for further research on this topic and in the process of training in higher educational institutions for specialties 073 "Management" and 242 "Tourism" in the study of management disciplines and the basics of conflict management in order to create and reproduce special skills for resolving conflict situations in work collectives among managers.

Key words: conflict, management conflict, conflict in a travel company, conflict prevention.

Постановка проблеми. Соціальне життя неможливе без зіткнення ідей, мотивів, ідеалів, життєвих позицій, цілей як окремих людей, так і малих або великих колективів, підприємств, відомств, професійних структур напрямів діяльності, представників суспільства. Розбіжності та протиріччя, які постійно виникають між полярними сторонами вище зазначених категорій, дуже часто переходять у конфлікти.

Співробітники, які працюють в туристичних фірмах не можуть бути однакові за своїми ідеалами, вподобаннями, цінностями, мотивами, тому що вони по-різному сприймають ситуацію, в якій намагаються відзначитися шляхом індивідуальних особливостей. Більшість конфліктів виникає незалежно від бажання їх учасників. Це відбувається через те, що більшість людей, не має елементарного уявлення щодо конфліктів або не надає їм значення. Керівник організації відповідно до своєї ролі знаходиться, як правило, в центрі будь-якого конфлікту.

Управління конфліктом є однією з найважливіших функцій керівника. В середньому керівники витрачають близько 20% робочого часу на вирішення різного різновиду конфліктів. Кожному управлінцю необхідно знати теорію конфліктології, способи поведінки співробітників

при їх виникненні, засоби та методи запобігання та вирішення трудових конфліктів, а також важливо знати як конфліктом керувати.

Руйнівні наслідки виникають, якщо конфлікт або дуже малий, або дуже сильний. Коли конфлікт несуттєвий, то частіше за все, він залишається непоміченим та не знаходить свого адекватного вирішення. Відмінності здаються дуже незначними щодо спонукання учасників конфлікту на предмет проведення необхідних змін, але проблема залишається й надалі впливає на ефективність спільної роботи. Конфлікт, який оцінюється, як суттєвий, супроводжується, як правило, стресом його учасників. Це веде до зниження позитивних емоцій, згуртованості, руйнуються комунікаційні мережі, управлінські рішення приймаються в умовах приховування або спотворення інформації та не мають достатньої сили, що мотивує, та впливу на колектив, організація може «руйнуватися на очах».

Необхідно відповідне управління таким процесом, завданням якого має бути запобігання небажаного, негативного впливу конфліктів, надання конфліктним ситуаціям конструктивного характеру. В залежності від того, наскільки ефективним буде управління конфліктом, його наслідки можуть стати конструктивними або деструктивними, що вплине на можливість вирішення конфліктної ситуації у трудовому колективі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню особливостей розвитку та поширення конфліктних проблем на підприємствах присвячено багато наукових праць. Особливе місце посідають такі науковці, як Пірен М.І. [1], який розробив словник з конфліктології, Ковальчук Г.Р. [2,3,8], яка присвятила свої роботи питанню управлінського конфлікту, та інші.

Постановка завдання. Основним завданням цієї короткої наукової роботи є виявлення наслідків управлінських конфліктів, роз'яснення етапів процесу вирішення конфлікту, а також цілей, які можуть стимулювати до конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Сфера надання туристичних послуг значною мірою побудована на комунікації. Професіоналізм наших співробітників визначає лідерство компанії на ринку. Попит на високу якість сервісу постійно зростає, тому кожний співробітник «контактної зони» зобов'язаний володіти навичками нейтралізації конфліктної взаємодії з клієнтами (замовниками туристичних послуг). Соціальні конфлікти існували з початку історії нашої цивілізації, вони невід'ємна частина наших взаємин, - особлива форма спілкування у суспільстві, але професіоналів туристичного бізнесу має відрізняти вміння приймати ефективні управлінські рішення, які зведуть до мінімуму наслідки будь - якої конфліктної ситуації при виконанні обов'язків фахівцями сфери надання туристичних послуг.

Слово «конфлікт» походить від латинського *conflictus* – зіткнення, з філософської точки зору - це випадок протиріччя і його загострення, соціологічний підхід розглядає «конфлікт» як процес комунікацій різнорівневих опонентів, у психології «конфлікт» - це найважливіший конструктив та інструмент особистого зростання [1].

Для того, щоб не припустити конфлікт, доцільно покращувати або ж закріплювати позитивні стосунки його учасників. Рекомендуємо створення постійних або тимчасових форм взаємозв'язків, в яких відбувається взаємодія сторін – таких форм, які не призводять до конфлікту, а припустимі для обох суб'єктів конфлікту й допомагають вирішенню проблемних питань.

Конфлікту в трудовому колективі можливо запобігти, якщо обов'язки співробітників туристичної агенції розподілені правильно. З цією метою, перш за все, керівник повинен гарантувати, що характер діяльності, її обсяг, складність та інтенсивність відповідає професійній підготовці, здібностям та можливостям працівника з позиції рівня оплати праці (заробітної плати, бонус, просування), кар'єрного зростання, можливостей для самореалізації та розкриття творчих здібностей.

Проаналізуємо найбільш поширені причини виникнення конфліктів у трудових колективах. Однією з причин виникнення конфліктних ситуацій в організаціях є неадекватне сприйняття інформації. Статистика свідчить, що близько 80% робочого часу робітника проходить у взаємодії з іншими людьми, близько 50% всієї отриманої інформації сприймається суб'єктивно (враховуючи тільки особисті знання, сприйняття, емоції, мотиви, очікування тощо). [2, ст 213-219].

В такому разі ми маємо що найменше три окремі ситуації:

- 1) інформація, відправлена (X), але ніколи не досягає отримувача (адресата) (Y);
- 2) інформація спотворюється (свідомо, або не свідомо) відправником (X) або особою, яка передає дану інформацію;

3) той, хто приймає інформацію (Y) невірно (суб'єктивно) сприймає дані, які йому надходять.

Комунікаційні проблеми тісно пов'язані із кількістю ієрархічних рівнів організації, тому що, в процесі проходження інформації послідовно крізь новій та вищий управлінський рівень на кожному з них, вона (інформація) переглядається та корегується. За таких обставин виникають різного роду викривлення (спотворення інформації), коли, наприклад, суттєві дані визнаються неважливими та не враховуються при прийнятті управлінського рішення.

Наголосимо, що «спотворення» та «фільтрація» інформації відбувається технологічно, як на шляху проходження даних вгору за ієрархічною шаблоною, так і віддання управлінських розпоряджень «до низу», при цьому «фільтрація» може бути або навмисною, або ненавмисною. Ненавмисно дані втрачаються тоді, коли частина інформаційних «файлів» знищуються з причин невідповідальності, непрофесійності, некомпетентності, та ін., тих, хто відповідає за проходження (передавання) інформації, яка надійшла.

Особливої уваги заслуговує саме навмисна фільтрація інформації, що навпаки, здійснюється за умов повної обізнаності того, хто здійснює передачу даних «до низу». Тому навіть коли інформація, яку послано X, успішно досягає Y, залишається можливість того, що дані спотворені. Розглянемо декілька причин такого розвитку процесу.

По-перше, кожна конкретна людина (посадова особа) уявляє навколишній світ більш нерухомим і конкретним, ніж він насправді є, а саме тому передаючи інформацію співробітник іноді перебільшує значення окремих чинників і знижує значення інших. Таке явище суспільної комунікації називають поглинанням невизначеності.

Іншою причиною щодо викривлення інформації є намагання окремих осіб подати себе в найбільш вигідному світлі, особливо у випадку інформування вище стоячих керівників, наприклад, коли працівник за рахунок представлення «вигідної» інформації намагається просунутися по кар'єрній шаблїні.

Наступною причиною викривлення змісту повідомлення, яке отримано, може бути суб'єктивне сприйняття інформації, так званий «людський фактор». Ще один феномен - це інформаційне перевантаження, коли людина отримує таку кількість повідомлень (критичний об'єм інформації), що перестає акцентувати увагу на більш суттєвих та більш вагомих, у т.ч. нестандартних масивах інформації [2, ст 213-219].

Існує певна кількість методик, як на індивідуальному, так і на організаційному рівнях, що допомагають усунути зазначені проблеми. На індивідуальному рівні необхідно застосовувати лексику, яка використовується у діловому спілкуванні, - чітка, однозначна, лаконічна та найбільшою мірою відповідає темі повідомлення. Необхідно уникати нестандартних штампів, перевантажених (несуттєвих) класифікацій, повідомляти якомога більше фактичної інформації.

На організаційному рівні, перш за все, має бути встановлено канали зворотного зв'язку, що у найпростішому випадку забезпечується впровадженням комп'ютерної технології передачі даних. Також, експерти рекомендують керівникам туристичних компаній проводити із працівниками курси ділового мовлення, професійного спілкування, що має поліпшити навички персоналу говорити, писати або слухати, а головне - розуміти іншу точку зору [3, ст 434-435].

Головними причинами конфлікту в турфірмах науковці виділяють: обмеженість ресурсів, які потрібно розподілити, взаємозалежність завдань, розбіжності у шляхах та способах досягнення мети, відмінності особистих цінностей, манери поведінки співробітників, рівня їх освіти, а також незадовільні комунікації, незбалансованість штатно-посадових місць, недостатня мотивація персоналу.

Конфлікти розрізняють за їх можливими наслідками для організації, а також за способом їх вирішення та профілактики. Конструктивні конфлікти впливають на принципові, вагомі та найбільш суттєві критерії та показники життєдіяльності організації та сприяють її подальшому більш ефективному розвитку. Деструктивні конфлікти призводять до негативних, нерідко, руйнівних наслідків для технологічного та соціального процесів в компанії, що призводить до стрімкого зниження ефективності роботи групи, організації та можливого занепаду компанії. [4]

За направленнями соціальних взаємодій (комунікацій) конфлікти у трудових колективах поділяють на горизонтальні (не задіяні особи, які знаходяться у взаєминах підпорядкування один одному), вертикальні (в яких беруть участь особи, які за штатно-посадовим розкладом підпорядковані один одному), змішані (перетинаються «вертикальні» й «горизонтальні» складові). «Вертикальні» конфлікти найбільш небажані для керівника, тому, що його дії розглядаються усіма працівниками через призму цього конфлікту. Статистика свідчить, що підлеглим у багатьох

випадках бракує інформативності або компетентності для кваліфікованої оцінки дій керівництва, тому непорозуміння у колективі зазвичай сприймаються технічними робітниками упереджено, емоційно, неадекватно.

Внутрішні соціальні конфлікти, які стосуються тільки цілей, цінностей, інтересів членів колективу та не суперечать задекларованим основам внутрішньо групових відносин, як правило, носять функціонально-позитивний характер. Найчастіше, такі конфлікти спричиняють зміни внутрішньо групових норм та відносин корельовано із нагальними потребами окремих індивідів або підгруп. Якщо ж конфліктуючі сторони не поділяють більшість цінностей, на яких базувалася законність даної системи, то внутрішній конфлікт несе в собі небезпеку щодо занепаду даної соціальної структури.

Таким чином, з вищевикладеного видно, що конфліктні ситуації, які виникають у сучасних організаціях, можуть змінювати цінності, цілі в організаціях, механізми поведінки працівників, схеми поведінки керівників, отже, змінюють і форми перебігу конфліктів в організаціях та механізми їх вирішення.

Тому доцільно розглянути технології управління конфліктами в організаційних (бізнесових) структурах.

Управління конфліктом є цілеспрямований вплив на процес конфлікту, що забезпечує вирішення соціально значущих завдань. Управління конфліктом включає в себе: прогнозування конфлікту; попередження конфлікту; припинення конфлікту; врегулювання конфлікту.

Кожна з названих дій, являє собою акт свідомої активності суб'єктів: одного з конфліктуючих або обох, або ж третьої сторони, яка не включена в конфліктну взаємодію.

Управління стає можливим за наявності деяких умов: об'єктивне розуміння конфлікту як реальності; визнання можливості активного впливу на конфлікт; наявність матеріальних, політичних та духовних ресурсів, а також правової основи управління, здатності громадських суб'єктів погоджувати свої позиції, інтереси, погляди та орієнтації.

Об'єктивне пояснення конфлікту можливе при виконанні наступних вимог: аналіз конфлікту враховує тільки ті факти, які актуальні у даній ситуації; в пояснювальному контексті, облік попереднього стану конфліктної ситуації та її розвитку в подальшому; визнання можливості активного впливу на конфлікт та позитивні наслідки вирішення.

Природно, що така діяльність являє собою активне втручання керуючого суб'єкта в реальний процес суспільних відносин людей, в їх взаємодію у різних сферах життя.

Попередження та запобігання конфлікту зводиться до планування та реалізації низки операцій, одним з учасників конфлікту або обома сторонами. Тут велике значення має уточнення прав і обов'язків, справедливий розподіл відповідальності та зобов'язань на основі загальноприйнятих норм і цінностей. Щоб запобігти, треба знати яких норм і правил дотримується кожна сторона конфлікту. Коли люди дотримуються різних норм і правил, тоді вони в конфлікті звинувачують один одного в недостатній або надмірній відповідальності. Тактика попередження конфлікту передбачає здійснення заходів - своєчасність дій щодо попередження можливих колізій, оперативність. Стратегія запобігання конфлікту - усунути предмет конфлікту; залучити в якості арбітра незацікавлену особу; зробити так, щоб один з конфліктуючих відмовився від претензій на користь іншого. [5, ст 271-273]

Перш за все розглянемо стратегії та технології вирішення конфліктів в організаціях. Визначення основної конфліктної проблеми починається із з'ясування: «як я розумію проблему»; «які мої дії», «які вчинки партнера призвели до виникнення й закріплення конфлікту»; «як мій партнер бачить проблему»; «які, на його думку, мої та його власні дії призвели до конфлікту»; «чи відповідає поведінка кожного із нас ситуації, яка склалася»; «як можна найбільш лаконічно і повно пояснити нашу загальну проблему»; «в яких питаннях ми не згодні»; «в яких питаннях ми солідарні і розуміємо один одного». [6]

Врегулювання конфлікту ще не є його вирішення, оскільки зберігаються основні структурні компоненти конфлікту. Вирішення конфлікту - саме заключний етап його еволюції. Розрізняють повне і неповне вирішення конфлікту. Якщо має місце перетворення або усунення основ конфлікту (причин, предмета), то конфлікт вирішується не повністю. У цьому разі нівелюються або змінюються лише деякі структурні елементи конфлікту, зокрема, сутність протистояння, його психологічне поле, мотиваційна база конфліктної поведінки учасників і т.д.

Процес вирішення будь-якого конфлікту складається з трьох етапів.

Перший – підготовчий, - діагностика конфлікту. Другий - розробка стратегії вирішення проблеми й технології примирення. Третій - реалізація комплексу методів та засобів врегулювання відносин.

Діагностика конфлікту включає: опис його видимих проявів; визначення рівня розвитку конфлікту; виявлення причин конфлікту та його природи; оцінка інтенсивності протікання взаємних дій, щодо протиборства; визначення сфери та масштабів поширення наслідків, тощо.

Ефективне врегулювання конфлікту, тобто вирішення при найменших витратах ресурсів, збереженні життєво важливих суспільних структур, можливо лише при наявності деяких необхідних умов і реалізації принципів управління конфліктом. До таких відносять: наявність організаційно-правового механізму вирішення конфлікту; можливість конструктивного вирішення конфліктів; подальший розвиток комунікативних зв'язків; наявність ресурсів для здійснення системи компенсацій.

Розрізняють: «силову», «компромісну» та «інтегровану» моделі врегулювання конфлікту. Силова модель може мати наслідки двох видів: «перемога-поразка», «поразка-поразка». Дві інші моделі - можливе вирішення конфлікту за типом «перемога-перемога» чи «виграш-виграш».

Застосування позитивних методів вирішення конфлікту досягається застосуванням компромісів або консенсусів між суб'єктами. Це форми завершення конфлікту, як правило, за типом «виграш-виграш» або «перемога-перемога».

Компроміс - це угода на підставі взаємних поступок. Розрізняють компроміси вимушені та добровільні. Перші пов'язують із обставинами, які склалися, або із зовнішньою ситуацією, яка загрожує існуванню обох конфліктуючих сторін. Добровільні укладаються на підставі угоди щодо певних питань та відповідають певній частини інтересів усіх суб'єктів конфлікту. Технологія компромісів досить складна, багато в чому унікальна, але у її структурі є те, що повторюється: деякі способи узгодження інтересів та позицій: консультація, діалог, дискусія, партнерство, співробітництво. Використання вказаних методів дозволяє виявити загальні цінності, знайти кореляцію поглядів з тих чи інших питань, допоможе розкрити позиції, за якими конфліктуючим сторонам необхідно йти на поступки, розробити взаємоприйнятну угоду щодо «правил гри», або інакші взаємоприйнятні норми та правила взаємодій.

Конфлікти можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки та відповідно їхні результати скоріше нейтральні. Якщо наслідки є позитивними чи негативними, то вони переважно короткотермінові, а в довготерміновому періоді встановлюється статус - кво, тобто негативні чи позитивні наслідки стають невідчутними [7].

Управлінські конфлікти виникають раптово без жодної внутрішньої боротьби та вагання суб'єкта конфліктного процесу, за відсутності підготовки, аналізування та прийняття рішень щодо доцільності конфлікту. У разі виникнення таких конфліктів домінує емоційність та суб'єктивність в оцінках, саме емоційність є основною ознакою виникнення та перебігу конфліктів у трудовому колективі, у нашому випадку – туристична агенція [2, ст 213-219]. Суб'єктами зазначених конфліктів, за твердженнями експертів, частіше стають жінки, оскільки, згідно з опитуваннями, жінки-керівники, на відміну від чоловіків-керівників, імпульсивніші та непередбачуваніші. Відповідаючи на запитання: «Чи є які-небудь відмінності в професійній поведінці жінки-керівника порівняно з чоловіком» (допускалося кілька варіантів відповідей), респонденти показали такі результати: 41 % – так, жінки більш емоційніші, ніж чоловіки (частіше приймають імпульсивні рішення); 39 % – так, жінки непередбачувані (не знаю, що від них чекати); 26 % – так, жінки менш об'єктивні; 20 % – так, жінки м'якші й гнучкіші в управлінні; 10 % – так, жінки мають підвищене почуття справедливості.

Однак жінки менше провокують конфлікти, порівняно із чоловіками, що, можливо, закладено генетично (жінка насамперед спрямована на відтворення та збереження роду) або історично (активна участь чоловіків у завоюванні нових ресурсів).

Висновки:

1. Встановлено, що, як і більшість економічних конфліктів, управлінський конфлікт проходить етапи життєвого циклу конфлікту із характерними для кожного з них явними та прихованими ознаками, зміною чинників внутрішнього та зовнішнього середовищ, особливою поведінкою учасників конфлікту на кожному із етапів.

2. Чітке розмежування етапів життєвого циклу управлінських конфліктів дає змогу менеджерам підбирати кращі методи їх врегулювання та запобігання із мінімальними витратами ресурсів та забезпеченням зростання якості функціональних результатів.

3. Управлінські конфлікти мають велике значення, оскільки створюють напружену

атмосферу та емоційну нестабільність в колективі, оскільки корпоративні цілі відходять на другий план, заміщаючись власними цінностями.

4. Управлінський конфлікт повинен реалізовувати комплекс методів та засобів врегулювання відносин з метою створення позитивних наслідків ситуації, яка склалася в колективі.

Список використаних джерел:

1. Пірен М. І. Словник-довідник термінів з конфліктології / під ред. М. І. Пірен, Г. В. Ложкіна. — Київ; Чернівці, 1995.
2. Ковальчук Г. Р. Джерела виникнення та наслідки функціонування управлінських конфліктів на підприємствах / Н. Ю. Подольчак, Г. Р. Ковальчук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Проблеми економіки та управління». – 2013. № 754.– С. 213–219.
3. Ковальчук Г. Р. Формування стратегії уникнення та врегулювання управлінських конфліктів в системі менеджменту підприємств / Г. Р. Ковальчук // збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації». – Київ, 2014. – С. 434–435.
4. Викторова Т. С. Этапы и фазы конфликтов [Електронний ресурс] / Т. С. Викторова. – Режим доступу: <http://www.viktorova-ts.ru>
5. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. [текст] навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2019. 388 с.
6. Методи вирішення конфліктів у робочому колективі. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/management/13409/print/>
7. Воднік В. Д. Конфлікти в трудовому колективі: причини, шляхи попередження та розв'язання . Бюлетень НСПП. 2005. №11. С. 50–54.
8. Ковальчук Г.Р. Оцінювання та запобігання управлінських конфліктів у діяльності машинобудівних підприємств (дисерт. дослідження) [Електронний ресурс] / Г.Р. Ковальчук. – Режим доступу: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1383/diskovalchuk.pdf>.

References:

1. Piren M.I. Dictionary-reference book of terms in conflict studies / ed. M.I. Piren, G.V. Lozhkina. - Kyiv; Chernivtsi, 1995. (in Ukrainian)
2. Kovalchuk GR Sources of occurrence and consequences of the functioning of management conflicts in enterprises / N. Yu. Podolchak, GR Kovalchuk // Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic" "Problems of Economics and Management". - 2013. № 754.– P. 213–219. (in Ukrainian)
3. Kovalchuk GR Formation of strategy of avoidance and settlement of administrative conflicts in the system of enterprise management / GR Kovalchuk // collection of materials of the international scientific-practical conference "Transformation of national models of economic development in the conditions of globalization". - Kyiv, 2014. - P. 434–435. (in Ukrainian)
4. Viktorova TS Stages and phases of conflicts [Electronic resource] / TS Viktorova. - Access mode: <http://www.viktorova-ts.ru> (in Russian)
5. Dutkevich TV General Psychology. Theoretical course. [text] textbook way. K.: Center for Educational Literature, 2019. 388 p. (in Ukrainian)
6. Methods of conflict resolution in the work team. [Electronic resource] / - Access mode: <http://osvita.ua/vnz/reports/management/13409/print/> (in Ukrainian)
7. Vodnik VD Conflicts in the workforce: causes, ways to prevent and resolve. NSPP Bulletin. 2005. №11. Pp. 50–54. (in Ukrainian)
8. Kovalchuk GR Estimation and prevention of management conflicts in the activities of machine-building enterprises (dissertation research) [Electronic resource] / G.R. Kovalchuk. - Access mode: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1383/diskovalchuk.pdf> (in Ukrainian)

Надійшла до редколегії 17.12.2020

Соколовський Віктор Анатолійович

Щоголева Інна Валентинівна,
доцент, кандидат педагогічних наук

Льотна академія Національного авіаційного університету,
м. Кропивницький, Україна, e-mail: victor.soko1ovskij@gmail.com
Льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький,
Україна, e-mail: inna.akvilon@gmail.com

ІВЕНТ-ТУРИЗМ СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІПРОВ'Я ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Мета дослідження – обґрунтування ролі івент туризму як стратегічного напрямку розвитку Середнього Придніпров'я.

Методика. Індустрія туризму є чутливою до впливів як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, тому визначення стратегічних напрямків розвитку та прогнозування їх стану викликають певні труднощі. Але відсутність заданого вектору розвитку унеможливує активізацію ресурсів, використання яких дало б позитивний економічний і соціальний ефект. Інформаційною базою дослідження є сайти державних адміністрацій Кіровоградської та Черкаської областей, а також Стратегії їх розвитку до 2027 року. Для вирішення основних завдань дослідження використано аналітичний, порівняльний та історичний методи дослідження.

Результати. Розглянуто особливості історичного розвитку івент туризму та проаналізовано чинники його популяризації. Здійснено загальний аналіз подієвих ресурсів регіону. Обґрунтовано стратегічну важливість розвитку івент туризму на території Середнього Придніпров'я на основі моделі еволюції туристичного регіону Р. Батлера, просторової моделі туризму Тюнера-Вебера та геомаркетингового підходу. Систематизовано івенти, які проводяться на території Середнього Придніпров'я. На підставі аналізу івентів в межах регіону визначено, що найбільш поширений напрям – фестивалі різного масштабу, рангу та тематики. Доведено пріоритетність розвитку івентивного туризму в контексті Стратегій розвитку Кіровоградської та Черкаської областей на 2021-2027 рр.

Наукова новизна. Проаналізовано просторово-територіальну структуру івент туризму в Середньому Придніпров'ї. Систематизовано івенти на території Середнього Придніпров'я за різними критеріями. Здійснено комплексне дослідження фестивальних заходів як найбільш перспективного напрямку івент туризму в Середньому Придніпров'ї.

Практична значимість. Проведене дослідження може розглядатись як основа для подальшого дослідження туристського потенціалу Середнього Придніпров'я, зокрема, його подієвих ресурсів. Результати дослідження можуть бути використані при плануванні туристської діяльності в Середньому Придніпров'ї, яке передбачає моніторинг та подальший аналіз стану необхідної матеріально-технічної бази; природних, природно-антропогенних та суспільно-історичних туристських ресурсів; людських ресурсів, задіяних у сфері туризму, зокрема, їх кількісного та якісного складу; найбільш популярних подієвих заходів, івентів, які мають потужний потенціал для розвитку. Реалізація подієвого потенціалу Середнього Придніпров'я буде мати вплив на формування регіональної туристської політики та зацікавлення місцевих бізнес-кіл в консолідації навколо івентів при створенні кластерних об'єднань різного, особливо туристичного, спрямування, а також сприяти залученню інвестицій.

Ключові слова: івент туризм, туристські ресурси, подієві ресурси, фестивалі, просторово-територіальна структура, регіональний розвиток, стратегії розвитку, Середнє Придніпров'я.

Соколовский Виктор Анатольевич

Щёголева Инна Валентиновна,
доцент, кандидат педагогических наук

Лётная академия Национального авиационного университета,
г. Кропивницкий, Украина, e-mail: victor.soko1ovskij@gmail.com
Лётная академия Национального авиационного университета, г. Кропивницкий,
Украина, e-mail: inna.akvilon@gmail.com

ІВЕНТ-ТУРИЗМ СРЕДНЕГО ПРИДНЕПРОВЬЯ КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Цель исследования – обоснование роли ивент туризма как стратегического направления развития Среднего Приднепровья.

Методика. Индустрия туризма является чувствительной к воздействиям как внешних, так и внутренних факторов, поэтому определение стратегических направлений развития и прогнозирования их состояния вызывают определенные трудности. Но отсутствие заданного вектора развития исключает активизацию ресурсов, использование которых позволило бы получить положительный экономический и социальный эффект. Информационной базой исследования являются сайты государственных администраций Кировоградской и Черкасской областей, а также Стратегии их развития до 2027 года. Для решения основных задач использованы аналитический, сравнительный и исторический методы исследования.

Результаты. Рассмотрены особенности исторического развития ивент туризма и проанализированы факторы его популяризации. Осуществлен общий анализ событийных ресурсов региона. Обоснована стратегическая важность развития ивент туризма на территории Среднего Приднестровья на основе модели эволюции туристического региона Р. Батлера, пространственной модели туризма Тюннера-Вебера и геомаркетингового подхода. Систематизированы ивенты, которые проводятся на территории Среднего Приднестровья. На основании анализа ивентов в пределах региона определено, что наиболее распространенным направлением являются фестивали различного масштаба, ранга и тематики. Обоснована приоритетность развития ивентивного туризма в контексте стратегий развития Кировоградской и Черкасской областей на 2021-2027 гг.

Научная новизна. Проанализирована пространственно-территориальная структура ивент туризма в Среднем Приднестровье. Систематизированы ивенты на территории Среднего Приднестровья по различным критериям. Проведено комплексное исследование фестивальных мероприятий как наиболее перспективного направления ивент туризма в Среднем Приднестровье.

Практическая значимость. Проведенное исследование может рассматриваться как основа для дальнейшего исследования туристского потенциала Среднего Приднестровья, в частности, его событийных ресурсов. Результаты исследования могут быть использованы при планировании туристской деятельности в Среднем Приднестровье, которое предусматривает мониторинг и последующий анализ необходимой материально-технической базы; природных, природно-антропогенных и общественно-исторических туристских ресурсов; человеческих ресурсов, задействованных в сфере туризма, в частности, их количественного и качественного состава; наиболее популярных событийных мероприятий, ивентов, которые имеют мощный потенциал для развития. Реализация событийного потенциала Среднего Приднестровья будет иметь влияние на формирование региональной туристской политики и заинтересованность местных бизнес-кругов в консолидации вокруг ивентов при создании различных кластерных объединений, особенно туристического направления, а также способствовать привлечению инвестиций.

Ключевые слова: ивент туризм, туристские ресурсы, событийные ресурсы, фестивали, пространственно-территориальная структура, региональное развитие, стратегии развития, Среднее Приднестровье.

UDC 911.3: 338.48

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.33-42>

Sokolovsky Victor Anatolievich

Flight Academy of the National Aviation University, Kropivnitsky, Ukraine,
e-mail: victor.sokolovskij@gmail.com

Shchegolieva Inna Valentinovna,
PhD (Pedagogics), Associate Professor

Flight Academy of the National Aviation University, Kropivnitsky, Ukraine,
e-mail: inna.akvilon@gmail.com

EVENT TOURISM OF THE MIDDLE DNIEPER REGION AS A STRATEGIC DIRECTION OF REGIONAL DEVELOPMENT

The purpose of the article is to substantiate the role of event tourism as a strategic direction for the development of the Middle Dnieper region.

Methodology. The tourism industry is sensitive to the effects of both external and internal factors, therefore, determining the strategic directions of development and predicting their state causes certain difficulties. However, the absence of a defined development vector excludes the activation of the resources, the use of which would make obtaining positive economic and social effect possible. The study information base is the websites of the Kirovograd and Cherkassy regions state administrations as well as the Strategy for their development until 2027. Analytical, comparative and historical research methods were used to solve the main tasks.

Results. The features of the historical development of event tourism have been considered and the factors of its popularization have been analyzed. General analysis of the regional event resources has been made. Based on the tourist region evolution model by R. Butler, the spatial tourism model by Tuner-Weber and the geomarketing approach, the strategic importance of the event tourism development in the territory of the Middle Dnieper region has been substantiated. The events held in the territory of the Middle Dnieper region have been systematized. Based on the events analysis within the region, it was determined that the most common direction is festivals of various scales, ranks and themes. The development priority of event tourism in the context of Development strategies of the Kirovograd and Cherkassy regions for 2021-2027 has been proved.

Scientific novelty. The spatial-territorial structure of event tourism in the Middle Dnieper region has been analyzed. Events in the territory of the Middle Dnieper region have been systematized according to various criteria. Comprehensive research of festival events as the most promising direction of event tourism in the Middle Dnieper region has been made.

Practical significance. The conducted research can be considered a basis for further research of the tourist potential of the Middle Dnieper region, in particular, its event resources. The research results can be used in planning of tourist activities in the Middle Dnieper region, providing for monitoring and subsequent analysis of the necessary material and technical base; natural, natural-anthropogenic and socio-historical tourist resources; human resources involved in tourism, in particular, their quantitative and qualitative representation; the most popular

activities, events having a strong development potential. Realization of the event potential of the Middle Dnieper region will have an impact on the formation of the regional tourism policy and commitment of local business figures in their consolidation about the events, in the process of creating various cluster associations, especially of tourism destination, and contribute to fund-raising.

Key words: event tourism, tourist resources, event resources, festivals, spatial and territorial structure, regional development, development strategies, the Middle Dnieper region.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку України характеризується активними процесами децентралізації, які зумовлюють нове розуміння соціально-економічних процесів, що відбуваються, оскільки вони розглядаються вже не лише в галузевому контексті, а й в регіональному. Кожний регіон має свою спеціалізацію і туризм став одним із стратегічних напрямів спеціалізації регіональної економіки як галузь, що активно розвивається і, відповідно, впливає на економічний стан регіону. У цьому сенсі доцільно акцентувати увагу на івентивному туризмі, який стає дедалі популярнішим серед туристів, тому що може охоплювати всі аспекти подорожі, сполучатися з іншими видами туризму, що дає можливість отримати більше вражень і задоволення. Середнє Придніпров'я, завдяки своєму географічному положенню, культурно-історичним та рекреаційним ресурсам, може стати дестинацією, яка буде привабливою саме з точки зору івент туризму. На теперішній час існує низка питань і невирішених проблем, які гальмують цей процес, а саме: відсутність моніторингу потенціалу Середнього Придніпров'я в контексті розвитку івент туризму, теоретичного обґрунтування та методичних матеріалів по комплексному розвитку цього напрямку з урахуванням сьогодення, інфраструктурного забезпечення регіону тощо.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у теоретичні та практичні дослідження івент туризму зробили як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Поняття, сутність і функції івент туризму висвітлено в працях О. Радіонової, К. Вовк, С. Донських. Аналізу розвитку івент туризму у світі присвячено дослідження Т. Ткаченка, А. Віндюк. Сучасний стан та перспективи розвитку івент туризму в Україні є об'єктом дослідження В. Шикіної, Т. Бережної, О. Радіонової. Регіональні аспекти розвитку івент туризму знайшли відображення в працях таких науковців, як О. Алексеева, А. Бабкін, К. Бекнура, В. Поліщук, Вань Мяо, І. Смаль, Г. Карпова, О. Костюк, П. Тищенко, М. Шурик. Аналіз стану подієвого туризму в Кіровоградській області представлено в праці О. Миргородської.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на суттєвий науковий доробок щодо івент туризму, питанням оцінки потенціалу територій в контексті розвитку івент туризму, аналізу їх інфраструктурних проблем, формуванню дієвих стратегій розвитку івент туризму як інструменту популяризації регіонів, зокрема Середнього Придніпров'я, приділено недостатньо уваги.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є оцінка потенціалу подієвих ресурсів Середнього Придніпров'я та обґрунтування івент туризму в Середньому Придніпров'ї як стратегічного напрямку розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. Незвичайні події завжди привертали увагу людей, про що свідчить історія. Це підтверджується масовими відвідуваннями таких подій, як Олімпійські ігри в Античній Греції, бої гладіаторів у Стародавньому Римі, відвідування коронацій, королівських весіль, ярмарок, карнавалів, у середні віки; з'їзди представників певних професій у Новому часі; відвідування виставок у XIX ст.; відвідування різноманітних заходів у XX ст. Події, які відбувалися з різних приводів і з різною кількістю учасників, не мали на меті отримання коштів, тому часто такі події були недосконалими з точки зору організації. Комерціалізація заходів у XX-XXI ст. дала поштовх активному розвитку івент туризму та івент менеджменту.

Цей процес був зумовлений ще й іншими факторами, які сприяли зацікавленості споживачів до івентивного туризму, а саме:

- зростання рівня освіти і загального рівня культури населення, що змістило акценти з бажання просто дізнатись про щось нове на бажання прийняти безпосередню участь у заході, що дозволить не тільки отримати новий культурний, а й емоційний досвід;

- тенденція дроблення відпустки на декілька проміжків, завдяки чому споживачі намагаються забарвити емоційно та провести змістовно свій короткотривалий відпочинок. В такому разі наявність або відсутність на території потенційної дестинації цікавої яскравої події може бути суттєвим фактором, який вплине на вибір місця відпочинку;

- значення, яке керівництво органів як державного, так і місцевого управління надають маркетингу певної території, бо саме івент туризм може виступати яскравою складовою іміджу

регіону і сприяти позитивному суспільному резонансу [4, 13].

Як відзначає Г. Михайліченко (2019), кінцеві враження від споживання туристичних послуг, тобто корисний ефект, суттєво залежить саме від тих чинників, які відповідають за емоційну складову [7, с.42].

Емоційна складова забезпечує перцепційні характеристики простору туристами, які після споживання туристичних принад регіону поділяться враженнями з іншими потенційними споживачами. Відповідно до моделі розвитку дестинацій С. Плога (1973), масовий туризм розвивається завдяки різним психографічним сегментам з поступальним рухом від алоцентриків (першовідкривачів) до психоцентриків (традиціоналістів). Залучення алоцентриків, які прагнуть відкрити нові місця, мають високий рівень активності та згодні на досить прості умови проживання й харчування найбільше залежить від концепту івентів та їх інформаційного супроводу. В той же час, вони забезпечать «живими» відгуками середньоцентриків та психоцентриків, які максимально зацікавляються дестинацією після вдосконалення інфраструктури. Тож, навіть найменш масові івенти за умов цікавої концепції та їх правильного позиціонуванні можуть стати своєрідним локомотивом розвитку туризму в регіоні.

Стратегічну важливість розвитку рекреаційної діяльності, в т.ч. й івент-туризму, підтверджують також численні емпіричні дослідження просторової моделі туризму Тюнера-Вебера чи так званої моделі «час-гроші», які підтвердили, що для Європи найпоширенішими і найвигіднішими є подорожі на відстані, тривалість транспортування до яких 90-120 хвилин. Тобто, центральне розташування та розвинена транспортна мережа є важливою передумовою розвитку внутрішнього та міжрегіонального туризму, а івенти, в свою чергу, можуть сприяти зростанню туристичної привабливості регіону загалом.

Відповідно до моделі еволюції туристичного регіону Р. Батлера (1980), стадія розвитку чи зростання характеризується підвищенням ролі атрактивних об'єктів чи заходів в туристському споживанні. Наступні стадії розвитку туристичного регіону – зміцнення і стагнація суттєво залежні від тривалості та наповненості попередньої і, за певних умов можуть не настати або суттєво відтермінуватись. Тож, можемо погодитись з тезою А. Домаранського (2017), що для виходу туристичної галузі на інший рівень прибутковості, необхідна не лише експлуатація наявного набору об'єктів, а й створення нових атракцій. Важливим фактором створення нових івентів та підтримки і популяризації існуючих є врахування геомаркетингового підходу з метою зростання перцепційності конкретного простору. В цьому випадку івенти стають елементами чи доповненням існуючого бренду території або виступати основою для його формування.

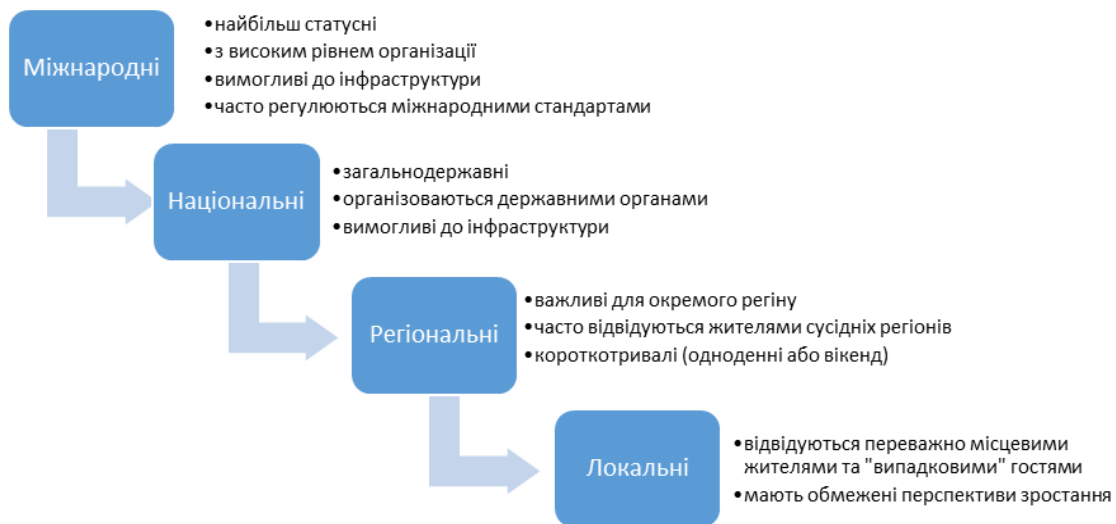

Рис. 1 Класифікація івент-турів за масштабністю (розроблено авторами)

Враховуючи обмеженість фінансово-економічних ресурсів та надзвичайно високі витрати на створення високотехнологічних атрактивних об'єктів: парків атракціонів, тематичних парків, аквапарків інтерактивних музеїв і т.п., що, зазвичай, досить швидко сприяють масовому притоку туристів, вважаємо за необхідне проаналізувати альтернативи. Однією з них є розвиток івент-туризму, адже на думку О. Радіонової (2017, 2020) для його розвитку не потрібна наявність багатих туристично-рекреаційних ресурсів, необхідна лише оригінальна ідея, здатна залучити

велику кількість туристів. Таким чином, івент-туризм туризм є альтернативним видом туризму для регіонів України, що не володіють видатною історико-культурною спадщиною та природними ресурсами. Класифікація івент-турів за масштабом представлено на рис. 1.

У науковій літературі всі події, що сприяють розвитку подієвого туризму, згруповують і класифікують за наступними напрямками [4, с.116]: громадські, мистецькі, спортивні, культурно-історичні, економічні і політичні, релігійні (рис. 2).

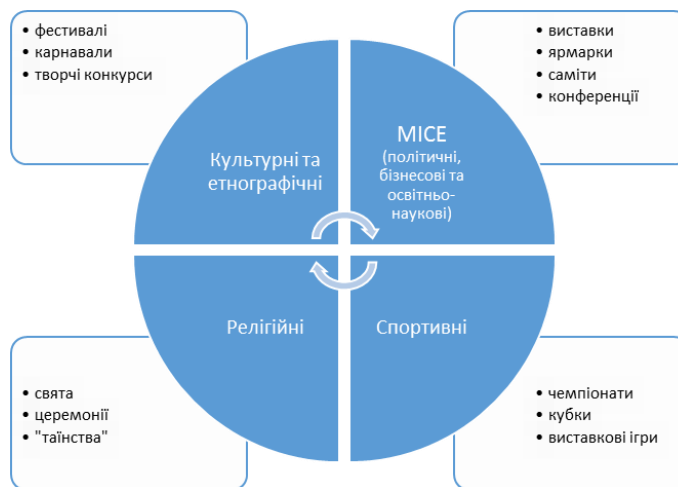

Рис. 2 Класифікація івент-турів за типом події

В останні роки івент туризм в Україні починає поширюватись завдяки популяризації подій, які мають статус регіональних та локальних. З кожним роком зростає рівень залучення до рекреаційно-туристичної діяльності більш сучасних подієвих ресурсів в сфері івент-туризму, особливо це стосується фестивальної активності, бо не зважаючи на те, що фестивальний рух в Україні є відносно новим явищем, він зарекомендував себе як достатньо перспективний.

XX століття ознаменоване появою фестивалів, які мають різноманітну спрямованість і спеціалізацію, зокрема: театральні, музичні, літературні, історичні, етнографічні, гастрономічні та ін. Найвідомішими фестивалями Середнього Придніпров'я є: «ШЕ.Fest», «Vira Fest», «Монгольф'єрія. Квітуча країна», Національний мистецький фестиваль «Кропивницький Фест», міжнародний джазовий фестиваль «Jazz Диліжанс» в Черкасах, «Вересневі самоцвіти», «Калиновий спів», Всеукраїнська виставка-фестиваль гладіолусів «Скіфська веселка» (м. Олександрія), обласний фестиваль художньої самодіяльності «Серпневий зорепад», фестиваль народної творчості «Чута Фест», Фестиваль Козацької Слави «Казавчин-фест» (всеукр. село Казавчин Гайворонського району). «Холодний Яр», «Степограй», «ГайдаFest», «Kavafest», фестиваль вуличної їжі «Слисавет Смак Fest» «Невичерпні джерела», туристичний фестиваль «Світле місто» (м. Світловодськ), «Центрально-український музейно-туристичний фестиваль», «Фестиваль Святого Миколая», «Трипільські зорі», «Фестиваль тюльпанів», «Дика груша», мотофестивалі «Тарасова гора», «Кроп Байк Фест» та «Дорога на Січ», етнографічне свято «Купала у Легедзиному»; музейний міні-етно-фестиваль давніх ремесел «Трипільська толока» у Легедзиному. У Кропивницькому відкрився медовий ярмарок KROPhoney fest. Святкування Рош-га-Шана в Умані – традиційне святкування єврейського Нового року, а також інші подібні заходи різного спрямування і тематики, яких загалом проводиться більше 30 щороку. Така різноманітність заходів сприяє активізації внутрішньо-регіональних та зовнішніх рекреаційно-туристичних потоків, залученню максимальної кількості підприємств рекреаційного комплексу до надання всього спектру рекреаційних та супутніх послуг.

Найбільш численну групу на території Середнього Придніпров'я представляють мистецькі фестивалі, більшість з яких має статус всеукраїнських, що підтверджує зацікавленість споживачів до їх змісту та форми проведення (табл. 1).

Варто зазначити, що музичні, вокально-хорові, етно-, фольк-, етнофольклорні та театральні фестивалі досить часто мають конкурсний характер, що, в свою чергу, сприяє збільшенню їх тривалості. Крім того, учасники таких фестивалів досить чисельні колективи, що сприяє суттєвому завантаженню номерного фонду закладів готельного господарства.

Таблиця 1

Найвідоміші мистецькі фестивалі Середнього Придніпров'я

№ з/п	Назва фестивалю	Місце проведення	Рівень	Періодичність
1	Фестиваль Тараса Шевченка «ШеFest»	с. Моринці, Черкаська обл.	всеукраїнський	щорічний
2	«Холодний Яр»	с. Грушківка, с. Суботов, Черкаська обл.	всеукраїнський	щорічний
3	«Свято Купала у Легедзиному»	с. Легедзине, Черкаська обл.	всеукраїнський	щорічний
4	«Кропивницький Фест»	м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	національний	щорічний
5	«Казавчин-фест»	с. Казавчин Гайворонського р-ну Кіровоградської обл.	всеукраїнський	щорічний
6	«Vira Fest»	м. Чигирин, Черкаська обл.	міжнародний	щорічний
7	«Кобзареві джерела»	м. Канів, Черкаська обл.	всеукраїнський	щорічний
8	«Art People Fest»	м. Черкаси, Черкаська обл.	всеукраїнський	щорічний
9	«Весняні ритми»	м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	обласний	щорічний

Музичний фестивальний рух народився в 30-ті роки ХХ ст. в Італії й зацікавленість до нього зростає з кожним роком. Фестивалі Середнього Придніпров'я мають різну жанрову палітру та мають рівень не нижче всеукраїнського (табл. 2).

Таблиця 2

Найвідоміші музичні фестивалі Середнього Придніпров'я

№ з/п	Назва фестивалю	Місце проведення	Рівень	Періодичність
1	«Jazz Диліжанс»	м. Черкаси, Черкаська обл.	національний	щорічний
2	«Фестиваль Святого Миколая»	м. Чигирин, Черкаська обл.	всеукраїнський	щорічний
3	«ГайдаFest»	м. Черкаси, Черкаська обл.	всеукраїнський	щорічний
4	«Степограй»	с. Карбівка, Кіровоградська обл.	всеукраїнський	щорічний
5	Гармоністе, дзвінок грай	м. Жашків, Черкаська обл.	міжнародний	щорічний
	пам'яті П. Чайковського	м. Кам'янка, Черкаська обл.	всеукраїнський	щорічний
6	«Нейгаузівські музичні зустрічі»	м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	всеукраїнський	щорічний
7	«Калиновий спів»	м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	всеукраїнський	щорічний

Історія театральних фестивалів нараховує більше двох століть і започатковані вони були в Швейцарії. На теперішній час фестивалі стали тією дієвою формою, яку театральне мистецтво використовує для своєї популяризації й залучення широких верств населення до ознайомлення з культурною спадщиною. Найбільш відомим на території Середнього Придніпров'я є театральний фестиваль «Вересневі самоцвіти», який кожного року залучає до фестивальних заходів велику кількість учасників. Інформація щодо театральних фестивалів представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Найвідоміші театральні фестивалі Середнього Придніпров'я

№ з/п	Назва фестивалю	Місце проведення	Рівень	Періодичність
1	«Вересневі самоцвіти»	м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	всеукраїнський	щорічний
2	«Барви життя»	м. Черкаси, Черкаська обл.	обласний	щорічний
3	«Мереживо казкове»	м. Черкаси, Черкаська обл.	всеукраїнський	щорічний
4	«Тріумф-fest»	м. Черкаси, Черкаська обл.	міжнародний	щорічний
5	«Театральна весна Кіровоградщини»	м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	обласний	щорічний

Поява етнофольклорних фестивалів пов'язана, перш за все, з прагненням представників певного етносу зберегти традиції народної культури й популяризувати їх. Такі заходи мають стратегічне й виховне значення для нашої держави, оскільки орієнтовані на вивчення й

презентацію національних традицій. Етно-, фольк- та етнофольклорні фестивалі Середнього Придніпров'я представлено в табл. 4.

Таблиця 4

Найвідоміші етно-, фольк- та етнофольклорні фестивалі Середнього Придніпров'я

№ з/п	Назва фестивалю	Місце проведення	Рівень	Періодичність
1	«Гопак» ім. В. Авраменка	м. Корсунь-Шевченківський, Черкаська обл.	всеукраїнський	щорічний
2	«Трипільські зорі	м. Черкаси, Черкаська обл.	обласний	щорічний
3	«Шіді Ріді Фест»	м. Умань, Черкаська обл.	обласний	щорічний
4	«Чуга Фест»	с. Цибулеве, Кіровоградська обл.	обласний	щорічний
5	«Дика груша»	с. Овсяниківка, Кіровоградська обл.	обласний	щорічний
6	«Невичерпні джерела»	с. Компаніївка, Кіровоградська обл.	обласний	щорічний

Вже 18 років мотофестиваль «Тарасова гора», який проводиться в Черкаській області, вважають одним з найкращих на всій пострадянській території. Інші мотофестивалі Середнього Придніпров'я представлено в табл. 5.

Таблиця 5

Найвідоміші мотофестивалі Середнього Придніпров'я

№ з/п	Назва фестивалю	Місце проведення	Рівень	Періодичність
1	«Дорога на Січ»	м. Черкаси	міжнародний	щорічний
2	«Тарасова гора»	м. Черкаси	міжнародний	щорічний
3	«Сила нації»	м. Черкаси	всеукраїнський	щорічний
4	«Кроп Байк Фест»	м. Кропивницький	всеукраїнський	щорічний

Українська кухня, будучи аутентичною, разом з цим інтегрує в собі кулінарні традиції інших націй, чим і приваблює відвідувачів гастрономічних фестивалів, які проводяться на території Середнього Придніпров'я та сприяє популяризації регіону через національну кухню (табл. 6).

Таблиця 6

Найвідоміші гастрономічні фестивалі Середнього Придніпров'я

№ з/п	Назва фестивалю	Місце проведення	Рівень	Періодичність
1	«Kavafest»	м. Черкаси	міський	щорічний
2	«Єлисавет Смак Fest»	м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	міський	щорічний
3	Фестиваль Сиру та Вина в Умані	м. Умань, Черкаська обл.	обласний	щорічний
4	«KROPhoney fest»	м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	обласний	щорічний

Одним із засобів презентації своєї туристської привабливості є проведення музейно-туристичних фестивалів, в програмі яких – презентації туристських маршрутів, туристичних компаній та івентів. Найвідоміші музейно-туристичні фестивалі Середнього Придніпров'я представлено в табл. 7.

Таблиця 7

Найвідоміші музейно-туристичні фестивалі Середнього Придніпров'я

№ з/п	Назва фестивалю	Місце проведення	Рівень	Періодичність
1	«Світле місто»	м. Світловодськ, Кіровоградська обл.	міський	щорічний
2	«Центрально-український музейно-туристичний фестиваль»	м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	міський	щорічний
3	«Трипільська толока»	с. Легедзине, Черкаська обл.	обласний	щорічний

Захоплюючим явищем є проведення квіткових фестивалів, які вражають своїми масштабами та красою. Деякі з них, такі як «Фестиваль тюльпанів» у м. Кропивницький, можуть

стати брендом міста і набути статусу туристичного магніту. Перелік фестивалів та інших подій на території Середнього Придніпров'я зазначено в табл. 8.

Таблиця 8

Інші фестивалі та події Середнього Придніпров'я

№ з/п	Назва фестивалю	Місце проведення	Рівень	Періодичність
1	«Монгольф'єрія. Квітуча країна»	м. Умань, Черкаська обл.	міжнародний	щорічний
2	«Фестиваль тюльпанів»	м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	всеукраїнський	щорічний
3	«Скіфська веселка»	м. Олександрія, Кіровоградська обл.	всеукраїнський	щорічний
4	Рош-га-Шана	м. Умань, Черкаська обл.	міжнародний	щорічний
5	Фестиваль чорнобривців	м. Золотоноша, Черкаська обл.	всеукраїнський	щорічний

Шлях до реалізації Україною свого подієвого потенціалу полягає через професійний підхід з боку держави та модернізації туристичної інфраструктури, а також через надання необхідної кількості різноманітних інформаційно-реklamних акцій про подієві заходи регіонів України [1, с.70]. Відштовхуючись від цього, в державній регіональній політиці на теренах Середнього Придніпров'я івент туризм визначений як пріоритетний напрям, що відображено в Стратегіях розвитку Кіровоградської та Черкаської областей на 2021-2027 роки.

Розробка івент-стратегії в Середньому Придніпров'ї буде сприяти об'єднанню адміністрації міст та територіальних громад з туристичними підприємствами, що буде запорукою її життєздатності та можливості реалізації в регіоні.

Результатом реалізації івент-стратегії буде досягнення сукупних ефектів, зокрема соціокультурного та соціально-економічного, які представлено на рис. 3.

Рис. 3 Ефективність розвитку івент-туризму в регіоні

Розвиток івент туризму в Середньому Придніпров'ї буде сприяти підвищенню попиту на культурні події, формуванню національної та культурної єдності, взаємодії різних регіонів України.

Висновки. З кожним роком зростає рівень залучення до рекреаційно-туристичної діяльності більш сучасних подієвих ресурсів, що зумовлено зростанням популярності івентивного туризму, тому що саме цей вид туризму сполучається з іншими видами й дає можливість споживачам отримати більш яскраві емоції та враження.

Середнє Придніпров'я має потужний туристський потенціал, зокрема в питанні розвитку івент туризму, який на теперішній час не реалізовується в достатньому обсязі. Реалізація подієвого потенціалу дозволить регіону позиціонувати себе як територію з наявними туристичними магнітами, які можуть задовольнити не лише пізнавальний інтерес туристів, а й реалізувати ще одну важливу функцію – виховну. Підвищення туристської привабливості регіону неможливе без стратегії, яка була б, по-перше, орієнтиром розвитку, по-друге – базисом для вертикальної та горизонтальної інтеграції всіх зацікавлених сторін.

Список використаних джерел:

1. Віндюк А. В. Сучасний стан розвитку подієвого туризму. Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю факультету міжнародного туризму та управління персоналом

- Запорізького національного технічного університету, м. Запоріжжя, 30–31 березня 2017 р. : в 2 т. / колектив авторів ; за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої ; Запорізький національний технічний університет. Запоріжжя : «Просвіта», 2017. Т. 1. С.68-70.
2. Вовк К. Теоретична сутність поняття «подієвий туризм» та прикладні аспекти його використання. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3(19). С. 184-193.
 3. Домаранський, А. О. Туризм в Кіровоградській області: проблеми розвитку та основні принципи реорганізації. *Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Кропивницький: КЛА НАУ, 2017. С.45-54.
 4. Донских С. В. Событийный туризм : учеб.-метод. пособ. Минск : РИПО, 2014. 112 с.
 5. Кіровоградська обласна державна адміністрація. Офіційний сайт. URL: <http://www.kr-admin.gov.ua> (accessed Nov 30, 2020).
 6. Кіровоградщина туристична. Офіційний сайт. URL: <http://tourism.kr-admin.gov.ua> (accessed Nov 30, 2020).
 7. Михайліченко Г. Подорожі за враженням, або перспективи збуту emotional-experience турів. *Актуальні питання туризмології та туристичної практики*: зб. матеріалів наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю Інституту туризму Федерації професійних спілок України, м. Київ, 18 квіт. 2019 р. Київ: АПСВТ, 2019. 133 с.
 8. Радіонова О. М. Івент туризм: поняття, сутність, функції. *Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю факультету міжнародного туризму та управління персоналом Запорізького національного технічного університету, м. Запоріжжя, 30–31 березня 2017 р. : в 2 т. / колектив авторів ; за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої ; Запорізький національний технічний університет. Запоріжжя : «Просвіта», 2017. Т. 1. С.298-300.
 9. Радіонова О. М., Бережна Т. М. Розвиток подієвого туризму в Україні. *Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі*: матеріали між нар. наук.-практ. конф., м. Харків / колектив авторів. Харків : ХНУМГ імені О.М. Бекетова, 2020. С.153-155.
 10. Черкаська обласна державна адміністрація. Офіційний сайт. URL: <http://ck-oda.gov.ua> (accessed Nov 30, 2020).
 11. Черкащина туристична. Офіційний туристичний портал Черкаської області. URL: <http://tourismincherkasyregion.gov.ua> (accessed Nov 30, 2020).
 12. Butler R.W. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources // *Canadian Geographer*, 1980. V. 24. No. 1.
 13. Plog, S. Why destination areas rise and fall in popularity. *Cornell Hotel and Restaurant Association Quarterly*. 1973. № 14 (4), P. 55–58.

Список использованных источников:

1. Виндюк А. А. Современное состояние развития событийного туризма. *Стратегические императивы развития туризма и экономики в условиях глобализации* : материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвященной 10-ти летию факультета международного туризма и управления персоналом Запорожского национального технического университета, г. Запорожье, 30-31 марта 2017 г. : в 2 т. / колектив авторів ; под общ. ред. проф. В. М. Зайцевой; Запорожский национальный технический университет. Запорожье : «Просвещение», 2017. Т. 1. С. 68-70.
2. Вовк К. Теоретическая сущность понятия «событийный туризм» и прикладные аспекты его использования. *Проблемы и перспективы экономики и управления*. 2019. № 3(19). С. 184-193.
3. Домаранский А. А. Туризм в Кировоградской области: проблемы развития и основные принципы реорганизации. *Теоретические и прикладные направления развития туризма и рекреации в регионах Украины*: материалы III Междунар. науч.-практ. конф. Кропивницкий : КЛА НАУ, 2017. С. 45-54.
4. Донских С. В. Событийный туризм : учеб.-метод. пособ. Минск : РИПО, 2014. 112 с.
5. Кировоградская областная государственная администрация. Официальный сайт. URL: <http://www.kr-admin.gov.ua> (accessed Nov 30, 2020).
6. Кировоградщина туристическая. Официальный сайт. URL: <http://tourism.kr-admin.gov.ua> (accessed Nov 30, 2020).
7. Михайличенко Г. Путешествия за впечатлениями, или перспективы сбыта emotional-experience туров. *Актуальные вопросы туризмологии и туристической практики*: сб. материалов науч.-практ. конф., посвященной 25-ти летию Института туризма Федерации профессиональных союзов Украины, г. Киев, 18 апреля. Киев : АПСВТ, 2019. 133 с.
8. Радионова О. М. Ивент туризм: понятие, сущность, функции. *Стратегические императивы развития туризма и экономики в условиях глобализации* : материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвященной 10-ти летию факультета международного туризма и управления персоналом Запорожского национального технического университета, г. Запорожье, 30-31 марта 2017 г. : в 2 т. / колектив авторів ; под общ. ред. проф. В. М. Зайцевой; Запорожский национальный технический университет. Запорожье : «Просвещение», 2017. Т. 1. С. 298-300.
9. Радионова О. М., Бережная Т. М. Развитие событийного туризма в Украине. *Современные тенденции развития индустрии туризма и гостеприимства в конкурентной среде*: материалы Междунар. науч.-практ. конф., г. Харьков / колектив авторів. Харьков : ХНУМГ имени А.Н. Бекетова, 2020. С. 153-155.
10. Черкасская областная государственная администрация. Официальный сайт. URL: <http://ck-oda.gov.ua> (accessed Nov 30, 2020).
11. Черкащина туристическая. Официальный туристический портал Черкасской области. URL: <http://tourismincherkasyregion.gov.ua> (accessed Nov 30, 2020).
12. Butler R.W. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources // *Canadian Geographer*, 1980. V. 24. No. 1.
13. Plog, S. Why destination areas rise and fall in popularity. *Cornell Hotel and Restaurant Association Quarterly*. 1973. № 14 (4), P. 55–58.

References:

1. Vindyuk, A. V. (2017) Suchasnyy stan rozvytku podiyevoho turizmu [The current state of development of event tourism]. Strategic imperatives of tourism and economic development in the context of globalization : *Materials of the 10rd International Scientific and Practical Conference* ; Zaporizhia National Technical University. Zaporizhzhya: «Enlightenment», V. 1. P. 68-70. [In Ukrainian]
2. Vovk, K. (2017) Teoretychna sutnist' ponyattya «podiyevy turizm» ta prykladni aspekty yoho vykorystannya [Theoretical essence of the concept of "event tourism" and applied aspects of its use]. Problems and prospects of economics and management. № 3 (19), P. 184-193. [In Ukrainian]
3. Domaransky, A.O. (2017) Turizm v Kirovohrads'kiy oblasti: problemy rozvytku ta osnovni pryntsypy reorhanizatsiyi [Tourism in the Kirovograd region: problems of development and basic principles of reorganization] Theoretical and applied directions of tourism and recreation in the regions of Ukraine: Materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference. Kropyvnytskyi: KLA NAU, 45-54. [In Ukrainian]
4. Donskikh, S.V. (2014) Sobytiyniy turizm [Event tourism]. Minsk: RIPO, 112 p. [In Russian]
5. Kirovohrads'ka oblasna derzhavna administratsiya [Kirovograd Regional State Administration] Official site <http://www.kr-admin.gov.ua> (accessed Apr 30, 2019).
6. Kirovohradshchyna turystychna [Kirovograd region tourist] Official site <http://tourism.kr-admin.gov.ua> (accessed Apr 30, 2019).
7. Mykhaylichenko, G. Podorozhi za vrazhennyam, abo perspektyvy zbutu emotional-experience turiv [Travels by impression, or prospects of selling emotional-experience tours.]. Current issues of tourism and tourism practice: Coll. materials scientific-practical. Conf., dedicated to the 25th anniversary of the Institute of Tourism Federation of Trade Unions of Ukraine. Kyiv: APSVT, 2019. 133 p. [In Ukrainian]

8. Radionova, O.M. (2017) Ivent turyzm: ponyattya, sutnist', funktsiyi [*Event tourism: concept, essence, functions*]. Strategic imperatives of tourism and economic development in the context of globalization : Materials of the 10rd International Scientific and Practical Conference ; Zaporizhia National Technical University. Zaporizhzhya: «Enlightenment», V. 1, P. 298-300. [In Ukrainian]
9. Radionova, O.M., Berezhna, T.M. (2020) Rozvytok podiyevoho turyzmu v Ukraini [*Development of event tourism in Ukraine*]. Current trends in the development of the tourism and hospitality industry in a competitive environment : Materials of the International Scientific and Practical Conference ; Kharkiv: HNUMH name O.M.Beketova, 2020. P.153-155. [In Ukrainian]
10. Cherkas'ka oblasna derzhavna administratsiya [*Cherkasy Regional State Administration*] Official site <http://ck-oda.gov.ua> (accessed Apr 30, 2019).
11. Cherkashchyna turystychna [*Cherkassy region tourist*] Official tourist portal of Cherkasy region <http://tourismincherkasyregion.gov.ua> (accessed Apr 30, 2019).
12. Butler R.W. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources // *Canadian Geographer*, 1980. V. 24. No. 1.
13. Plog, S. Why destination areas rise and fall in popularity. *Cornell Hotel and Restaurant Association Quarterly*. 1973. № 14 (4), P. 55–58.

Надійшла до редколегії 07.12.2020

Нестерчук Інна Костянтинівна,
кандидат географічних наук, доцент

Поліський національний університет, м. Житомир, Україна,
e-mail: nester_geoeek@ukr.net

ГАСТРОНОМІЧНИЙ БРЕНД ТЕРИТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ПОЛІССЯ)

Мета. Полягає у вивченні регіональної специфіки традиційного харчування етносів, які населяють Правобережне Полісся і виявленні перспектив для використання в туризмі гастрономічних брендів. Обґрунтування можливостей і шляхів використання гастрономічного бренду території в розвитку готельно-ресторанного бізнесу. Теоретична значимість роботи полягає в розвитку гастрономічного бренду Правобережного Полісся - національної української

кухні - за рахунок туристичного гастрономічного туризму та просуванні бренду, як значущості дестинації території. Мета гастрономічних турів - познайомитися з особливостями кухні тієї чи іншої країни. При цьому важливо дізнатися особливості місцевої рецептури, яка століттями вбирала в себе традиції і звичаї місцевих жителів, їх культуру приготування їжі.

Методика. Методологічною основою наукового дослідження є наукові роботи вітчизняних і зарубіжних вчених і практиків, присвячені питанням організації та розвитку туризму, регіональної економіки, івент-менеджменту, івент-маркетингу, стратегічного планування, організації гастрономічного туризму, оцінки економічної ефективності гастрономічного туризму і зокрема, гастрономічних заходів. У даній роботі застосовані такі форми дослідження як опитування та анкетування, спеціальні маркетингові дослідження, вивчення фінансової та комерційної звітності ресторанів. Відомості торгових агентів, дані з ярмарків, виставок і майстер-класів, кулінарних блогів, власні експедиційні дослідження.

Результати. За результатами проведених досліджень проаналізовано гастрономічні події та брендові страви Правобережного Полісся та намічено нові напрямки розвитку гастрономічного туризму. А саме гастрономічний бренд є об'єктивною необхідністю, технологією, оволодівши якими на різних рівнях : від державного до рівня підприємства, можна не тільки вижити у сучасних складних ринкових умовах, але й підсилити свою конкурентоспроможність на світовому ринку. Гастрономічний брендинг території при його правильному розумінні стає досить ефективним інструментом актуалізації історико-культурної спадщини, а брендування територій в їх взаємозв'язку і при комплексному і диференційованому підході може призвести до нового імпульсу їх розвитку та єдності народів країни і світу.

Наукова новизна. Елементи наукової новизни роботи полягають у тому, що уточнені можливості і шляхи розвитку гастрономічного туризму, зокрема розробка бренду поліської кухні на основі використання гастрономічного бренду території. Введено дефініцію «гастрономічний бренд» Правобережного Полісся.

Практична значимість. Практична значимість дослідження полягає в можливості і доцільності використання запропонованих в роботі методичних підходів і практичних рекомендацій при формуванні стратегій просування гастрономічного бренду на регіональному рівні.

Ключові слова: гастрономічний туризм, Правобережне Полісся, культурно-історична спадщина, гастрономічний бренд.

Нестерчук Інна Константиновна,
кандидат географічних наук, доцент

Полесский государственный университет, г. Житомир, Украина,
e-mail: nester_geoeek@ukr.net

ГАСТРОНОМИЧЕСКИЙ БРЕНД ТЕРРИТОРИИ (НА ПРИМЕРЕ КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ПОЛЕСЬЯ)

Цель. Заключается в изучении региональной специфики традиционного питания этносов, населяющих Правобережное Полесья и выявлении перспектив для использования в туризме гастрономических брендов. Обоснование возможностей и путей использования гастрономического бренда территории в развитии гостинично-ресторанного бизнеса. Теоретическая значимость работы заключается в развитии гастрономического бренда Правобережного Полесья - национальной украинской кухни - за счет туристического гастрономического туризма и продвижении бренда, как значимости дестинации территории. Цель гастрономических туров - познакомиться с особенностями кухни той или иной страны. При этом важно узнать особенности местной рецептуры, которая веками вбирала в себя традиции и обычаи местных жителей, их культуру приготовления пищи.

Методика. Методологической основой научного исследования являются научные работы отечественных и зарубежных ученых и практиков, посвященные вопросам организации и развития туризма, региональной экономики, ивент-менеджмента, ивент-маркетинга, стратегического планирования, организации гастрономического туризма, оценки экономической эффективности гастрономического туризма и в частности, гастрономических мероприятий. В данной работе применены такие формы исследования как опросы и анкетирование, специальные маркетинговые исследования, изучение

финансовой и коммерческой отчетности ресторанов. Сведения торговых агентов, данные с ярмарок, выставок и мастер-классов, кулинарных блогов, собственные экспедиционные исследования.

Результаты. По результатам проведенных исследований проанализированы гастрономические события и брендовые блюда Правобережного Полесья и намечены новые направления развития гастрономического туризма. А именно гастрономический бренд является объективной необходимостью, технологией, овладев которыми на разных уровнях: от государственного до уровня предприятия, можно не только выжить в современных сложных рыночных условиях, но и усилить свою конкурентоспособность на мировом рынке. Гастрономический брендинг территории при его правильном понимании становится достаточно эффективным инструментом актуализации историко-культурного наследия, а брендование территорий в их взаимосвязи и при комплексном и дифференцированном подходе может привести к новому импульсу их развития и единства народов страны и мира.

Научная новизна. Элементы научной новизны работы состоит в том, что уточненные возможности и пути развития гастрономического туризма, в частности разработка бренда полесской кухни на основе использования гастрономического бренда территории. Введено дефиницию «гастрономический бренд» Правобережного Полесья.

Практическая значимость. Практическая значимость исследования заключается в возможности и целесообразности использования предложенных в работе методических подходов и практических рекомендаций при формировании стратегий продвижения гастрономического бренда на региональном уровне.

Ключевые слова: гастрономический туризм, Правобережное Полесья, культурно-историческое наследие, гастрономический бренд.

UDC 338.43:642

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.43-56>

Nesterchuk Inna Konstantinovna,
Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor

Polissya National University, Zhytomyr, Ukraine,
e-mail: nester_geoek@ukr.net

GASTRONOMY BRAND OF THE TERRITORY (ON THE EXAMPLE OF THE CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF THE RIGHT-BANK POLISSIA)

The main goal of research is studying the regional specifics of traditional food of the ethnic groups inhabiting the Right-Bank Polissia and identifying prospects for the use of gastronomic brands in tourism. Substantiation of opportunities and ways to use the gastronomic brand of the territory in the development of hotel and restaurant business have been investigated. The theoretical significance lies in the development of the gastronomic brand of the Right-Bank Polissia - the national Ukrainian cuisine - due to tourist gastronomic tourism and brand promotion as the significance of the destination. The purpose of gastronomic tours - is to get acquainted with the peculiarities of the cuisine of a country. It is important to learn the features of the local recipe, which for centuries has absorbed the traditions and customs of the locals, their culture of cooking.

The methodological basis of the research is scientific works of domestic and foreign scientists and practitioners on the organization and development of tourism, regional economy, event management, event marketing, strategic planning, organization of gastronomic tourism, evaluation of economic efficiency of gastronomic tourism and in particular gastronomic activities. This paper uses such forms of research as surveys and questionnaires, special marketing research, study of financial and commercial reporting of restaurants. Information of sales agents, data from fairs, exhibitions and workshops, culinary blogs, own expeditionary research.

Results. According to the results of the research, gastronomic events and branded dishes of the Right-Bank Polissia have been analyzed and new directions of gastronomic tourism development have been outlined. Namely, the gastronomic brand is an objective necessity, technology and using them at different levels: from the state level to the enterprise level, one can not only survive in today's complex market conditions, but also strengthen his competitiveness in the world market. Gastronomic branding of the territory with its correct understanding becomes a very effective tool for updating the historical and cultural heritage, and branding of territories in their relationship and with a comprehensive and differentiated approach can lead to a new impetus to their development and unity of nations and the world.

Scientific novelty. Elements of scientific novelty are concentrated in specification of possibilities and ways of gastronomic tourism development, in particular development of a Polissia kitchen brand using gastronomic brand of the territory. The definition of "gastronomic brand" of the Right-Bank Polissia was introduced.

Practical significance. The practical significance of the study lies in the possibility and feasibility of using the proposed methodological approaches and practical recommendations in the formation of strategies for promoting the gastronomic brand at the regional level.

Key words: gastronomic tourism, the Right-Bank Polissia, cultural and historical heritage, gastronomic brand.

Вступ. Сьогодні розвиток туризму одночасно поєднує процеси глобалізації з підвищенням цінності місцевих ресурсів. Брендинг територій як особливий напрямок наукової, експертної та управлінської діяльності в світі та Україні став усвідомлено розвиватися в останні десятиліття. У

додатку до сфери туризму, культури, історичної спадщини, окремих територій і навіть країн і народів ця технологія в даний час проходить свій шлях становлення.

Постановка наукової проблеми. Маркетингові технології поширюються на природничі та соціальні сфери навіть на окремі території міст, регіонів, країн і націй. Постає завдання більш активного залучення інвестицій, підвищення туристичної привабливості місць, економічного і культурного розвитку міст і регіонів, країн. В основі всього цього лежить прийняття ідеї можливості оцінки будь-якого надбання в кількісних і якісних показниках, подібної до тієї, що прийнята в комерційній сфері. У такій парадигмі культура, історія, політика, соціальні відносини стають в один ряд з такими факторами територій, як економіка, бізнес, інвестиції, туризм. Найважливіші складові туристичних брендів регіону, такі як багатство місцевої історії, приваблива культурна спадщина, цікаві культурні заходи, яскраві персонажі, які жили або живуть в даній місцевості, і багато інших складових туристичного бренду, значне місце належить гастрономічній компоненті, а також структурі, змісту та особливостям діяльності в гастрономічній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 1993 році виходить знакова робота Ф. Котлера, Д. Хайдера і І. Рейну «Маркетинг місць. Залучення інвестицій, підприємств і туризму в міста, держави та нації» [4]. Вони ж разом з К. Асплундом в 1999 році видали дослідження, присвячене досвіду маркетингу місць в європейських країнах [5].

Англійський учений Саймон Анхольт запропонував вперше терміни «брендинг місця» (2002 рік), «національний брендинг» (2002) і «конкурентна ідентичність» (2007) за оцінкою країн з точки зору статусу бренду міст [2] і країни [1] в світі.

В роботі японського вченого Кейта Динні (2011[7], підтримується подібний підхід. Миддлтоном трактується своєрідно «брендинг міста» [7, 8].

Згідно з дослідженням, проведеним Ну У. і Ritchie B.J, кухня і гастрономія займається четверте місце в списку значущих параметрів при здійсненні туристами вибору дестинації.

Мета роботи полягає у вивченні регіональної специфіки традиційного харчування етносів, які населяють Правобережне Полісся і виявленні перспектив для використання в туризмі гастрономічних брендів. Для здійснення поставленої мети в дослідженні вирішуються *наступні завдання*:

- на основі аналізу літературних джерел сформулювати базові поняття та визначення, покладені в основу дослідження;
- на основі аналізу кулінарних книг, краєзнавчих досліджень виявити основні традиційні страви і продукти кухонь народів, що проживають на території Правобережне Полісся;
- виявити сучасні гастрономічні бренди і проаналізувати умови і передумови їх формування;
- виявити туристичні гастрономічні бренди і визначити умови трансформації гастрономічних брендів в туристичні гастрономічні бренди;
- дати оцінку перспектив формування туристичних гастрономічних брендів на території Правобережне Полісся.

Виклад основного матеріалу дослідження. дана робота спрямована на виявлення ролі культурно-історичної спадщини в процесі формування гастрономічного бренду дестинації.

Згідно Анхольта, «дослідження індексу брендів міст: включає шість ключових вимірів: «присутність / в світі /: міжнародний статус і положення; / оцінка / місця: на відкритому просторі і в транспорті; необхідні умови: основні предмети першої необхідності, громадські зручності; люди / людський фактор /: дружелюбність, культурне розмаїття; ритм (пульс) / життя /: цікаві події та заходи; потенціал: економічні та освітні можливості» [10].

Виходячи з цієї схеми, ми бачимо, що не бренди міст (в містах брендovanі явища і особливості), а самі міста як бренди, як брендovanі явища стають в один ряд зі звичайним товарним знаком в системі комерційного світу, опиняючись в ролі змагаючих між собою товарів в досягненні статусу бренду компанії (в даному випадку, в ролі компанії виступає весь світ). Звичайно, немає нічого незвичайного в тому факті, що деякі міста є своєрідними візитними картками країни, регіону і нашого світу. Визначення ступеня привабливості образу міста має бути більш диференційовано, ніж у Анхольта. Має бути прийнято в якості необхідних чинників типи і градації визначних векторів оціночних інтересів людей. Тому запропонована ним схема з присудженням в результаті досліджень за прийнятими показниками місць в світовому рейтингу міст не може бути взятою за фундаментальну і є всього лише одним з можливих оціночних підходів, і, незважаючи на гадану її всеосяжність, які не є загальнозначущими. Розрізняє поняття міст-брендів і брендів міст пов'язані один з одним. Оскільки міста стають брендами через

наявність в них характерних і унікальних культурних, історичних, промислових чи інших брендів, то бренди міст виявляються більш фундаментальними, а міста-бренди більш об'ємними поняттями, які включають в себе безліч своїх брендів. Таким чином, брендинг міст, країн, територій, а також народів і націй складається з двох взаємопов'язаних кроків - брендування ряду визначальних унікальностей даного місця і народу феноменів і подальшого брендування самого місця з усім його вмістом. Якщо ігнорувати перше, те друге неминуче перетвориться в роботу з вибудовування іміджу території і народу і PR-компанію по його формуванню і подальшій підтримці, що ми, власне, і бачимо в підході Анхольта. Без брендингу внутрішніх феноменів брендинг самих міст як брендів неспроможний. Брендинг покликаний виявити те, що притаманне тільки даному місцю або народу, відрізняє його як візитну картку, як неповторне обличчя, непорівнянне з іншими. У сфері бізнесу брендові торгові марки одного роду та виду можуть конкурувати один з одним на основі боротьби за переваги в смаках, кольорах, звуках споживачів. Але культура - це не торгові марки з обмеженим колом свого впливу, це глибокі смисли, унікальні історії, неповторне поєднання етнічних, загальнонаціональних, історичних, культурних, естетичних особливостей, приватного і загального. Тому міста-бренди - це, перш за все, продукт виявлення і розвитку унікального характеру даного місця серед всіх інших місць. І принцип конкурентного ідентичності тут не працює, як в сфері іміджевих реалій. М. А. Штанько вказав на зв'язок між іміджем і брендом в роботах Анхольта, оцінивши цей взаємозв'язок позитивно: «Саме розуміння «імідж держави» прирівнюється до розуміння «бренд держави». Таким чином, бренд країни стає її основним капіталом ... » [13]. У чому небезпека такого підходу? У тому, що імідж завжди пов'язаний із загальними, як правило, позитивними характеристиками. Вони можуть повторюватися в інших країнах. Тут основний акцент робиться на позитивності формованого образу. Бренд більш помітний, більш конкретний, завжди прив'язаний до конкретних іменах, явищ, подій, об'єктів. Бренд культури - це саме бренд культури як такої, яка виникає через брендівне культурне явище. Ми так захопилися завданнями отримання вигоди, що забули про саму культуру і її не комерційну, а ціннісну, смислове самотність. Міддлтоном в тому, що «брендинг міста - процес більш складний, ніж брендинг товару або послуги». [7, 8].

Гастрономія відображає як природні, кліматичні, географічні аспекти регіону, так і культурні, історичні, конфесійні особливості, соціальні практики, норми поведінки, традиції, обряди території. За своїм значенням гастрономія і національна кухня в культурі країни, регіону, території відіграє таку ж важливу роль як фольклор, обряди, художнє мистецтво та ін. Деякі гастрономічні елементи були внесені Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) в список нематеріальної культурної спадщини, наприклад, середземноморська дієта, лаваш в Вірменії, традиційна мексиканська, французька і японська кухня, колективна культура Кореї з приготування кимчи. Туристи перебувають у пошуку нових вражень і досвіду, завдяки цьому вони намагаються вибрати не просто популярні дестинації, а ті, які можуть запропонувати кулінарну культуру, відомі ресторани, незвичайні продукти і напої.

Згідно з авторськими дослідженнями, проведеним в 2016-2020 р. р. на території Правобережного Полісся, на формування гастрономічного бренду території впливають такі фактори: постачальники послуг, ціна продукту, реклама, різноманітність і якість їжі, і особливий спосіб приготування. Однак, ми приходимо до висновку, що як би добре не були розвинені інші чинники, реклама залишається найбільш важливим і ефективним способом в формуванні туристичного бренду і залученні туристів.

Різні вчені трактують гастрономічний бренд так (табл. 1).

Гастрономічний бренд - загальновизнаний національний бренд, який включає традиційні цінності, асоційовані з новими трендами, а також має світову популярність і прекрасну репутацію.

Розглянемо складові гастрономічного бренду:

- добре розвинена сфера гастрономії;
- енергійне гастрономічне співтовариство з традиційними ресторанами і кухарями;
- місцеві інгредієнти, використовувані в традиційній кухні;
- місцеве ноу-хау в кулінарії;
- традиційні продовольчі ринки і харчова промисловість;
- гастрономічні фестивалі, нагороди, конкурси;
- повага до навколишнього середовища;
- просування гастрономії в освітні установи.

Споживання продуктів і послуг гастрономічною сфери обумовлено ні тільки фізіологічними потребами, бажанням утамувати відчуття голоду або за вказівкою ЗМІ або виробників харчової

продукції. Харчування це емоційна, соціальна і ностальгічна повсякденна практика. У зв'язку з цим до причин споживання можна віднести показник добробуту, відвідування певних гастрономічних заходів і заклад показує приналежність людини до певного кола обраних. У тому числі дослідники відзначають важливу роль їжі в соціальному житті людини: в сімейних і суспільних відносинах.

Таблиця 1

Термін «гастрономічний бренд»

Термін «гастрономічний бренд»	Автор
Бренд реализует такие функции как идентификация, то есть выделение дестинации для потребителя среди аналогичных туристских территорий, и дифференциация, а именно донесение до потребителя существенных отличий или уникальности конкретной дестинации	Кузьмина К., Матецкая М., 2014.
Туристские бренды призваны подчеркнуть высокое качество услуг в сферах туризма и гостеприимства, ресторанного бизнеса, использования общественных пространств.	Baker B., 2007.
С точки зрения усиления аттрактивности туристской дестинации более эффективен подход, подразумевающий поиск особенностей региональной кухни, часто выражающихся в наличии одного или нескольких местных блюд, встречающихся только в данном регионе или обладающих особой аутентичностью, в том числе, основанной на различных мифах, легендах, поверьях.	Зорин И., 2011.
В узком смысле гастрономический бренд подразумевает особенности региональной кухни, выражающиеся в наличии одного или нескольких местных блюд, которые встречаются только в данном регионе или обладают особой аутентичностью.	Гордин, Трабская, 2014
Расширенное толкование гастрономического бренда предусматривает продвижение территории как экспортера уникальной высококачественной продукции. Узкое толкование гастрономического бренда подразумевает поиск особенностей региональной кухни, часто выражающихся в наличии одного или нескольких местных блюд, встречающихся только в данном регионе или обладающих особой аутентичностью.	Пуртов А. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://pourtov.com .

За словами Linda Civitello харчування є одним із способів, якими люди висловлюють їх цивілізацію, національність, релігію, справжність. Вирушаючи в подорож, турист намагається дізнатися культуру іншого народу, міста, країни. І останній, але не маловажний причиною споживання певної їжі можна вважати «необхідність», тобто потреба людини у своєрідній їжі для виживання - кошерна їжа, пісна їжа, їжа для діабетиків або для алергіків. Розглядаючи наявні результати досліджень в сфері гостинності і туризму синтезовано п'ять соціально-культурних і психологічних факторів, що впливають на споживання їжі туристами: культурний / релігійний вплив, соціально-демографічні фактори, особистісні риси, пов'язані з харчовими продуктами, вплив ефекту / минулого досвіду, і мотиваційні фактори. Отримані результати дозволяють припустити, що мотиваційні чинники можна розділити на п'ять основних груп: символічні, обов'язкові, контрастність, розширення і задоволення.

Місцева кухня вважається одним з джерел ідентичності місця в якості маркера туристичного призначення. W. Munsters визначає гастрономію як частина культурного туристичного продукту. Співпраця місцевих виробників з ресторанами дозволяє створити унікальну концепцію, що підвищує достовірність місцевих гастрономічних закладів. Сьогодні набирає популярність пошук туристами старовинних рецептів, традиційних і характерних способів вирощування і зберігання продуктів, процес подачі та сервіровки страв. Гастрономія грає одну з ключових ролей в процесі формування туристами «відчуття місця» і є джерелом формування вражень.

Цей ефект пояснюється тим, що їжа впливає на всі п'ять людських почуттів: смак, запах, звук, зір і дотик. Споживання їжі стає для туристів пригодницьким, творчим доповненням до споживання інших культурних благ дестинації.

Гастрономічна компонента дає можливість територіям конкретніше позиціонувати себе на ринку туристичних послуг. Гастрономічний брендинг дозволяє підвищити аттрактивність дестинації, створює додаткову мотивацію до відвідування туристами певного напрямку.

Даний спосіб бредингу дозволяє підвищити потік туристів, збільшує прибутковість сфери туризму, стимулює повторне відвідування даного регіону. В процес створення гастрономічного бренду дестинації залучено велику кількість акторів, в слідстві чого розвивається місцева економіка в цілому. В даному креативному процесі беруть участь як підприємства гастрономічного сектора - ринки, виробники харчової продукції, ресторани і т. д. - так і ЗМІ, інтернет ресурси, маркетингові агентства, освітні установи, організації сфери культури, туризму і готельного бізнесу. У зв'язку з тим, що гастрономічний брединг спрямований на створення у туристів «почуття місця», «позакулінарна» складова може бути ключовою характеристикою при формуванні гастрономічного бренду. У зв'язку з цим можна припустити, що підприємства громадського харчування, як майданчик для споживання їжі, буде найбільш впливовим актором при формуванні гастрономічного бренду міста, бути таким собі локомотивом. Однак слід враховувати й інші складові гастрономічного бренду і при розробці не применшувати їх значення. Розробка коректного, скоординованого плану розвитку гастрономічної складової дестинації вимагає дотримуватися певного алгоритму. В першу чергу важливо провести маркетингове дослідження. Саме на цьому етапі виникає основна складність, пов'язана з тим, що в основному цільова аудиторія проживає за межами регіону або навіть країни. На наступному етапі слід зайнятися визначенням стратегічних цілей гастрономічного бредингу. До таких цілей можна віднести завдання зміцнити престиж регіону в цілому, поліпшити експорт харчових або алкогольних продуктів, підвищити інвестиційну привабливість галузей, які можуть стати брендами території. Третій етап містить в собі виявлення ключових суб'єктів формування гастрономічного бренду. До таких суб'єктів слід зарахувати не тільки фахівців з маркетингу і виробників брендovаних продуктів і послуг, але і представників творчого класу. І фінальним етап є сама розробка концепції гастрономічного бренду, яка включає в себе аналіз характерних харчових і алкогольних продуктів і послуг. У дослідженні, проведеному на досвіді міста Шкодер в Албанії, було виявлено, що існує кілька перешкод для розвитку цього виду туризму через відсутність кулінарного знання місцевих звичок харчування і поведінки за столом. Проте, існування таких бар'єрів дозволяє стверджувати про можливість кожної країни, регіону або міста, щоб мати свій гастрономічний бренд. Це відсутність знань мотивує людей, щоб отримати щось знати нове, зокрема, до вивчення рідної гастрономічної культури. Гастрономічна культура складається з багатьох аспектів, які дають розвиток гастрономічного туризму в різних напрямках.

Кожна країна і люди різняться за своїми смаковими уподобаннями, що характеризує їх прихильність до певної гастрономічної культури. Гастрономічні бренди можна і потрібно розподілити за рівнем «експортних» продуктів. До першої групи слід віднести експортовані гастрономічні бренди. Це такі продукти харчування, які можливо експортувати, але слід враховувати, що для гастрономічних брендів характерно, що вони повинні нести унікальний відбиток місцевості, де були зроблені, в зв'язку з цим виробництво таких брендov не може бути організовано в інших регіонах. Друга група складається з *не експортованих товарів*, їх необхідно споживати безпосередньо в місці їх виробництва. Наприклад, страви, які виготовляються підприємствами громадського харчування. В даному випадку ув'язка не тільки з регіональними особливостями виробництва або видобутку сировини, а й з унікальними технологіями приготування, особливостями приготування і традиціями споживання. У цьому дослідженні важливо відзначити існування успішних прикладів по формуванню успішних брендів міст, як туристичних дестинацій, зокрема за допомогою гастрономії. Наприклад, досить традиційні регіональні гастрономічні бренди, яким розвиваються без особливої підтримки від уряду - Франція, Італія. Однак, не всім регіонам везе з наявністю такого сильного гастрономічного спадщини, тому влада вдається до штучного формування гастрономічного бренду - нова скандинавська кухня. Дані приклади показують, що туризм частково можна розвивати через гастрономію, проте є приклади, коли дестинації в основу своєї маркетингової стратегії кладуть гастрономію. У Великобританії реалізується проект «Смак Уельсу», а в Канаді - «Смак Ніагари». Ці проекти дали можливість об'єднатися виробникам продуктів харчування, постачальникам, ресторанам, готелям, що допомогло розвитку гастрономічного бренду цього регіону.

Щоб підвищити привабливість кухні Іспанії, була створена програма «Tasting Spain», яка демонструє туристам багатство і різноманітність їх національної культури. У 2002 році в Таїланді почали програму «Global Thai», в 2007 в Чилі - «Смак Чилі», в 2010 в Португалії - «Taste Portugal». Такі кількості гастрономічних проектів на рівні країн і міст, говорить про те, що дана сфера туризму важлива і є потенційною атракцією. У тому числі нові підходи до формування гастрономічного бренду на основі не експортуються, а споживаних «на місці» продуктів має на

увазі під собою акцент на історико-культурні особливості регіону, а не природно-кліматичні. Завдяки цьому, ресторанний бізнес може по праву вважатися основним суб'єктом формування гастрономічного бренду.

На туристський імідж DESTИНАЦІЇ найбільш важливим впливовим чинником є, безумовно, гастрономічна компонента туристичних продуктів. Гастрономічний брендинг здатний підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції та продуктів харчування на внутрішньому і зовнішньому ринках. У цей в свою чергу підвищити туристичну привабливість регіону. Багато дослідників знаходять багато глибоких зв'язків між гастрономією і туризмом, а гастрономію визначають, як одним з ключових мотивів подорожей. Місцева кухня - потужний інструмент для споживачів на ринку туристичних послуг, важливий ресурс в регіоні, конкурентна перевага якого - важлива частина міста, регіону та національного бренду. Місцева кухня-важлива складова бренду регіону не тільки для гурманів, а й для іншої групи відвідувачів, зацікавлених в пошуку автентичності і пізнання саМОБУТНОСТІ території. Пошук автентичності став популярним мотивом подорожі, а гастрономія є значущим джерелом формування ідентичності території, важливим маркером туристичної DESTИНАЦІЇ. Кухня, як культурна спадщина, дозволяє отримати унікальний туристичний досвід.

Тема гастрономічної кухні є актуальною в рівній мірі, як для іноземного, так і для українського туриста. Саме тому слід вжити деяких заходів для розвитку українського гастрономічного бренду в країні і за її межами/ Правобережне Полісся - не достатньо «розкручений» регіон з точки зору гастрономічних надмірностей. Але нього на гастрономічний карті України свій смак (табл. 2).

Таблиця 2

Гастрономічні фестивалі (події) Правобережного Полісся

Індекс	Фізико-географічний район	Адміністративно-територіальний район	Населений пункт	Подія
1	Волинське Полісся	Зарічненський	с. Бродниця	Фольклорно-етнографічний фестиваль «Журавлина» 22 вересня 2019 року скуштувати страви традиційної поліської кухні, кулінарні вироби з клюквою та святковий напій «Клюковка».
2	Волинське Полісся	Шацький	с. Світязь	Фестиваль світязького пончика, 12-14 липня 2019 скуштувати різні види пончиків
3	Волинське Полісся	Корецький	сmt. Соснове	Гастрономічний фестиваль «День гарячого казана» 25 вересня 2019р. скуштувати козацький куліш, бограч, їстівні хатинки з сала та ковбаси

				
4	Волинське Полісся	Любомльський	с. Гуца	Театралізоване свято врожаю «Дарами повниться земля» 9 вересня 2015 тишній коровай із зерна нового врожаю, великий сніп із червоною калиною і чорнобривцями. Кожна сільська рада представила духмяну випічку і дари полів.
5	Волинське Полісся	Дубровицький	с. Лютинськ	Туристично- кулінарний Фестиваль «Дубова ложка» 29 вересня 2019 Різні види кулішів
6	Волинське Полісся	Рівненський	с. Золотіїв	Фестиваль-ярмарок «Золотіївські ряди – свято меду і трави» 12 серпня 2019 скуштувати смачного меду
7	Волинське Полісся	Сарненський	с. Сарни	Свято «Свято хліба» 7 жовтня 2019 свято хліба від торгової марки «Скиба»

				
8	Волинське Полісся	Маневицький	м. Вараш	Фестиваль «Мацика», «Свято хліба» 9 вересня 2018 скуштувати мацик, які виробляють підприємства.
9	Волинське Полісся	Володимир-волинський	м. Володимир-Волинський	Гастрономічний фестиваль «Смаковиця по-володимирськи» 15 вересня 2019 поласувати місцевими смаколиками, українським борщем.
10	Житомирське Полісся	Народицький	сmt. Народи́чі	Свято Масляна відбувається в останні дні лютого 2020р. скуштувати вареники, млинці та сирні і кондитерські вироби
11	Житомирське Полісся	Олевський	м. Олевськ	«Свято чорниці» 21 липня 2018 відбувається свято чорниці та фестиваль вуличної музики, які об'єднані спільною програмою «Weekend в Олевську» скуштувати з ягід вареники та десерти, особливий чорничний соус до м'ясних страв і салатів.

				
12	Житомирське Полісся	Радомишльський	с. Мала Рача	Фестиваль Радомлин 23 липня 2020 р. скуштувати млинці та інші смаколики
13	Житомирське Полісся	Хорошівський	с. Старий Бобрик	Мотофестиваль «Великий казан» 11-14 липня 2019 р. скуштувати традиційні страви
14	Житомирське Полісся	Баранівський	м. Баранівка	Фестиваль млинця 21 вересня 2018 р. поласувати найрізноманітнішими млинцями з соленими та солодкими начинками, приправленими сметаною, джемом, шоколадом та іншими смаколиками.
15	Житомирське Полісся	Малинський	с. Малинівка	Фестиваль Малини 13 липня 2019 р. поласувати стравами з малини: 12 різноманітних страв із малини, серед яких навіть малиновий борщ.

				13 ЛИПНЯ Майданчик біля сільської ради початок о 16:00 с. МАЛИНІВКА ФЕСТИВАЛЬ МАЛИНИ У МАЛИНІВЦІ 2019 ТІЛЬКИ НА ФЕСТИВАЛІ ВИ ЗМОЖЕТЕ ЗАПІТИ НАЙВИЩЕ ПОРОСЯ РОКУ На Вас чекає: - БАГАТО МАЛИНОВИХ СТРАВ - НАРОДНИЙ ЯРМАРОК - ПОРІВНІ ПЕРЕГОНІ - ВИЗНАЧЕННЯ НАЙСИЛЬНІШОЇ ЛЮДИНИ МАЛИНСЬКОГО РАЙОНУ - УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР - ДЛЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ - РОЗВАГИ ТА ЗМАГАННЯ - КОНКУРС НА НАЙМАЛИНОВІШЕ ВБРАННЯ - МОРЕ ПОЗИТИВУ - СПЕЦІАЛЬНІ ГОСТІ ЗАХОДУ - БРАТИ РАЙКОВСЬКІ Пріходь, все буде супер малиново! ГОЛОВНИЙ СПОНСОР СВЯТА - АГРОПІДПРИЄМСТВО "МАЛИНІВСЬКЕ"
16	Житомирське Полісся	Брусилівський	с. Костівці	Ягідний фестиваль «Брусвяна-Україна» 13 липня 2019 р. дегустація різних сортів ягід, визначення найсмачнішої лохини.
17	Житомирське Полісся	Лугинський	с. Лугини	фестиваль «Поліський вареник» 22 вересня 2019 р. поласувати варениками з різними начинками
18	Житомирське Полісся	Коростеньський	м. Коростень	фестиваль «День деруна» 12 вересня 2020 р. поласувати деруни українські, заморські і з викрутасами
19	Житомирське Полісся	Овруцький	м. Овруч	Фестиваль «Поліська пані Картопелька» 29-30 вересня 2019 р. традиційні регіональні страви з картоплі

				
20	Житомирське Полісся	Житомирський	с. Перлявка	Рибний фестиваль «Fish Food Fest» 13 липня 2019 кулінарні майстер-класи з приготування рибних страв від найкращих шеф-кухарів Житомирської області та кулінарний батл
21	Житомирське Полісся	Ємільчинський	с. Зубковичі	Етнофестиваль «Витоки Уборті медові» 9 жовтня 2019 р. продаж меду та продуктів бджільництва,
22	Київське Полісся	Іванківський	с. Прибірськ	Фестиваль «Чорнобиль Ренесанс Яблучний спас» 27 серпня 2018 р. Частування народними стравами

Сьогодні туристи бажають відчувати реальну автентичку – місцеву кулінарію, приготування їжі місцевими жителями, у їх власному будинку. Peer-to-peer dining – запрошення до столу, знайомство з національною кухнею, майстер класи з кулінарії, гастрономічні тури [9].

Брендинг культурно-історичних феноменів не зводиться до формування іміджу території або до інтересу підвищення туристичної, інвестиційної привабливості, конкурентності серед інших міст і країн. Все це є супутніми наслідками брендингу, але ніяк не його метою.

Будучи результатом злиття природних, соціальних і культурних особливостей території, гастрономічний туризм дозволяє задовольнити потребу туристів в автентичних враженнях, відчутті «духу території», познайомитися з місцевою культурою і повсякденним життям через кулінарні традиції [6, 30-31, 11, 12].

Наприклад, згідно з останніми дослідженнями, прийом їжі в ресторані є другим улюбленим заняттям іноземних туристів в США і найулюбленішим заняттям самих американців при відвідуванні інших країн.

Очевидно, що на теренах території дослідження, концептуальних програм, дій по створенню «смачного» іміджу регіонів немає. Однак у нас існує ряд стихійно сформованих і зміцнених брендів. Дане дослідження - це тільки теоретична основа створення гастрономічного бренду регіону, міста. Така програма повинна бути підкріплена цілим комплексом практичних, централізованих заходів. Обнадіює той факт, що багато рестораторів, керівники туристичних фірм, установ культури виявляють готовність брати участь у практичній реалізації стратегії створення гастрономічної особистості Правобережного Полісся. Звісно ж, що і в інших регіонах України подібні програми знайдуть своїх творців і виконавців.

Висновки. Брендінг не є чудовою трансформацією свого об'єкта і його сенсу. Товарний бренд залишається товаром, бренд туризму, культури не перестає бути явищем туризму, культури. Брендуння місця, міста, країни має завжди враховувати туристично-гастрономічну специфіку цих процесів і відмовитися від неправомірного поширення принципів комерційного брендингу на всі інші сфери життя. Гастрономічний брендинг території при його правильному розумінні стає досить ефективним інструментом актуалізації історико-культурної спадщини, а брендуння територій в їх взаємозв'язку і при комплексному і диференційованому підході може призвести до нового імпульсу їх розвитку та єдності народів країни і світу. Серед складових гастрономічного бренду: добре розвинена сфера гастрономії; енергійне гастрономічне співтовариство з традиційними ресторанами і кухарями; місцеві інгредієнти, використовувані в традиційній кухні; місцеве ноу-хау в кулінарії; традиційні продовольчі ринки і харчова промисловість; гастрономічні фестивалі, нагороди, конкурси; просування гастрономії в освітні установи.

Список використаних джерел:

1. Миддлтон А. Брендінг города и внутренние инвестиции. *Брендінг територій. Лучшие мировые практики* / под ред. К. Динни. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. С. 29–43.
2. Штанько М. А. Национальный бренд как основа государственного имиджа. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2015. № 7 (38), ч. 4. С. 98–99.
3. Anholt-GfK City Brands IndexSM. GfK. URL: <http://www.gfk.com/ru/insaity/pressrelease/new-anholt-gfk-city-brands-ranking-places-three-us-cities-in-the-top-10> (Дата звернення: 23.06.2018).
4. Anholt-GfK Nation Brands Index. GfK. URL: <http://nation-brands.gfk.com> (Дата звернення: 23.06.2018).
5. Dinnie K. City Branding: Theory and Cases. New York : Palgrave Macmillan, 2011. 239 p.
6. Kotler Ph., Rein I., Haider D. Marketing Places: Attracting Investments, Industries and Tourism to Cities, States and Nations. New York : The free Press, 1993. 388 p.
7. Kotler Ph., Asplund Ch., Rein I., Haider D. Marketing Places Europe: How to attract investments, industries, residents and visitors to cities, communities, regions and nations in Europe. London : Prentice Hall, 1999. 160 p.
8. Lin Y.-C., Pearson T. E., Cai L. A. Food as a Form of Destination Identity: A Tourism Destination Brand Perspective. *Tourism and Hospitality Res.* 2011. № 11. P. 30–48.
9. Middleton A. C. City Branding and Inward Investment. Dinnie K. *City Branding: Theory and Cases*. New York : Palgrave Macmillan, 2011. P. 15–26.
10. Modern trends in hotel industry. URL: http://www.wtmlondon.com/RXUK/RXUK_WTMLondon/2015/documents/ WTM Global-Trends2014.pdf (Дата звернення: 21.08.2019).
11. New Anholt-GfK «City Brands» Ranking Places Three US Cities in the Top 10. GfK. URL: gfk.com/ru/insaity/press-release/new-anholtgfk-city-brands-ranking-places-three-us-cities-in-thetop-10/ (Дата звернення: 21.08.2019).
12. Slow Food Ukraine. URL: <http://slowfood.kiev.ua/o-slow-food> (Дата звернення: 21.08.2019).
13. Su C. S., Horng J. S. Recent Developments in the Research and Future Directions of Culinary Tourism: A Review. *Visions for Global Tourism Industry – Creating and Sustaining Competitive Strategies* / ed. M. Kasimoglu. London : IntechOpen, 2012. P. 91–112.

References:

1. Anholt-GfK City Brands IndexSM. GfK. Retrieved from <http://www.gfk.com/ru/insaity/pressrelease/new-anholt-gfk-city-brands-ranking-places-three-us-cities-in-the-top-10>.
2. Anholt-GfK Nation Brands Index. GfK. Retrieved from <http://nation-brands.gfk.com>.
3. Dinnie, K. City Branding: Theory and Cases. New York : Palgrave Macmillan, 2011. 239 p.
4. Kotler, Ph., Rein, I., Haider, D. Marketing Places: Attracting Investments, Industries and Tourism to Cities, States and Nations. New York : The free Press, 1993. 388 p.
5. Kotler, Ph., Asplund, Ch., Rein, I., Haider, D. Marketing Places Europe: How to attract investments, industries, residents and visitors to cities, communities, regions and nations in Europe. London : Prentice Hall, 1999. 160 p.
6. Lin, Y.-C., Pearson, T. E., Cai, L. A. Food as a Form of Destination Identity: A Tourism Destination Brand Perspective. *Tourism and Hospitality Res.* 2011, № 11, P. 30–48.

7. Middleton, A. C. City Branding and Inward Investment. Dinnie K. *City Branding: Theory and Cases*. New York : Palgrave Macmillan, 2011. P. 15– 26.
8. Middleton, A. City branding and inward investment. Dinnie, K. (Ed.). *Branding territories. Luchshiye mirovye praktiki*. Moskva : Mann. Ivanov i Ferber, 2013. P. 29–43 (in Russian).
9. Modern trends in hotel industry. Retrieved from http://www.wtmlondon.com/RXUK/RXUK_WTMLondon/2015/documents/ WTM Global-Trends2014.pdf.
10. New Anholt-GfK «City Brands» Ranking Places Three US Cities in the Top 10. *GfK*. Retrieved from gfk.com/ru/insaity/press-release/new-anholtgfk-city-brands-ranking-places-three-us-cities-in-the-top-10/.
11. Slow Food Ukraine. Retrieved from <http://slowfood.kiev.ua/o-slow-food>.
12. Su, C. S., Horng, J. S. Recent Developments in the Research and Future Directions of Culinary Tourism: A Review. Kasimoglu M. (Ed.). *Visions for Global Tourism Industry – Creating and Sustaining Competitive Strategies*. London : IntechOpen, 2012. P. 91–112.
13. Shtanko, M. A. National brand as the basis of the state image. *Mezhdunarodnyy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal*, 2015, № 7 (38), iss. 4, P. 98–99 (in Russian).

Надійшла до редколегії 14.12.2020

**Світлій пам'яті кн. Марії Щербатової –
в 100-літню річницю з дня її трагічної загибелі - присвячується**

УДК 338.48: 069:929

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.57-64>

Гладкий Олександр Віталійович,
доктор географічних наук, професор
Кулівник Володимир Степанович,
кандидат медичних наук, доцент

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ,
Україна, e-mail: alexander.gladkey@gmail.com
Вінницький національний медичний університет імені М. Пирогова, м. Вінниця,
Україна, e-mail: vs.kulivnuk@ukr.net

**ДОСВІД СТВОРЕННЯ НЕДЕРЖАВНОЇ МЕДИКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТА ІСТОРИКО-
КРАЄЗНАВЧОЇ МУЗЕЙНОЇ КОЛЕКЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ САНАТОРІЮ «АВАНГАРД» М. НЕМИРІВ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Мета статті полягає в аналізі та систематизації досвіду створення недержавної медико-технологічної та історико-краєзнавчої музейної колекції на території ДП «Клінічний Санаторій «Авангард» м. Немирів Вінницької області.

Методика. Методологічна основа даного дослідження – загальнонауковий діалектичний метод. Основними методами дослідження є метод літературний, ілюстративний, описовий, аналітичний та наукового синтезу.

Результати. Розкрито історичні, краєзнавчі, техніко-технологічні, медико- реабілітаційні та санаторно-лікувальні аспекти створення недержавної медико-технологічної та історико-краєзнавчої музейної колекції на території санаторію «Авангард» м. Немирів Вінницької області. Визначено ключові передумови появи музейної колекції. Детально охарактеризовані фонди музейної колекції, історія їх збирання та сучасна експозиція. Визначені ключові організаційні, юридичні, економічні, кадрові та управлінські проблеми існування музейної колекції.

Практична значимість. Досвід створення недержавної медико-технологічної та історико-краєзнавчої музейної колекції на території ДП «Клінічний Санаторій «Авангард» м. Немирів Вінницької області може бути використаний в практиці інших санаторно-лікувальних закладів України, а також може бути використаний для подальшої організації недержавних музейних колекцій медико-технологічного та історико-краєзнавчого профілю.

Наукова новизна. Науковою новизною цієї статті є спроба першого в Україні комплексного аналізу переваг та недоліків в організації недержавних музейних колекцій на території санаторіїв, будинків відпочинку та інших лікувально-оздоровчих закладів широкого профілю.

Ключові слова: музейна колекція, санаторій «Авангард», Немирів, Вінницька область, історичне краєзнавство, медичні технології.

УДК 338.48: 069:929

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.57-64>

Гладкий Александр Витальевич,
доктор географических наук, профессор
Куливык Владимир Степанович,
кандидат медицинских наук, доцент

Киевский национальный торгово-экономический университет,
г. Киев, Украина, e-mail: alexander.gladkey@gmail.com
Винницкий национальный медицинский университет имени Н. Пирогова,
г. Винница, Украина, e-mail: vs.kulivnuk@ukr.net

**ОПЫТ СОЗДАНИЯ НЕГОСУДАРСТВЕННОЙ МЕДИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ И ИСТОРИКО-
КРАЕВЕДЧЕСКОЙ МУЗЕЙНОЙ КОЛЛЕКЦИИ НА ТЕРРИТОРИИ САНАТОРИЯ «АВАНГАРД»
Г. НЕМИРОВ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ**

Цель статьи заключается в анализе и систематизации опыта создания негосударственной медико-технологической и историко-краеведческой музейной коллекции на территории ГП «Клинический Санаторий «Авангард» г. Немиров Винницкой области.

Методика. Методологическая основа данного исследования - общенаучный диалектический метод. Основными методами исследования является метод литературный, иллюстративный, описательный, аналитический и научного синтеза.

Результаты. Раскрыто исторические, краеведческие, технико-технологические, медико-реабилитационные и санаторно-лечебные аспекты создания негосударственной медико-технологической и историко-краеведческой музейной коллекции на территории санатория «Авангард» в г. Немиров Винницкой области. Определены ключевые предпосылки появления музейной коллекции. Подробно охарактеризованы фонды музейной коллекции, история их собрания и современная экспозиция. Определены ключевые организационные, юридические, экономические, кадровые и управленческие проблемы существования музейной коллекции.

Практическая значимость. Опыт создания негосударственной медико-технологической и историко-краеведческой музейной коллекции на территории ГП «Клинический Санаторий «Авангард» в г. Немиров Винницкой области может быть использован в практике других санаторно-лечебных заведений Украины, а также может быть использован для дальнейшей организации негосударственных музейных коллекций медико-технологического и историко-краеведческого профиля.

Научная новизна. Научной новизной этой статьи является попытка первого в Украине комплексного анализа преимуществ и недостатков в организации негосударственных музейных коллекций на территории санаториев, домов отдыха и других лечебно-оздоровительных учреждений широкого профиля.

Ключевые слова: музейная коллекция, санаторий «Авангард», Немиров, Винницкая область, историческое краеведение, медицинские технологии.

UDC 338.48: 069:929

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.57-64>

Gladkey Oleksandr Vitaliyovych,
Doctor of Geography Sciences, Professor
Kilivnuk Volodymyr Stepanovych,
Candidate of Medical Sciences, Associate Professor

Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine
e-mail: alexander.gladkey@gmail.com

M. Pirogov Vinnitsya National Medical University, Vinnitsya,
Ukraine e-mail: vs.kulivnuk@ukr.net

THE EXPERIENCE OF NON-STATE MEDICAL-TECHNOLOGICAL AND LOCAL HISTORY MUSEUMS' COLLECTION CREATION ON THE TERRITORY OF SANATORIUM "AVANGARD" IN NEMYRIV CITY, VINNITSYA REGION

Goal of the article consist in analyzing and systematizing of experience in creating a non-governmental medical-technological and local history museum collection on the territory of SE "Clinical Sanatorium "Avangard" located in Nemyriv city, Vinnytsia region.

Method. The methodological basis of this study is a general scientific dialectical method. The main research methods are: the method of literary, illustrative, descriptive, analytical and scientific synthesis.

Results. Local history, technical-technological, medical-rehabilitation and sanatorium-medical aspects of creation a non-governmental medical-technological and local history museum collection on the territory of SE "Clinical Sanatorium "Avangard" located in Nemyriv city, Vinnytsia region are revealed. The key preconditions for the appearance of the museum collection have been identified. The funds of the museum collection, the history of their collection and the modern exposition are described in detail. The key organizational, legislative, economic, employee and managerial problems of the museum collection's existence have been identified.

Practical significance. The experience of creating a non-governmental medical-technological and local history museum collection on the territory of SE "Clinical Sanatorium "Avangard" located in Nemyriv city, Vinnytsia region can be used in the practice of other sanatoriums of Ukraine as well as can be used for further organization of non-governmental museum collections with medical-technological and local history profile.

Scientific novelty. The scientific novelty of this article consist in the attemption of the first comprehensive analysis in Ukraine of the advantages and disadvantages in organization of non-governmental museum collections in sanatoriums, rest homes and other medical and health facilities of general profile.

Key words: museum collection, sanatorium "Avangard", Nemyriv, Vinnytsia region, local history, medical technologies.

Вступ. Актуальність теми. Ідея створення недержавних музейних колекцій в Україні отримала своє втілення доволі давно, коли ще на початку 1990 рр. в Києві, Львові, Луцьку, Одесі та інших містах було засновано цілий ряд закладів музейного типу, що належали не державі, а колективу засновників (на умовах госпрозрахунку) чи приватним власникам. Відтоді, мережа недержавних закладів значно зросла, істотно змінилась тематика експозицій музейних колекцій, посилилась робота з музейними фондами, підвищилась обізнаність населення в роботі музейних закладів, змінились музейні технології та способи подачі матеріалу. Однак, з тих часів залишилися і типові проблеми недержавних музейних колекцій. Серед них слабка науково-освітня база організації музейної справи, недостатня музеєфікація експонатів, юридичні проблеми із статусом недержавних музейних закладів, правами власності на землю та музейні споруди та ін. Проблеми створення та розвитку недержавних музейних колекцій, а також позитивний досвід їх заснування наразі мають високий рівень актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наші часи ідея створення та розвитку недержавних музейних колекцій активно розвивається. Заслужують особливої уваги публікації Мезенцевої Г. Г., Юрєнєвої Т. Ю., Шпараги Т. І., Шляхтіної Л. М., Старікової Ю. А., Великочого В., Білоконя С. І., Вайдахера Ф., Любіцевої О. О., Бейдика О. О. та ін. Питаннями організації музейних колекцій недержавної форми власності в різні часи займалися Любіцева О. О., Бейдик О. О., Килівник В. С., а проблемами розвитку музейних колекцій Вінниччини та м. Немирова зокрема - Барнасюк О.С., Висоцька К.І., Деніс М., Дець В. С., Радиш Я.Ф.

Виклад основного матеріалу. Музейна мережа Вінницької області налічує 108 музейних закладів, серед них виділяється 26 державних музеїв та понад 82 самодіяльних музейних колекцій, в фондах яких зберігається понад 200 тис. оригінальних предметів [2;3]. Той факт, що недержавних музейних колекцій майже в 4 рази більше вже засвідчує високу зацікавленість колекціонерів-ентузіастів та потенційних відвідувачів в існуванні та розвитку таких закладів. Переважна їх більшість знаходиться в обласному центрі та у великих містах області (Тульчин, Гайсин, Жмеринка, Могилів-Подільський, Хмільник тощо). Однак, все більше мережа недержавних музейних колекцій отримує розвиток в малих містах та містечках регіону. Так, в смт Вороновиця відкрито заклад музейного типу – меморіальну квартиру-музей О. Ф. Можайського, біля Гайсину в с. Косанове відкрито садибу «Бабусині витребеньки» та заклад музейного типу з історії українського села, буквально на межі Вінницької і Черкаської областей в с. Сичівка споруджено так званий «ресторан-музей «Українське село». Проте, важливим етапом розбудови мережі недержавних музейних колекцій є їх прив'язка до закладів лікувально-оздоровчого, медико-реабілітаційного та профілактично-релаксаційного профілю, якими виступають будинки відпочинку, санаторії, пансіонати, СПА-центри, профілакторії тощо [8].

В м. Немирів Вінницької області, санаторій «Авангард» розташовано в маєтку княгині Марії Григорівни Щербатової [9]. Палац княгині виступає головним корпусом санаторію (рис. 1). Навколо нього зеленіє мальовничий дендропарк із рідкісними деревами та чагарниками (рис. 2) [7]. Ідея створення в цьому чарівному місці музейної колекції виникла вже доволі давно. Зусиллями директора санаторію Петра Васильовича Цвєня та його заступника з медичної частини – Володимира Степановича Килівника – у 2010 р. було завершено формування музейної колекції княгині М.Г. Щербатової, останньої володарки маєтку, який включає її меморіальний кабінет (рис. 3), картинну галерею (рис. 4) та ряд об'єктів природної і історико-культурної спадщини на території санаторію («Дерево кохання» рис. 5, скульптура «Янгол із ягням» рис. 6, художній розпис на стелі бювету, виконаний знаменитим М. Врубелем та багато інших, фото авторів) [1;4;5].

Музейна колекція почала активно функціонувати. Її відвідувачами стали пацієнти санаторію, що приїздили в Немирів для лікування та оздоровлення, а також студенти-практиканти медичних ВУЗів Вінниці, художники та інші митці-аматори, які організовували щорічні зустрічі в санаторії (в картинній галереї представлені також їх власні роботи), місцева учнівська молодь та інші запрошені гості. Однак, враховуючи медико-реабілітаційний профіль клінічного санаторію «Авангард» [9], а також істотний брак вільних площ для організації музейної експозиції Володимир Килівник прийняв рішення використати для потреб музейної колекції стару чотирьох поверхову водонапірну вежу XIX ст., яка знаходиться на території санаторію (рис. 7) і має історичну, інженерну та естетичну цінність. Власними руками Володимир Степанович провів капітальний ремонт приміщень цієї вежі, повністю замінив зіпсовану підлогу, замінив внутрішні перегородки, самотужки виконав оздоблення стін як ззовні, так і зсередини, перекрив будівлю новими матеріалами, щоб уникнути потрапляння опадів, організував систему опалення, водопостачання та каналізації, електричного освітлення тощо.

Володимир Степанович здійснив змістовне наповнення експозиції музейної колекції. Переважна більшість його предметів зібрана власноруч, деякі унікальні речі були пожертвовані меценатами і спонсорами музейної колекції. Їх список вичерпний: Айвазіді В. А., Акименко О. І., Баранова О. В., Білонько Ф. М., Беспалов Ю. В., Бурдюг Н. О., Бурко І. Ю., Гайворонський Д., Гандзій Г. П., Гладкий О. В., Голяченко О. М., Голота В. І., Гончар П. М., Добронєцька В. О., Дячко З. Ф., Євдокименко І. О., Євдокимов О., Євчина О. Д., Єременко О. М., Зарічний І. С., Івашкевич Н. О., Карпенко А. Г., Кіпенський А. В., Колісник К., Килівник П. С., Килівник Ю. С., Килівник А. С., Килівник Л. В., Килівник І. В., Кохан Т. В., Красноштан І. П., Крикун О., Коновалов Є. С., Ситницький К. С., Кузьмін І. В., Кутаф'єв В. Б., Лашманов О. І., Левицька Г. С., Лояніч Л. М., Маєвський І. В., Мельник Л. С., Мельник О. І., Назаренко І. О., Олійник В. П., Петльований П. О., Поліщук А. Я., Поліщук В. О., Пономаренко Т. М., Постоловська К. Т., Прудивус П. Г., Роїк В. Г., Роїк В. Д., Фалькевич В. А., Філімонова С. І., Цвєнь П. В., Чабанюк М., Хіхляч Г. А., Хмара А. П., Щерба Г. Ф.

Ідею Володимира Степановича підхопила більшість мешканців Немирова та навколишніх поселень, працівники санаторію «Авангард», римо-католицька громада м. Немирова, багато вихідців міста, що проживають поза його межами, діячі медичної сфери, культури, мистецтва.

Рис. 1. Палац княгині Щербатової

Рис. 2. Дендропарк санаторію. Алея Оноре де Бальзака

Рис. 3. Меморіальна кімната-музей княгині Щербатової

Рис. 4. Картинна галерея Санаторію

Рис. 5. Дерево Кохання

Рис. 6. Скульптура «Янгол з ягням»

Рис. 7. Водонапірна вежа XIX ст. – сучасна споруда музейної колекції

Музейна колекція була відкрита в серпні 2020 року. Зараз до послуг відвідувачів пропонується огляд експозиції на 3 поверхах із 4-х). В 3-х холах і 9 кімнатах розміщено майже 900

експонатів, які використовуються, головним чином, за прямим призначенням. Враховуючи особливості роботи санаторію (оздоровча, лікувальна, реабілітаційна та рекреаційна функції, а також, навчання інтернів - санаторій є однією з баз кафедри фізичної та реабілітаційної медицини Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова) ряд експонатів використовується для навчального та реабілітаційного процесу.

Процес відновлення приміщення для музейної колекції, збору та реставрації експонатів продовжувався протягом останніх 10 років за участю біля 200 небайдужих громадян та гостей міста, співробітників санаторію, родичів, сусідів, друзів.

Як стверджує засновник музейної колекції, Володимир Килівник: «Спочатку ідея створення музею в санаторії “Авангард” народилась під час відпочинку в ньому колишнього ректора Вінницького національного технічного університету ВНТУ, Віце-Президента Міжнародної академії наук прикладної радіоелектроніки (АН ПРЕ), Президента Подільської філії цієї академії, Президента Малої академії наук (м. Вінниця), Заслуженого діяча науки і техніки України, доктора технічних наук, професора Івана Васильовича Кузьміна, який запропонував керівництву санаторію створити музейну експозицію здорової та хворої людини з метою покращення ефективності санітарно-освітньої роботи серед відпочиваючих, жителів та гостей міста. В процесі розробки проекту музейної колекції було прийнято рішення розширити тематику і зробити його мультидисциплінарним, тобто надати йому не лише медико-технологічного, але також історико-краєзнавчого профілю. Тим більше, що вже існував власний досвід роботи по організації раніше створених меморіальної музейної колекції княгині М. Г. Щербатової (2010р.) та картинної галереї санаторію (1999р.) в навчально-виховному процесі студентів та інтернів Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова». Вперше в Україні використання спеціалізованих недержавних музейних колекцій для навчання молоді було застосовано у Львові [6]. Відмінність між немирівським та львівським досвідом організації подібних закладів полягає у тому, що у Львові для потреб учнів було використано вже діючу музейну колекцію, а в Немиріві процес навчання молоді було організовано ще під час його будівництва. Саме на цій стадії Володимир Килівник і застосував свій мультидисциплінарний підхід, поєднавши у створеній ним самим музейній колекції медико-технологічний та історико-краєзнавчий профіль. Тобто, експонати підбирались відразу як для експонування, так і для навчання інтернів та ерготерапії хворих [6]. Реставраційні та ремонтні роботи в приміщенні музейної колекції проводились протягом 2010-2020 рр. лікарем-колекціонером Килівником В.С. за підтримки співробітників та адміністрації санаторію, небайдужих людей і спонсорів. Стан приміщень до початку робіт показано був жахливим. Фактично, приміщення вежі було зовсім непридатним для організації музейної справи. Його реставрація та введення в експлуатацію стали важливою особистою заслугою Володимира Килівника.

На першому поверсі розміщені зали за такими профілями:

№1- історичним, археологічним, краєзнавчим, етнографічним. До експозиції першої зали входять різноманітне приладдя, начиння, обладнання та устаткування, яке використовувалось в традиційному побуті українського села. Це колиска, шафи, скрині, валізи, кошики, авоськи, п'яльці, ножівки, пилки, сито, інструменти для різьблення по дереву (циркуль, рейсмус, коловорот, висок, товщиномір, долота, стамески, викрутки, пристрій для розведення пилки, рашпіль, напилек, свердло, фуганок, надфіль, струбцина, фельци, шерхебелі, рубанки), а також ряд інших інструментів столярного, будівельного та металообробного призначення (рис. 8).

№2 - краєзнавчим, етнографічним, технічним. До експозиції другої зали входять різноманітне обладнання та устаткування, що використовувались в побуті сільських жителів. Це прялки, кошики з нитками, полиці-вішалки, праски, чесала, веретена, ліхтарі, гасові, шахтарські та залізничні лампи, каганці, швейні машини, шевські форми жіночого взуття, шевські лапи, форми для пошиття взуття, ткацький верстат та його елементи (рис. 9);

№3 - краєзнавчим, етнографічним. В третій залі створено експозицію традиційної української сільської хати. До неї ходять вишиті рушники, фіранки, вишиті серветки, сорочки-вишиванки, скатертини, вішалки, дзеркала, численне релігійне устаткування (ікони, хрести), сільські меблі (диван, комод, шафа, ліжко), подушки, покривало, простирадло, хустки, глечики, миски, макітри, вази, пляшки, макогін, качалка, тринога, затула, рогаць, коцюба, шкатулки з дерева, керогаз, примус «Шмель», графин, самовар, піднос, лавка, доріжка домоткана, ложки, виделки, ніж, мисники (рис. 10).

Рис. 8. Перша зала колекції

Рис. 9. Друга зала колекції

Рис. 10. Третя зала колекції

Рис. 11. Четверта зала колекції

Рис. 12. П'ята зала колекції

Рис. 13. Шоста зала колекції

Рис. 14. Сьома зала колекції

Рис. 15. Восьма зала колекції

Рис. 16. Дев'ята зала колекції

На другому поверсі розташовані зали за наступними профілями:

№4 - галузевим (медичним, аптечним). У ньому розташовано стенд з лабораторним обладнанням, бюреточну систему, колби, глюкометр “Ексан 9”, ємність з краном для дистильованої води, мірний циліндр, штатив з колбою та пробіркою, аналітичні ваги, аквадистильатор аптечний ДЭ-4-02 “ЭМО”, центрифуга, штатив з пробіркою, мікроскопи, офтальмоскопічний пристрій Р-161М, ваги, ширму медична, шафу з штанглазами, ступку з пестиком, аптечну вітрину з предметами, кварцеву лампу настінну, фартук рентгенолога, годинник настінний, негатоскоп настінний, рефлектор термографа “Райдуга”, радіометр, ручний насос латунний, настінний стоматологічний рентгенапарат, валізи для невідкладної медичної допомоги на полі бою, установки для аналізу рентгенограм, радіоелектрокардіоскоп з передавачем РТКС-1, пневмотахометр, прилад ТНГ-6м для реєстрації тиску всередині ока, індикатор рівня наркозу, реоплетизмограф, селектор медикаментозний “Медісса”, блок гальванічної розв'язки, ємності лабораторні по 5л. (рис. 11).

№5 – галузевим (медичним). У ньому розташовано набір для мікрогіглотерапії, цистоскоп, апарат “Електросон-1”, апарат для галотерапії, електровідсмоктувач, компресор, протигаз, апарат ампліпульс-4, апарат “Мета-1”, електростимулятор Alfa-wave Headthronic, магнітер, апарат для ЕПД “Еліта-4”, фпарат для УЗТ-”УЗТ 101”, стерилізатор, електроди для магнітотерапії кінцівок, електроскальпель, КИС(киснева станція портативна), лазерний лічильник аероіонів, освітлювач операційний, інгалятор, апарат для дарсонвалізації “Іскра-1”, апарат для магнітотерапії АВІМП, барокамера Кравченко, робочий столик зубного техника з педальним приводом, установка стоматологічна УС-30, вітрина з фізіотерапевтичним та масажним обладнанням, вітрина з акушерським, хірургічним та травматологічним обладнанням, апарат для виготовлення зубних коронок, лазерний апарат УЛФ-01, апарат для франклінізації АФ-3, лампа для ароматерапії, апарат для приготування коктейлів, біостимулятор універсальний “Віта-01-М”, утеротон-1 та багато інших медичних приладів і обладнання (рис. 12).

№6 – меморіальним (кімната-музей академіка І. В. Кузьміна, відкрита 08.08.2020р.). Ця кімната містить особисті речі академіка, портрети видатних медиків, настінні картини, книжки, посуд, телефон, друкарські машинки, годинники, медичне приладдя, почесні грамоти, нагороди та інші речі, пов'язані із пам'яттю цієї видатної людини (рис. 13).

На третьому поверсі представлені зали за такими профілями:

№7- мистецьким (духові, струнні, язичкові інструменти); Тут є горн, труба-бас, труба-альт, кларнет, акордеон «ROYAL STANDARD», баян “Кремінне”, гармошка, балалайка, гітара, фізгармонія «Walers New York», а також декілька скрипок (рис. 14).

№8 –мистецьким (мала картинна галерея, кіно-,фото-, аудіотехніка). В експозиції зали представлено численні художні полотна, а також ряд приладів для запису та відтворення звуку та відеозображення. Серед них: патефони, магнітофони, відеоманітофони, електрофони, DVD-приставка, акустичні колонки, фотоапарати, відеокамера SONY, телевізор, фотозбільшувач, фотобачок ін. (рис. 15).

№9 – мистецьким (сучасні музичні інструменти та ансамблі). Тут розміщені магнітофони, акустичні колонки, електропіаніно, синтезатор “Полівокс”, дитячий електроміузічний інструмент ХН3228, мікшер Міхер 1642s, НЧ-підсилювач Regent 2012, приставка “Лель”, генератор диму, мікрофонна стійка, мікрофони, радіостанція (рис. 16).

На четвертому поверсі планується розмістити музейну колекцію радіоелектроніки та любительську радіостанцію.

По завершенню основних робіт 08 серпня 2020 р. відбулось відкриття 3-х із 4-х поверхів музейної колекції. Одне з приміщень вежі було передано для організації меморіальної кімнати-музею академіка І. В. Кузьміна за участю головного лікаря клінічного санаторію “Авангард” академіка АН ПРЄ Цвєня П. В., вченого секретаря АН ПРЄ професора Заріцького В.І. (м. Харків), проректора з наукової роботи ВНТУ, Президента Подільського відділення АН ПРЄ, академіка АН ПРЄ, професора Павлова С.В. (м. Вінниця) та член-кореспондентів і академіків Подільського відділення АН ПРЄ. Під час урочистостей з нагоди відкриття меморіальної кімнати-музею було вручено дипломи академіків новим пошукачам.

Висновки. Таким чином, музейна колекція на території ДП «Клінічний Санаторій «Авангард» м. Немирів Вінницької області активно зростає. Її відвідувачами стали гості, відвідувачі та пацієнти санаторію, учні місцевих середніх та середніх спеціальних навчальних закладів (технічного профілю), учні Немирівської музичної школи (школи мистецтв), інтерни та студентська молодь медичних ВУЗів м. Вінниця та інших міст області, туристи, краєзнавці, подорожуючі, а також багато місцевих мешканців, які цікавляться історією рідного краю. Кожна

група відвідувачів музейної колекції знаходить в ній свою інформацію завдяки багатопрофільності закладу. Так, студенти-медики знайомляться з медичними приладами та обладнанням минулих років паралельно вивчаючи основи своєї спеціальності, молодь середніх спеціальних професійно-освітніх закладів Немирівщини захоплюється експозиціями, присвяченими столярній справі, ткацькому мистецтву, кіно-, фото-, аудіотехніці. Учні музичної школи відвідують зали, присвячені різним музичним інструментам та апаратурі звукозапису. Пацієнти та гості санаторію цікавляться історико-краєзнавчим профілем колекції. Так унікальна багатопрофільність експозиції сприяла зростанню популярності музейної колекції Володимира Килівника.

Однак, подальшому розвитку справи Володимира Степановича перешкоджають і ряд проблемних моментів. Організаційною проблемою музейної колекції є відсутність постійної підтримки з боку Немирівської міської та районної державних адміністрацій, які поки що не мають наміру сприяти роботі музейної колекції та заохочувати державні та приватні структури до співпраці із засновниками музейного закладу.

Серед юридичних проблем залишаються питання власності на землю, власності на приміщення музейної колекції, а також питання юридичного статусу колекції, можливої передачі експозиції на баланс зацікавлених державних чи недержавних структур. Економічні проблеми впираються в брак коштів, недостатню меценатську підтримку, істотні складності з інвестиціями в музейну справу, а також із недосконалими регуляторними механізмами функціонування закладів подібного типу. Кадрові проблеми пов'язані із браком спеціалістів, які б змогли провести музеєфікацію предметів колекції, створити каталог експонатів, визначити їх музейну цінність, вдало підібрати місце розташування тощо. Фактично, музейна колекція функціонує лише завдяки ентузіазму її засновника – Володимира Килівника. Нарешті, управлінські проблеми існування музейної колекції впираються в питання організації експозиції, відкритого доступу до колекції відвідувачів, питання збереження та примноження експозиції, а також комунального обслуговування її приміщення.

Сподіваємось, що місцеві органи влади, підприємці, бізнесмени, колекціонери, філантропи та усі небайдужі люди допоможуть у вирішенні цих проблем найближчим часом.

Список використаних джерел:

1. Барнасюк О.С. Історія міста Немирова від найдавніших часів до сьогодення / О.С. Барнасюк. - Вінниця, 2006. - 132 с.
2. Вінницький обласний краєзнавчий музей. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://vinnytsia-museum.in.ua/>
3. Вінниччина музейна: Довідник / Вінниц. обл. краєзн. музей; відп. за випуск Висоцька К.І. - Вінниця, 2008. - 96 с.
4. Деніс М. Великі вали Немирівського городища / М. Деніс.-Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2013. - 328 с.
5. Дець В. С. Немирів. Путівник / В. С. Дець. - Одеса: Видавництво "Маяк", 1978. - 52 с.
6. Килівник В. С. Нові підходи до організації навчання інтернів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Медицина ХХІ століття: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень. (26-27 липня 2019р., Дніпро) / В.С. Килівник, Ю.Й. Рудий, П.В. Цвень. Дніпро, 2019. - С. 43-46
7. Килівник В.С. Історія Немирівського дендропарку. - Немирів, 2015.-103с.
8. Подільська старовина: Наук. практ. збірн. Вип.4 / Відп. ред. К.В. Висоцька. - Вінниця: ДП "Державна картографічна фабрика", 2008. - 408 с.
9. Радиш Я.Ф. Немирівська перлина: тут лікують тіло і душу / Я.Ф. Радиш. - К., 2014. - 60 с.

Список использованных источников:

1. Барнасюк А.С. История города Немирова от древнейших времен до современности / А.С. Барнасюк. - Винница, 2006. - 132 с.
2. Винницкий областной краеведческий музей. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://vinnytsia-museum.in.ua/>
3. Винниччина музейная: Справочник / Винниц. обл. краев. музей; отв. за выпуск Высоцкая К.И. - Винница, 2008. - 96 с.
4. Денис М. Большие валы Немировского городища / М. Денис.-Винница ФОП Корзун Д. Ю., 2013 - 328 с.
5. Дець В. С. Немирів. Путеводитель / В. С. Дець. - Одесса: Издательство "Маяк", 1978. - 52 с.
6. Киливник В. С. Новые подходы к организации обучения интернов // Материалы международной научно-практической конференции "Медицина ХХІ века: перспективные и приоритетные направления научных исследований. (26-27 июля 2019р., Днепр) / В.С. Киливник, Ю.И. Рудий, П.В. Цвень. Днепр, 2019. - С. 43-46
7. Киливник В.С. История Немировского дендропарка. - Немирів, 2015-103с.
8. Подольская старина: Науч. практической. сборник. Вып.4 /Отв. ред. К.В. Высоцкая. - Винница: ГП "Государственная картографическая фабрика", 2008. - 408 с.
9. Радиш Я.Ф. Немировская жемчужина: здесь лечат тело и душу / Я.Ф. Радиш. - К., 2014. - 60 с.

References:

1. Barnasyuk O.S. History of the city of Nemyriv from ancient times to the present / O.S. Barnasyuk. - Vinnytsia, 2006. - 132 p.
2. Vinnytsia Regional Museum of Local Lore. - [Electronic resource]. - Access mode: <https://vinnytsia-museum.in.ua/>
3. Vinnytsia Museum: Handbook / Vinnytsia. reg. regional museum; resp. for the issue of Vysotska K.I. - Vinnytsia, 2008. - 96 p.
4. Denis M. Large shafts of Nemyriv settlement / M. Denis.-Vinnytsia: FOP Korzun D. Yu., 2013. - 328 p.
5. Dets V.S. Nemyriv. Guide / V.S. Dets. - Odessa: Mayak Publishing House, 1978. - 52 p.
6. Kilyvnyk V.S. New approaches to the organization of internship training // Proceedings of the international scientific-practical conference "Medicine of the ХХІ century: promising and priority areas of research. (July 26-27, 2019, Dnipro) / V.S. Kilyvnyk, Yu.Y. Rudy, P.V. Tsven'. Dnipro, 2019. - P. 43-46
7. Kilyvnyk V.S. History of Nemyriv Arboretum. - Nemyriv, 2015.-103p.
8. Podolsk antiquity: Science, practice. team Issue 4 / Resp. ed. K.V. Vysotska. - Vinnytsia: State Enterprise "State Cartographic Factory", 2008. - 408 p.
9. Radish Ya.F. Nemyriv pearl: body and soul are treated here / Ya.F. Radish. - K., 2014. - 60 p.

Надійшла до редколегії 07.12.2020

Батиченко Світлана Павлівна,
кандидат географічних наук, мнс, тема №19БФ-042-01М

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Мета. Аналіз особливостей сімейної політики в країнах Європи, в таких як Франція, Швеція, Німеччина, Велика Британія.

Методика. В основу дослідження покладено загальнонаукові методи, а саме, аналізу та синтезу, описовий, аналітичний. А також суспільно-географічний – порівняльно-географічного.

Результати. Сімейна політика в країнах Європи орієнтується на життєву позицію молодих людей, сприяє гендерному рівноправ'ю, створює можливості поєднання виробничої, освітньої та сімейної сфери діяльності завдяки добре розвиненій інфраструктурі. Завдяки утвердженню моделі сучасної сім'ї, в якій обоє батьків працюють, та розширенню державних освітніх послуг і служб для дітей та сім'ї зменшується відносно висока дитяча бідність, створюються нові місця праці у сфері послуг, знижується соціальна нерівність. Хоча країни Європи проводять спільну сімейно-гендерну стратегію, для них характерна і власна традиційна модель захисту сім'ї. *Скандинавська модель* характеризується всебічною підтримкою для працюючих батьків з маленькими дітьми (віком до трьох років) завдяки поєднанню матеріальних механізмів, відпусток і широкого доступу до закладів догляду за дітьми. Важливим аспектом є політика гендерної рівності і жіночої інтеграції на ринку праці. Основне джерело фінансування витрат сімейної політики – податки. *Англосаксонська* - характеризується свідомо меншою матеріальною підтримкою сімей з боку держави, надаючи пріоритет сім'ям з низьким прибутком. Основною ідеєю є невтручання держави у сімейно-шлюбні процеси і забезпечення сімей добробутом через загальний розвиток добробуту суспільства. *«Наполеонівська»* - використовують нематеріальні форми підтримки: податкові пільги, цільові кредити. Франція має найвищий рівень державної підтримки сімей з дітьми і підтримку для працюючих жінок. Сповідується принцип субсидіарної забезпеченості. Використовуються податки і фінансові внески. *Німецька* – фіскальна система не сприяє тому, щоб подружжя працювали однаковою мірою, оскільки податкове навантаження на домашню працю набагато вище для двох працюючих на повний робочий день. Батьківська відпустка дозволяє матерям вийти з ринку праці на час до трьох років на одну дитину.

Наукова новизна. Аналіз та порівняння особливостей сімейної політики в країнах Європи.

Практична значимість. Впровадження заходів сімейної політики у вітчизняну практику спираючись на досвід європейських країн обираючи найбільш вдалий варіант. Найвдаліший варіант сприятиме покращенню демографічної ситуації в країні.

Ключові слова: сімейна політика, гендерна рівність, благополуччя дітей, соціальна політика, демографія

Батиченко Светлана Павловна,
кандидат географических наук, мнс, тема №19БФ-042-01М

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
г. Киев, Украина, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net

ОСОБЕННОСТИ СЕМЕЙНОЙ ПОЛИТИКИ В СТРАНАХ ЕВРОПЫ

Цель. Анализ особенностей семейной политики в странах Европы, в таких как Франция, Швеция, Германия, Великобритания.

Методика. В основу исследования положены общенаучные методы, в частности, анализа и синтеза, описательный, аналитический. А также общественно-географический - сравнительно-географического.

Результаты. Семейная политика в странах Европы ориентируется на жизненную позицию молодых людей, способствует гендерному равноправию, создает возможности сочетания производственной, образовательной и семейной сферы деятельности благодаря хорошо развитой инфраструктуре. Благодаря утверждению модели современной семьи, в которой оба родителя работают, и расширению государственных образовательных услуг и служб для детей и семьи уменьшается относительно высокая детская бедность, создаются новые рабочие места в сфере услуг, снижается социальное неравенство. Хотя страны Европы проводят совместную семейно-гендерную стратегию, для них характерна и собственная традиционная модель защиты семьи. *Скандинавская модель* характеризуется всесторонней поддержкой для работающих родителей с маленькими детьми (в возрасте до трех лет) благодаря сочетанию материальных механизмов, отпусков и широкого доступа к учреждениям ухода за детьми. Важным аспектом является политика гендерного равенства и женской интеграции на рынке труда. Основным источником финансирования расходов семейной политики – налоги. *Англосаксонская* – характеризуется сознательно меньшей материальной поддержкой семей со стороны государства, отдавая приоритет семьям с низким доходом.

Основной идеей является невмешательство государства в семейно-брачные процессы и обеспечение семей благосостоянием через общее развитие благосостояния общества. «Наполеоновская» - используют нематериальные формы поддержки: налоговые льготы, целевые кредиты. Франция имеет самый высокий уровень государственной поддержки семей с детьми и поддержку для работающих женщин. Исповедуется принцип субсидиарной обеспеченности. Используются налоги и финансовые взносы. Немецкая - фискальная система не способствует тому, чтобы супруги работали одинаково, поскольку налоговая нагрузка на домашний труд гораздо выше для двух работающих на полный рабочий день. Декретный отпуск позволяет матерям выйти из рынка труда на время до трех лет на одного ребенка.

Научная новизна. Анализ и сравнение особенностей семейной политики в странах Европы.

Практическая значимость. Внедрение мероприятий семейной политики в отечественную практику опираясь на опыт европейских стран выбирая наиболее удачный вариант. Самый удачный вариант будет способствовать улучшению демографической ситуации в стране.

Ключевые слова: семейная политика, гендерное равенство, благополучие детей, социальная политика, демография

UDC 911.3

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.65-72>

Batychenko Svitlana Pavlivna,

Candidate of Geographic Sciences, junior researcher, research
№19BF-042-01M

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: batychenko_sveta@ukr.net

FEATURES OF FAMILY POLICY IN EUROPE

Goal. Analysis of the peculiarities of family policy in European countries, such as France, Sweden, Germany, Great Britain.

Method. The study is based on general scientific methods, namely, analysis and synthesis, descriptive, analytical. And also socio-geographical - comparative-geographical.

Results. Family policy in European countries focuses on the life position of young people, promotes gender equality, creates opportunities to combine work, education and family activities through a well-developed infrastructure. The establishment of the modern family model in which both parents work and the expansion of public education and services for children and families reduce relatively high child poverty, create new jobs in services, and reduce social inequality. Although European countries pursue a common family-gender strategy, they also have their own traditional model of family protection. The Scandinavian model is characterized by comprehensive support for working parents with young children (under the age of three) through a combination of material mechanisms, holidays and wide access to childcare facilities. An important aspect is the policy of gender equality and women's integration in the labor market. The main source of funding for family policy - taxes. Anglo-Saxon - is characterized by deliberately less financial support from families by the state, giving priority to low-income families. The main idea is the non-interference of the state in family and marriage processes and ensuring the well-being of families through the general development of the welfare of society. "Napoleonic" - use intangible forms of support: tax benefits, targeted loans. France has the highest level of state support for families with children and support for working women. The principle of subsidiary security is professed. Taxes and financial contributions are used. The German fiscal system does not encourage couples to work equally, as the tax burden on domestic work is much higher for two full-time employees. Parental leave allows mothers to leave the labor market for up to three years for one child.

Scientific novelty. Analysis and comparison of family policy features in European countries.

Practical significance. Implementation of family policy measures in domestic practice based on the experience of European countries, choosing the most successful option. The best option is to improve the demographic situation in the country.

Key words: family policy, gender equality, child welfare, social policy, demography

Постановка проблеми. Сімейна політика є ключовою складовою європейських держав з розвинутою соціальною політикою. В останні роки сімейна політика набуває дедалі більшого значення, оскільки актуальними стають питання гендерних відносин, ролі жінки в суспільстві, зайнятості жінок. Сьогодні держави з розвинутою соціальною системою докладають зусиль, щоб змінити спрямованість політики враховуючи гендерні трансформації та знівелювати сформований стереотип «чоловіка-годувальника» [7]. Разом з тим, даний стереотип важко розвінчати навіть на території високо розвинутих держав. Крім того, вдала сімейна політика позитивно впливатиме на демографічну складову суспільства, зменшуватиме депопуляцію населення. Саме тому, актуальним є дослідження питання як уряди європейських держав провадять сімейну політику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні тенденції і процеси політики країн Європи щодо питань сім'ї розглядаються у дослідженнях В. Дереди [3], Л. Мельничука [4], С. Піддубного [5], І. Семенець-Орлової [6], С. Сітнік [9], І. Чеховської [10, 11], В. Шутаєвої [12].

Мета дослідження. Аналіз особливостей сімейної політики в країнах Європи.

Виклад основного матеріалу. В Європі сформувалися англосаксонська, «наполеонівська», німецька та скандинавська моделі державного управління, для аналізу особливостей сімейної політики країн Європи обрано Велику Британію, Францію, Німеччину та Швецію.

Франція є однією з країн Європи для якої характерно найвищі державні витрати на сімейну політику. Сімейна політика у Франції спрямована на зменшення впливу дітей на рівень життя домогосподарств. А також спрямована на допомогу батькам у поєднанні трудової діяльності та сімейного життя, особливо вразливим верствам населення. Сьогодні основними формами виявлення сімейної політики у Франції є сімейні допомоги, пільги з прибуткового податку, створення і утримання інфраструктури по догляду за дітьми.

Розглянемо детальніше особливості сімейної політики Франції, та її результати. По-перше, при народженні дитини матерям надається відпустка тривалістю 16-ть тижнів та відпустка для тат 2-а тижні, яка оплачується у розмірі 100 % від їхнього заробітку, до максимальної суми у 3129 євро на місяць. По-друге, батьківську відпустку по догляду за дитиною може взяти кожний із батьків, і її можна продовжити до трьох років. Вона оплачується у розмірі 576 євро на місяць, якщо це відпустка на повний робочий день. Зважаючи на те, що батьківська відпустка при народженні дитини оплачується за фіксованою ставкою, це не заохочує до спільного її використання. Нинішнє поєднання відносно тривалої відпустки з низькою фіксованою матеріальною допомогою по догляду за дитиною в домашніх умовах насправді не заохочує татусів брати батьківську відпустку. На татусів припадає лише 4 % використання батьківських відпусток. 98 % осіб, які отримали доплату за скорочення робочого часу, – жінки, враховуючи, що вона виплачується за фіксованою ставкою.

Матеріальна допомога, якою можуть скористатися батьки, які зменшують свій робочий час через народження дитини та догляд за нею до досягнення дитиною 3-х років у Франції називається PreParE (Prestation partagée de l'enfant – спільна допомога на дитину). Батьки з однією дитиною мають право на PreParE протягом шести місяців упродовж першого року життя дитини. Батьки, які мають двох і більше дітей, можуть мати 24 місяці відпустки або два роки протягом трьох перших років життя дитини. Батьки з трьома дітьми або більше можуть мати доступ до покращеної допомоги PreParE протягом восьми місяців кожен упродовж першого року життя найменшої дитини. Виплачувані суми такі: 396 євро на місяць, якщо хтось із батьків припиняє працювати повністю; 256 євро на місяць, якщо він або вона працює неповний робочий день (50 відсотків або менше); і 148 євро, якщо вони обоє працюють неповний робочий день (від 50 до 80 %).

Водночас реформи також сприяють залученню жінок до трудової діяльності шляхом забезпечення широкого спектру субсидійованих державою дошкільних дитячих закладів, поєднання батьківських відпусток по догляду за дитиною з роботою (батьки можуть віддати свою дитину до дотаційних дошкільних дитячих закладів після закінчення батьківської відпустки при народженні дитини), а також існуючих стимулів щодо обмеження тривалості відпустки. Також уряд сприяє приватному механізму надання послуг з догляду дітей до 3-х років, а саме, існують зареєстровані вихователі для дітей та послуги догляду за дитиною в домашніх умовах. Діти старше 3-х річного віку відвідують дошкільні навчальні заклади на базі центрів громад. Для Франції характерна висока частка дітей, які відвідують дошкільні навчальні заклади. Так, наприклад, у 2014 році 51,9 % дітей віком від 0 до 2 років відвідували дошкільні дитячі заклади.

Більшість інших видів допомоги також залежать від доходу та кількості дітей. Існують щедрі податкові пільги для сімей з дітьми; однак, враховуючи існуючу верхню межу, ними користуються здебільшого заможніші сім'ї. Батьки також можуть отримати інші види податкових пільг на основі своїх витрат на догляд за дітьми; крім того, зарплата зареєстрованого надавача послуг догляду за дітьми віком до 6-ти років, у них удома, не обкладається податком. Загалом виплати є більшими для сімей, у яких молодша дитина не досягла трирічного віку. Виплати також щедріші для великих, благополучніших сімей. Заяви про те, що система збільшує існуючі економічні нерівності, змусили уряд останніми роками спрямувати виплати на найбільш вразливі сім'ї.

Багатодітні сім'ї також мають право на значні податкові пільги. Французький податковий закон включає коефіцієнт сімейної квоти, що означає, що одиницею оподаткування є не фізична особа, а домогосподарство; кожне домогосподарство має певну кількість часток, які не включаються до загального оподаткованого доходу, залежно від сімейного стану та кількості дітей. Відповідно, це веде до зменшення податків, оскільки загальний дохід ділиться на кількість часток, а податки нараховуються на зменшений дохід.

Однією з найбільш комплексних та ефективних у світі вважається сімейна політика Швеції, яка характеризується наявністю потужної соціальної та сімейної політики, а також високим рівнем гендерної рівності. Країна посідає одне з найперших місць щодо залучення жінок до ринку праці та має один із найвищих показників народжуваності – майже на рівні заміщення – серед західних країн, а також дуже низький рівень бідності дітей. Ці дуже позитивні результати в країні значною мірою пояснюються вдалою політикою уряду, яка передбачає поєднання гнучких відпусток з робочим часом для батьків з маленькими дітьми з доступними та якісними дошкільними дитячими закладами та великими витратами на сімейні виплати.

У 1974 р. Швеція стала першою країною у світі, яка дозволила обом батькам певний час не працювати, щоб доглядати за своїми дітьми, сприяючи залученню чоловіків до догляду за дітьми та сприяючи наданню жінкам оплачуваної відпустки без втрати робочого місця. Для дітей, народжених у 2016 році або пізніше, матері та батьки – кожний – мають право на три місяці оплачуваної відпустки, які не можуть бути передані іншій особі (*mammapånader* або «квота матері», *pappapånader* або «квота батька»), водночас є можливість гнучко розподіляти решту 10 місяців між ними. З 16 місяців (більше 68 тижні) загальної батьківської відпустки 290 днів оплачуються у розмірі 80 % останньої зарплати (максимум 105 євро на день), решта оплачується за фіксованою ставкою 20 євро на день. Особливістю шведської системи є так звана «премія за швидкість», яка передбачає право одного з батьків отримувати ту ж компенсацію за батьківську відпустку, якщо ще одна дитина народиться або буде усиновлена протягом 30 місяців після народження чи усиновлення попередньої дитини. Тобто якщо дати народження дітей доволі близько, то батьки гарантовано уникають будь-якого зменшення допомоги на дітей у проміжку від однієї відпустки при народженні дитини до наступної відпустки при народженні дитини.

Для залучення батька до виховання дітей уряд запровадив наступні дії: зарезервовані місяці для батька, які оплачуються пропорційно його зарплаті, а у 2008 році було встановлено премію за гендерну рівність. Дослідження наслідків цих реформ показало, що резервування першого місяця для батька було найефективнішим, тоді як премія за гендерну рівність не продемонструвала жодного впливу.

Швеція, крім того, виплачує високу допомогу на дітей. Загальна щомісячна допомога на дитину в розмірі 115 євро виплачується батькам від народження дитини до досягнення нею 16 років. Доплати існують з другої дитини. А також існують допомоги на житло та освіту, які залежать від кількості дітей до 16 років, які проживають у сім'ї, та від доходу сім'ї.

Що стосується дошкільних дитячих закладів, то для дітей від 1 року вони субсидуються державою і працюють повний день; для дітей до 3 років догляд за дітьми суттєво субсидується; плата, яку вносять батьки, пропорційна доходу батьків (3 відсотки від сукупної зарплати, максимум 139 євро), і ці заклади безкоштовні для дітей віком від 3 до 6 років протягом 15 годин на тиждень. В деяких муніципалітетах також існує матеріальна допомога при догляді за дитиною в домашніх умовах для батьків, які бажають залишитися вдома, щоб доглядати своїх дітей віком 1-3 роки; однак вона набула обмеженої популярності. Сума, що пропонується зараз, є низькою (325 євро на місяць), і умовою її виплати є взяття певної частини батьківської відпустки.

Традиційно основні напрямки політики Німеччини не сприяли поєднанню роботи та сім'ї. Починаючи з 2000 року, Німеччина збільшує кількість коштів, яку вона вкладає в кожну дитину, до рівнів, ближчих до тих, що спостерігаються у Швеції.

До останнього часу основні напрямки сімейної політики Німеччини не сприяли швидкому поверненню матері до трудової діяльності після народження дитини. Батьківська відпустка дозволяє матерям вийти з ринку праці на час до трьох років на одну дитину; така відпустка також надається матерям, які ніколи раніше не працювали – вони отримують мінімальну допомогу в розмірі 300 євро. Крім того, фіскальна система не сприяє тому, щоб подружжя працювали однаковою мірою, оскільки податкове навантаження на домашню працю набагато вище для двох працюючих на повний робочий день.

Забезпечення наявності дошкільних дитячих закладів, особливо в західній частині країни, дуже обмежене, а існуючі заклади субсидуються набагато менше, ніж у таких країнах, як Франція. Крім того, уряд стимулює та підтримує матерів, які вибирають роботу на неповний робочий день (у зв'язку з неможливістю відвідувати дитячий дошкільний заклад). Наприклад, подружні пари менше оподатковуються, якщо зарплати чоловіка і дружини значно відрізняються, що, як правило, відбувається, коли дружина працює неповний робочий день. Крім того, у компаніях, що мають не менше 15 працівників, працівники мають право на переведення їх на неповний робочий день.

Нарешті, міні-робочі місця, неповний робочий день звільняються від сплати податків та соціальних внесків.

Однак протягом останніх десятиліть були впроваджені важливі реформи, покликані відійти від традиційної моделі чоловіка-годувальника. Окрім існуючої відпустки матерям при народженні дитини, що надається за 6-ть тижнів до пологів та на 8-м тижнів після пологів, яка оплачується у розмірі 100% попереднього заробітку, у 2007 році була запроваджена нова оплачувана відпустка для батьків (Elterngeld). Запозичена зі шведської моделі, ця нова гендерно нейтральна схема дозволяє обом батькам брати оплачувану у розмірі 67% попереднього середнього чистого доходу відпустку строком на 12-ть місяців після народження дитини. Двомісячна відпустка матері при народженні дитини входить до цієї батьківської відпустки. Відпустка Elterngeld не оподатковується. Максимальний розмір виплат становить 1800 євро на місяць. Якщо відпустка Elterngeld ділиться між партнерами, а татусі беруть щонайменше 2-а місяці, то відпустка може бути продовжена з 12 до 14 місяців. Отже, в Німеччині татусів заохочують до того, щоб вони відігравали більшу роль у сімейному житті. Слід зазначити, що в роки, що передували реформі, суспільне ставлення в Німеччині вже стало більш сприятливим щодо трудової діяльності матерів.

У 2015 році в Німеччині було запроваджено механізм “Допомога батькам плюс” (ElterngeldPlus) та партнерський бонус (Partnerschaftsbonus), які забезпечують фінансові стимули для обох батьків працювати неповний робочий день (від 25 до 30 годин на тиждень) та спільно виконувати обов'язки по догляду за маленькими дітьми. Цей механізм пропонується як альтернатива необхідності повністю відмовитися від роботи одному з батьків. Механізм “Допомога батькам плюс” може бути використаний замість батьківської відпустки. Коефіцієнт заміни доходу становить 65-100 % втраченого заробітку через роботу неповний робочий день. Це становить максимум половину звичайної батьківської допомоги, яку отримували б батьки, якби вони не повернулися на роботу після народження дитини, тобто від 150 до 900 євро. Час фінансової підтримки збільшується вдвічі, якщо батьки починають працювати неповний робочий день (до 30 годин на тиждень) і звертаються з проханням про ElterngeldPlus. Це подовжує звичайну батьківську допомогу (Elterngeld) з 12 місяців (для одного з батьків) або з 14 місяців (для двох батьків) до 24 місяців (для одного з батьків) або 28 місяців, якщо обидва батьки вирішили працювати неповний робочий день. 4 додаткові місяці виплат батькам має назву “бонусом за партнерство”.

Ця зміна розподілу батьківських відпусток також вплинула на те, що матері дедалі частіше стали повертатися до трудової діяльності, та збільшення кількості їхніх робочих годин. Хоча витрати на виплати батькам і зросли, значна частина цих додаткових витрат перекривається внаслідок збільшення податкових надходжень та падіння державних витрат, пов'язаних з неучастю у трудовій діяльності протягом перших п'яти років після народження дитини.

Країна також докладає значних зусиль для розширення мережі доступних дошкільних дитячих закладів. У 2000 році та після опублікування результатів PISA федеральний уряд вжив заходів для розширення та розвитку мережі доступних дошкільних дитячих закладів для дітей раннього віку, які працюють протягом усього робочого дня. З 2013 року всі діти старше 1 року мають право на місце в дошкільному дитячому закладі раннього догляду та навчання, а розрив між попитом і пропозицією зменшився. Хоча чисті витрати на перебування дитини в дошкільному дитячому закладі сім'ї, в якій працюють обоє батьків, становлять 11,2 % середньої заробітної плати, що значно нижче середнього рівня по країнах ЄС, малозабезпечені сім'ї вимушені платити більше з власної кишені. Крім того, ситуація в різних регіонах різна. Зовсім недавно в Берліні, наприклад, відвідання дошкільних дитячих закладів стало безкоштовним. Розрив між пропозицією та попитом на офіційні дошкільні дитячі заклади для дітей віком до трьох років зумовлений значною мірою неоднорідністю регуляторних вимог у німецьких землях та різноманітністю суб'єктів, які беруть участь у наданні послуг по догляду за дітьми.

У Німеччині також існує система виплат на дитину та податкових пільг, яка має на меті перерозподіл ресурсів. Відбувається перерозподіл від бездітних людей до сімей з дітьми та від людей з більш високим рівнем доходу до малозабезпечених сімей. Універсальна допомога на дитину існує для кожної дитини до досягнення нею 18 років або 25 років, якщо дитина продовжує навчатися. Сума допомоги збільшується з кількістю дітей, коливаючись від 194 євро на місяць для перших двох дітей до 225 євро починаючи з третьої дитини. Починаючи з 18-го дня народження дитини, допомога виплачується після перевірки засобів до існування дитини. Існують також спеціальні переваги для батьків-одинаків. Крім того, існують податкові пільги для сімей з дітьми, а витрати на перебування дітей в дитячих дошкільних закладах не включаються до

оподатковуваного доходу. Коли батьки подають свою податкову декларацію, податкові органи визначають, чи мають батьки право на податкові пільги [7].

Велика Британія є країною, в якій поєднується високий (в порівнянні з країнами Європи) рівень народжуваності та досить низький рівень державної підтримки сімей з дітьми. В економічній сфері панує філософія лібералізму та збереження традиційної моделі сім'ї "чоловік-годувальник», що не є характерним для високорозвинутих країн. Сімейна політика реалізована в мінімальному обсязі, проте останнім часом рівень її впливу поступово розширюється.

Декретна відпустка у Великій Британії триває 52 тижні. Цей період розподіляється на два етапи - перші 26 тижнів (звичайна відпустка щодо вагітності) та додаткова відпустка - ще 26 тижнів. Жінка не зобов'язана брати їх усі. Але, за законом, вона повинна взяти 2 тижні відпустки після народження дитини, або 4 тижні, якщо вона працює на заводі чи фабриці. Піти у декретну відпустку можуть як жінки так і чоловіки, тобто існує "розділена декретна відпустка". Роботодавці досить строго ставляться до довготривалих декретів тож у деяких сім'ях беруть декретну відпустку по черзі мама й тато. Крім того, жінка має право взяти частину декретної відпустки та долучити її до загальної відпустки щодо догляду за дитиною.

У декретну відпустку жінка може піти за 11 тижнів до пологів. Відпустка автоматично починається наступного дня після народження дитини в тому випадку, якщо пологи відбулися раніше від запланованого терміну.

Обов'язкові виплати щодо материнства сплачуються протягом 39 тижнів. Грошові виплати складають 90% середнього тижневого заробітку до відрахування податків протягом перших 6-ти тижнів. До того ж держава надає виплати в розмірі 140,98 фунтів стерлінгів або 90% тижневого заробітку протягом 33 тижнів.

Обов'язкові виплати щодо материнства сплачуються за тим самим принципом, що й зарплатня - щотижнево або щомісячно з урахуванням податкових та страхових відрахувань з моменту виходу у відпустку щодо вагітності та пологів. Аби претендувати на виплати щодо материнства, необхідно отримувати не менше 113 фунтів стерлінгів на тиждень. Крім того, необхідно надати документ, згідно з яким ви дійсно є вагітною, працюєте безперервно не менше 26 тижнів. Також необхідно попередити роботодавця за 15 тижнів до запланованого часу пологів.

Держава надає жінці право на додаткову фінансову допомогу після народження дитини. До цієї допомоги входять виплати на дитину, а також початкові виплати щодо вагітності та пологів у розмірі 500 фунтів стерлінгів, якщо це перша дитина. Роботодавець не має права платити декретні менше від цієї суми, яка передбачена законом. Крім того, жінка може претендувати на 18 тижнів неоплачуваної відпустки після народження дитини. Мінімум за вісім тижнів необхідно попередити роботодавця про дату повернення до трудової діяльності.

Що стосується дошкільних дитячих закладів, то безкоштовні вони для дітей від 3 років, але приймають і дітей з 6 місяців за повної оплати батьків. Відповідно у Великій Британії не значний відсоток матерів виходять на роботу набагато раніше 52 тижня декретної відпустки [8].

Отже, пріоритетними для країн європейської спільноти стали наступні аспекти сімейної політики: - благополуччя дітей; - гендерна рівність; - поєднання зайнятості та сімейного життя [1]. На сучасному етапі Європа намагається спільними зусиллями всіх країн-членів вирішувати поставлені стратегічні завдання. Одним із головніших залишається благополуччя дітей. Це створює умови для розкриття потенціалу дітей і молоді в майбутньому, сприяє максимальному внеску в економічне та соціальне життя суспільства. Гендерна рівність постає як інструмент оновлення сімейно-гендерної структури суспільства через визначення рівних прав і можливостей всіх партнерів сімейних пар. Поєднання сім'ї та зайнятості є найуспішнішим засобом у боротьбі з бідністю сімей з дітьми. Сприяння зайнятості батьків у поєднанні з матеріальною підтримкою та соціальними послугами являє собою комплексну систему подолання дитячої бідності, забезпечення інвестицій у суспільний та економічний розвиток у майбутньому. Важливим питанням для країн ЄС є збільшення участі жінок, особливо дітородного віку, на ринку праці. Для того, щоб надати жінкам можливість поєднувати материнські обов'язки і роботу, діють відпустки для батьків, які наступають після закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами, є більш тривалими і вже в той час частково оплачуваними [2].

Висновки. Сучасна сімейна політика в країнах Європи орієнтується на життєву позицію молодих людей, сприяє гендерному рівноправ'ю, створює можливості поєднання виробничої, освітньої та сімейної сфери діяльності завдяки добре розвиненій інфраструктурі. Завдяки утвердженню моделі сучасної сім'ї, в якій обоє батьків працюють, та розширенню державних освітніх послуг і служб для дітей та сім'ї зменшується відносно висока дитяча бідність,

створюються нові місця праці у сфері послуг, знижується соціальна нерівність. Хоча країни Європи проводять спільну сімейно-гендерну стратегію, для них характерна і власна традиційна модель захисту сім'ї. Так, *скандинавська* – характеризується всебічною підтримкою для працюючих батьків з маленькими дітьми (віком до трьох років) завдяки поєднанню матеріальних механізмів, відпусток і широкого доступу до закладів догляду за дітьми. Важливим аспектом є політика гендерної рівності і жіночої інтеграції на ринку праці. Загалом сімейна політика є гендернонейтральною через просування ідеї рівноправності сімейних стосунків незалежно від їх реєстрації. Основне джерело фінансування витрат сімейної політики – податки; *англосаксонська* – характеризується свідомо меншою матеріальною підтримкою сімей з боку держави, надаючи пріоритет сім'ям з низьким прибутком. Основною ідеєю є невтручання держави у сімейно-шлюбні процеси і забезпечення сімей добробутом через загальний розвиток добробуту суспільства; *«наполеонівська»* – використовують нематеріальні форми підтримки: податкові пільги, цільові кредити. Франція має найвищий рівень державної підтримки сімей з дітьми і підтримку для працюючих жінок. Сповідується принцип субсидіарної забезпеченості. Використовуються податки і фінансові внески; *німецька* – основні напрямки сімейної політики не сприяли швидкому поверненню матері до трудової діяльності після народження дитини. Батьківська відпустка дозволяє матерям вийти з ринку праці на час до трьох років на одну дитину; така відпустка також надається матерям, які ніколи раніше не працювали. Крім того, фінансова система не сприяє тому, щоб подружжя працювали однаковою мірою, оскільки податкове навантаження на домашню працю набагато вище для двох працюючих на повний робочий день.

Список використаних джерел:

1. Research on Families and Family policies in Europe State of the Art : Final Report [Electronic resource] / ed. by M. Kuronen ; Family Research Centre, University of Jyväskylä. – Mode of access : <http://www.mmmeeurope.org/ficdoc/FAMILYPLATFORM-Final-Report-04-2011.pdf>
2. Ruhm C. J The economic consequences of parental leave mandates: Lessons from Europe / C. J. Ruhm. - Cambridge, Mass. : National Bureau of Economic Research, 1996. – 35 p.
3. Дерєга В. В. Демографічна ситуація та формування сімейної політики в країнах Європейського Союзу [Електронний ресурс] / В.В. Дерєга // Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України: VIII Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 29-30 листопада 2012 р.). – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2012_11_29/1_derega.htm
4. Мельничук Л. М. Європейський досвід реалізації сімейної політики / Л. М. Мельничук // Університетські наукові записки. - 2007. - № 4. - С. 432-437 ;
5. Піддубний С.А. Сімейна політика Європейського Союзу в контексті інтеграції України до європейського простору / С.А. Піддубний / Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія, 2016. – Вип. 16. – С. 280-291.
6. Семенець-Орлова І. А. Практика сімейної політики у Європейському Союзі та деякі соціальні ініціативи Європарламенту [Електронний ресурс] / І. А. Семенець-Орлова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Politologia/74869.doc.htm
7. Сімейна політика в країнах Європи (досвід Швеції, Фінляндії, Франції, Німеччини та Хорватії) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/480911592560985234/pdf>
8. Сімейна політика Великої Британії. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://demostudy.blogspot.com/2012/05/blog-post_7906.html
9. Сітнік С.П. Державна сімейна політика: міжнародний аспект/ С.П. Сітнік. – Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019. –Вип. 25, частина 2. – С. 120-123
10. Чеховська І. В. Світовий досвід сімейної політики / І. В. Чеховська // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). - 2010. - № 2. - С. 161 – 170
11. Чеховська І.В. Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації : монографія. Кам'янець-Подільський : Рута, 2013. 734 с.
12. Шутаєва О. О. Моделі соціальної політики ЄС: основні напрямки трансформації / О. О. Шутаєва, В. В. Побірченко // Наукові записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. – 2013. – Т. 26 (65), №1. – С. 174-182.

Список использованных источников:

1. Research on Families and Family policies in Europe State of the Art: Final Report [Electronic resource] / ed. by M. Kuronen; Family Research Centre, University of Jyväskylä. - Mode of access: <http://www.mmmeeurope.org/ficdoc/FAMILYPLATFORM-Final-Report-04-2011.pdf>
2. Ruhm C. J The economic consequences of parental leave mandates: Lessons from Europe / C. J. Ruhm. - Cambridge, Mass. : National Bureau of Economic Research, 1996. - 35 p.
3. Дерєга В. В. Демографическая ситуация и формирование семейной политики в странах Европейского Союза [Электронный ресурс] / В.В. Дерєга // Социально-экономические реформы в контексте интеграционного выбора Украины: VIII Международная научно-практическая конференция (г. Киев, 29-30 ноября 2012). - Режим доступа: http://www.confcontact.com/2012_11_29/1_derega.htm
4. Мельничук Л. М. Европейский опыт реализации семейной политики / Л. Н. Мельничук // Университетские научные записки. - 2007. - № 4. - С. 432-437;
5. Поддубный С.А. Семейная политика Европейского Союза в контексте интеграции Украины в европейское пространство / С.А. Поддубный / Вестник Мариупольского государственного университета. Серия: История. Политология, 2016. - Вип. 16. - С. 280-291.
6. Семенец-Орлова И. А. Практика семейной политики в Европейском Союзе и некоторые социальные инициативы Европарламента [Электронный ресурс] / И. А. Семенец-Орлова. - Режим доступа: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Politologia/74869.doc.htm
7. Семейная политика в странах Европы (опыт Швеции, Финляндии, Франции, Германии и Хорватии) [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/480911592560985234/pdf>
8. Семейная политика Великобритании. Электронный ресурс. - Режим доступа: http://demostudy.blogspot.com/2012/05/blog-post_7906.html
9. Ситник С.П. Государственная семейная политика: международный аспект / С.П. Ситник. - Научный вестник Ужгородского национального университета, 2019. -Вип. 25, часть 2. - С. 120-123
10. Чеховская И. В. Мировой опыт семейной политики / В. Чеховская // Вестник Национального университета государственной налоговой службы Украины (экономика, право). - 2010. - № 2. - С. 161 - 170

11. Чеховская И.В. Государственная семейная политика в Украине: теория и практика реализации: монография. Каменец-Подольский: Рута, 2013. 734 с.
12. Шутаева А. А. Модели социальной политики ЕС основные направления трансформации / А. Шутаева, В. В. Побирченко // Научные записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия: Экономика и управление. - 2013. - Т. 26 (65), №1. - С. 174-182.

References:

1. Research on Families and Family policies in Europe State of the Art: Final Report [Electronic resource] / ed. by M. Kuronen; Family Research Center, University of Jyväskylä. - Mode of access: <http://www.mmmeeurope.org/ficdoc/FAMILYPLATFORM-Final-Report-04-2011.pdf>
2. Ruhm C. J The economic consequences of parental leave mandates: Lessons from Europe / C. J. Ruhm. - Cambridge, Mass. : National Bureau of Economic Research, 1996. - 35 p.
3. Derega VV Demographic situation and formation of family policy in the countries of the European Union [Electronic resource] / VV Derega. Derega // Socio-economic reforms in the context of Ukraine's integration choice: VIII International scientific-practical conference (Kyiv, November 29-30, 2012). - Access mode: http://www.confcontact.com/2012_11_29/1_derega.htm
4. Melnychuk LM European experience of family policy / LM Melnychuk // University scientific notes. - 2007. - № 4. - P. 432-437;
5. Piddubny SA Family policy of the European Union in the context of Ukraine's integration into the European space / S.A. Piddubny / Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Science, 2016. - Issue. 16. - P. 280-291.
6. Semenets-Orlova IA Practice of family policy in the European Union and some social initiatives of the European Parliament [Electronic resource] / IA Semenets-Orlova. - Access mode: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Politologia/74869.doc.htm
7. Family policy in Europe (experience of Sweden, Finland, France, Germany and Croatia) [Electronic resource]. - Access mode: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/480911592560985234/pdf>
8. Family policy of Great Britain. Electronic resource. - Access mode: http://demostudy.blogspot.com/2012/05/blog-post_7906.html
9. Sitnik SP State family policy: international aspect / S.P. Sitnik. - Scientific Bulletin of Uzhgorod National University, 2019. -Vol. 25, part 2. - P. 120-123
10. Chekhovskaya IV World experience of family policy / IV Chekhovskaya // Scientific Bulletin of the National University of State Tax Service of Ukraine (economics, law). - 2010.- № 2. - P. 161 - 170
11. Chekhovskaya IV State family policy in Ukraine: theory and practice of implementation: monograph. Kamyanets-Podilsky: Ruta, 2013. 734 p.
12. Shutaeva OO Models of social policy of the EU: the main directions of transformation / OO Shutaeva, VV Pobirchenko // Scientific notes of Tavriya National University named after VI Shutayeva. Vernadsky. Series: Economics and Management. - 2013. - Vol. 26 (65), №1. - P. 174-182.

Надійшла до редколегії 15.12.2020

Смочко Наталья Михайловна,
кандидат географических наук, доцент, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Мукачевський державний університет, м. Мукачево, Україна,
e-mail: natazak@ukr.net

ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ АГРАРНИХ МОНОСИСТЕМ

Метою даної роботи є аналіз земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області та основних тенденцій ефективності його використання. Особливого значення набувають вивчення питання оптимізації використання земель у гірських та передгірських зонах Карпат, оскільки специфічні природнокліматичні та морфологічні умови даного регіону і реорганізація території землекористувань загострюють проблему ефективного розвитку аграрного сектора й екології відтворення земельних ресурсів.

Методика. В дослідженні використані загальнонаукові методи, зокрема аналіз, науковий синтез, аналітичний метод, методи порівняння та узагальнення. Для дослідження сучасного стану земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області використовувалися відомості Головного управління Держгеокадастру у Закарпатській області та статистичні матеріали Головного управління статистики у Закарпатській області. Для досягнення поставленої мети були використані порівняльно-географічний, статистичний методи дослідження.

Наукова новизна. У статті висвітлені тенденції, підходи та особливості використання земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області. Досліджено його просторову диференціацію, проаналізовано компонентну структуру земельного фонду Закарпатської області та визначено інтенсивність цільового використання земельних ресурсів регіону. Проведена загальна оцінка використання земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області як основного фактору розвитку аграрних моносистем та визначені напрями його раціонального використання. Визначено, що характерною особливістю земельних ресурсів області є невисокий рівень використання площ, придатних для виробництва сільськогосподарської продукції, також відбувається суттєве вилучення земель під господарське та житлове будівництво.

Практичне значення. Результати даного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі закладів освіти; при розробленні державних і регіональних програм розвитку аграрної сфери народного господарства; для підготовки нових нормативних, програмних і методичних документів.

Ключові слова: земельно-ресурсний потенціал, землекористування, земельні угіддя, сільськогосподарські угіддя, посівні площі.

Смочко Наталья Михайловна,
кандидат географических наук, доцент,
<http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Мукачевский государственный университет, г. Мукачево,
Украина, e-mail: natazak@ukr.net

ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ МОНОСИСТЕМ

Целью данной работы является анализ земельно-ресурсного потенциала Закарпатской области и основных тенденций эффективности его использования. Особое значение приобретают изучение вопроса оптимизации использования земель в горных и предгорных зонах Карпат, поскольку специфические природно и морфологические условия данного региона и реорганизация территории землепользования обостряют проблему эффективного развития аграрного сектора и экологии воспроизводства земельных ресурсов.

Методика. В исследовании использованы общенаучные методы, в частности анализ, научный синтез, аналитический метод, методы сравнения и обобщения. Для исследования современного состояния земельно-ресурсного потенциала Закарпатской области использовались сведения Главного управления Госгеокадастра в Закарпатской области и статистические материалы Главного управления статистики в Закарпатской области. Для достижения поставленной цели были использованы сравнительно-географический, статистический методы исследования.

Научная новизна. В статье освещены тенденции, подходы и особенности использования земельно-ресурсного потенциала Закарпатской области. Исследовано его пространственную дифференциацию, проанализировано компонентную структуру земельного фонда Закарпатской области и определено интенсивность целевого использования земельных ресурсов региона. Проведена общая оценка использования земельно-ресурсного потенциала Закарпатской области как основного фактора развития аграрных моносистем и определены направления его рационального использования. Определено, что характерной особенностью земельных ресурсов области является низкий уровень использования площадей, пригодных для производства сельскохозяйственной продукции, также происходит существенное изъятие земель под хозяйственное и жилищное строительство.

Практическое значение. Результаты данного исследования могут быть использованы в учебном процессе учебных заведений; при разработке государственных и региональных программ развития аграрной сферы народного хозяйства; для подготовки новых нормативных, программных и методических документов.

Ключевые слова: земельно-ресурсный потенциал, землепользование, земельные угодья, сельскохозяйственные угодья, посевные площади.

UDC 911.3:30/33(477.8)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.73-85>

Smochko Nataliia Mykhailivna,

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
<http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine,

e-mail: natazak@ukr.net

LAND RESOURCE POTENTIAL OF THE TRANSCARPATHIAN REGION AS A FACTOR OF AGRICULTURAL MONOSYSTEM DEVELOPMENT

The purpose of this work is to analyze the land resource potential of the Transcarpathian region and the main trends in the efficiency of its use. The study of land use optimization in the mountainous and foothills of the Carpathians is of particular importance. The specific climatic and morphological conditions of the region and the reorganization of land use exacerbate the problem of effective development of the agricultural sector and ecology of land reproduction.

Method. General scientific methods, including analysis, scientific synthesis, analytical method, methods of comparison and generalization been used in the study. To study the current state of land and resource potential of the Transcarpathian region, information from the Main Department of the State Geocadaastre in the Transcarpathian region and statistical materials of the Main Department of Statistics in the Transcarpathian region have been used. To achieve this goal, comparative geographical and statistical research methods have been used.

Scientific novelty. The article highlights the trends, approaches and features of land use potential of the Transcarpathian region. Its spatial differentiation has been investigated, the component structure of the land fund of the Zakarpattia region has been analyzed and the intensity of the target use of the land resources of the region has been determined. A general assessment of the use of land resources of the Transcarpathian region has been done as a major factor in the development of agricultural monosystems and identified areas of its rational use. It has been determined that a characteristic feature of the land resources of the region is the low level of area use suitable for agricultural production, there is also a significant withdrawal of land for commercial and residential construction.

Practical meaning. The results of this study can be used in the educational process of educational institutions; in the development of state and regional programs for the development of the agricultural sector of the national economy; for the preparation of new regulatory, program and methodological documents.

Key words: land resource potential, land use, lands, agricultural lands, sown areas.

Постановка проблеми. В умовах реформування земельних відносин важливого значення набуває організація використання земель сільських територій. Сільськогосподарське виробництво охоплює близько 70% всієї території країни, тому від напряму використання цієї території у виробничих цілях залежить не тільки ефективність сільського господарства, але й екологічний стан ландшафтних структур, тобто умови життя, роботи і відпочинку населення. Це вимагає постійного пошуку щораз більш ефективних методів і способів просторової організації аграрних систем, використання та збереження, відтворення земельно-ресурсного потенціалу у народному господарстві на всіх рівнях (країна, область, район, сільська громада).

Слід зауважити, що питанню дослідження аграрних територіальних систем активно приділяли і приділяють увагу вчені різних галузей знань. Однак вивчення аграрних систем здійснювалося в умовах генералізації поведінки досліджуваного об'єкту до процесу монорозвитку. При цьому, вченими цифровий вираз процесу монорозвитку як динаміка абсолютних даних певного виду, що характеризують найвищий рівень генералізації, подавався, як правило, як додаткова характеристика об'єкту дослідження.

Відповідно перед нами стоїть завдання розглянути природно-ресурсний потенціал як важливий чинник формування аграрних утворень, що розглядаються нами як моноаграрні системи. Також, особливого значення набувають питання оптимізації використання земель у гірських та передгірських зонах Карпат, оскільки специфічні природнокліматичні та морфологічні умови даного регіону і реорганізація території землекористувань загострюють проблему ефективного розвитку аграрного сектора й екології відтворення земельних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються дослідження земельно-ресурсного потенціалу та проблем аграрного землекористування висвітлювались у працях як географів, так і економістів, зокрема І. К. Бистрякова, П. П. Борщевського, А. О. Варламова, С. Н. Волкова, О. Д. Гнаткович, Г. Д. Гуцуляк, Б. М. Данилишина, А. С. Даниленка, Д. С. Добряка,

О. С. Дорош, Т. О. Євсюкова, М. А. Лендела, З. П. Паньків, М. Д. Пістуна, В. П. Руденка, А. Я. Сохничка, Н. М. Ступеня, О. Г. Топчієва, А. М. Третьяка, М. А. Хвесика та інших. Проте проблематика щодо комплексних досліджень використання, формування, оцінки земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області в контексті моноаграрних систем в регіональному вимірі залишилися поза увагою. Слід зауважити, що саме аналіз наявних земельних угідь за категоріями, структурою сільськогосподарських угідь та посівних площ у розрізі адміністративних районів Закарпатської області, що виступає передумовою здійснення зонування регіону з метою виявлення просторової організації використання земель у господарстві області вивчено недостатньо. Ці обставини визначають актуальність, формування мети та завдань досліджень.

Метою дослідження є аналіз земельно-ресурсного потенціалу Закарпатської області та основних тенденцій ефективності його використання.

Вклад основного матеріалу. Структура природно-ресурсного потенціалу України є унікальною для країн Європи. Так, найважливішим стратегічним ресурсом країни в суспільно-географічному аспекті є природно-ресурсний потенціал, основою якого виступають земельні ресурси. Основна складова частина земельно-ресурсного потенціалу залучена до процесу сільськогосподарського виробництва – родючі землі, які є одночасно частиною земельного фонду країни. Як зазначають М. М. Питуляк, М. Р. Питуляк для аналізу використання земельних ресурсів необхідно застосовувати як натуральні (природні), так і вартісні показники, на основі аналізу яких можна виявити особливості землекористування у різних районах області [12, с. 190].

Земельний фонд Закарпатської області станом на 01.01.2018 р. становив 1275,3 тис. га, з них тільки 451,3 тис. га, або 35,4% тобто лише третину території займають сільськогосподарські угіддя (в середньому по Україні – 71,0%) (рис. 1) [6]. У їх структурі найвищу частку займає рілля 200,0 тис. га. Її площа є найменшою серед інших областей України.

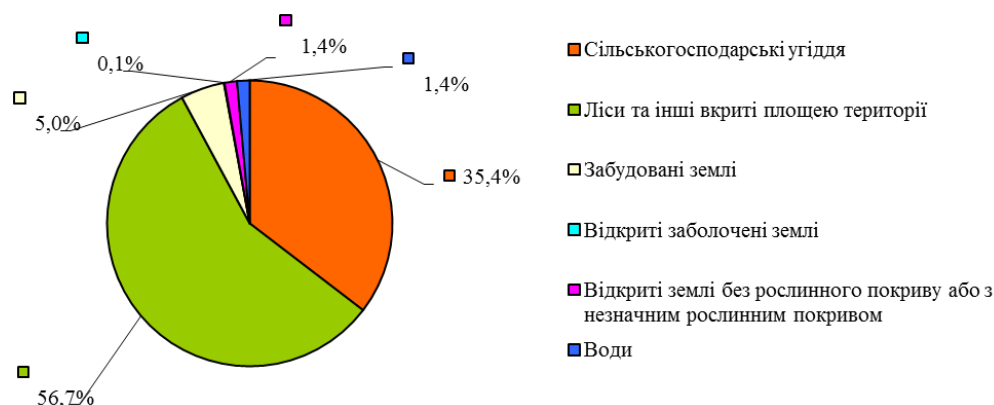

Рис. 1. Структура земельного фонду Закарпатської області за основними видами угідь (01.01.2018 р.) [6;10]

Тобто, як бачимо, Закарпатська область відноситься до регіонів із низькою землезабезпеченістю. Значну частину території регіону займають гори (близько 80%) та заліснені площі (56,7% від загальної території області відводиться на ліси та інші лісовкриті площі), що складають 723,6 тис.га. Зокрема, лісистість території на рівні адміністративних районів має екстремальні значення 14,2% для Берегівського району і 78% для Рахівського районів. Аналіз структури та динаміки земельних площ за цільовим призначенням, що приведена у табл. 1., засвідчує, що відбувається суттєве вилучення земель під господарське та житлове будівництво.

Площа забудованих земель Закарпатської області становить 63,3 тис. га (5% загальної площі), що на 17,4 тис. га. більше, ніж в 2010 році. З них під житловою забудовою знаходиться 47,7%, 25,6% – це території, що використовуються для відпочинку, землі транспорту і зв'язку – 20,6% та промисловості – 6,1%. Найбільш забудованими є Ужгородський (5,9 тис. га за виключенням території обласного центру, площа якої становить 1,7 тис. га), Виноградівський (4,9 тис. га), Берегівський (4,4 тис. га) та Тячівський (4,3 тис. га) райони. В Іршавському, Хустському і Мукачівському районах цей показник коливається від 2,9 до 4,1 тис. га, а в решті районах – 2 тис. га, маючи найменші значення у Воловецькому і Перечинському районах – по 1,3 тис. га в кожному.

Таблиця 1

Структура земельного фонду Закарпатської області, тис. га*

Призначення земельних площ	1996	2000	2004	2010	2018
Всього земель (територія), у тому числі:	1275,3				
- сільськогосподарські угіддя	475,9	471,1	477,2	471,2	451,3
- ліси та інші лісовкриті площі	716,0	718,0	720,5	724,1	723,6
- забудовані землі	38,8	43,0	43,9	45,9	63,3
- відкриті заболочені землі	0,8	0,8	1,0	0,8	0,9
- відкриті землі без рослинного покриття	16,3	14,4	14,8	15,0	18,0
- води	18,1	18,2	18,3	18,3	18,2

*Складено за даними Головного управління статистики у Закарпатській області [10]

Характерною особливістю земельних ресурсів Закарпатської області є невисокий рівень використання площ, придатних для виробництва сільськогосподарської продукції, адже у загальній площі країни вони складають тільки 1,1%, орні землі – 0,6%. Сільськогосподарська освоєність території області складає 35,4%, а з усіх сільськогосподарських угідь розораними є лише 44,3%, що вдвічі менше, ніж в середньому по Україні (80,9%) [6].

Показники забезпеченості сільськогосподарськими угіддями та ріллею в розрахунку на одного жителя найнижчі в Україні та в Карпатському регіоні і становить відповідно 0,37 та 0,16 га, при середньому по Україні 0,89 га та 0,69 га, а по регіону Карпат – 0,46 га та 0,28 га. Показники сільськогосподарського використання території змінюються в межах 18,4% в Свалявському і до 70,3% в Берегівському районах. Понад 50% цього показника мають ще три райони: Мукачівський – 55,9%, Ужгородський – 57,3%, Виноградівський – 65,7%. Проте у семи районів його значення не перевищує 30%.

Дуже велику територіальну диференціацію серед різних видів функціонального використання земельного фонду має показник розораності території. Частка орних земель в загальній площі адміністративних районів змінюється (від 1,05% для Рахівського до 51,8% для Берегівського). Причому величиною розораності до 10% характеризуються шість районів. Значних резервів для збільшення площ ріллі немає, адже Закарпатська область виділяється щодо наявності лісів та інших лісовкритих площ в цілому (7,7% лісів та інших лісовкритих площ України та 32,3% Карпатського регіону) та в розрахунку на одну особу (в Україні – 0,2 га, в Карпатському регіоні – 0,37, в області – 0,58), тому потрібно раціонально використовувати наявний фонд орних земель [10].

Нормативна грошова оцінка ріллі та перелогів в Закарпатській області складає 27268,00 гривень за гектар (станом на 01.01.2020 р.), що на 1268 гривень є вищою від середньої нормативної грошової оцінки 1 га ріллі та перелогів по Україні, та на 6378 гривень нижчою, від найвищого показника по Україні (Черкаська область) [3].

Під поверхневими водами в Закарпатській області зайнято 18,2 тис. га (1,4%). Найбільші площі водного дзеркала у Виноградівському (2,8 тис. га – 4% його площі), Мукачівському (2,7 тис. га – 2,6%), Хустському (2,2 тис. га – 2,2%) та Берегівському (2 тис. га – 3,1%) районах, найменші – у Воловецькому (0,3 тис. га – 0,6%) та Свалявському (0,4 тис. га – 0,6%) районах. Із загальної території, що знаходиться під внутрішніми водами, природні водотоки займають 10,2 тис. га (або 56,1% площі даного виду угідь), штучні водотоки – 5,7 тис. га (30,6%), штучні водосховища – 1 тис. га (5,6%) і ставки – 1,2 тис. га (5,3%).

Площа відкритих заболочених земель Закарпатської області становить 824,2 га (0,1% території області). Найбільші їх площі знаходяться в Ужгородському (351,7 га), Берегівському (265,0 га) та Виноградівському (113,7 га) районах. У Великобезднянському, Воловецькому Тячівському та Хустському районах заболочених земель не зареєстровано, а в інших районах їх площі незначні.

Відкритих земель без рослинного покриття в Закарпатській області значно більше, ніж заболочених – 18 тис. га. Найбільші площі відкритих земель знаходяться в Тячівському (3,0 тис. га, що становить 1,7% площі району), Міжгірському (2,5 тис. га – 2,2%) та Великобезднянському (2,1 тис. га – 2,6%) районах. В шести районах площа відкритих земель не перевищує 400 га і перебуває в межах 269 (Свалявський) – 398 (Воловецький район) га, в Іршавському районі площа розглядуваного виду земель становить 470,0 га (в цих районах частка відкритих земель в загальній території перебуває в межах 0,4-0,7%), а в решті районів – перевищує 1050 га.

Значне місце в структурі сільськогосподарських угідь посідають сіножаті – 6,5 тис.га (21,0%) і пасовища – 5,3 тис.га (28,8%). Сіножаті в Закарпатській області займають 92,2 тис. га. В двох районах – Берегівському і Виноградівському – їх площа становить по 1,2 та 1,3 тис. га, в чотирьох – від 2,3 до 5 тис. га, в трьох – від 6,1 до 7,1 тис. га і в чотирьох районах вона перевищує 10 тис. га, займаючи в Тячівському і Рахівському районах відповідно 15,3 і 17,5 тис. га території. Частка сіножатей в структурі земельного фонду має екстремальні значення 1,9 (Виноградівський та Берегівський райони) – 11,3% (Хустський район). В двох районах Закарпатської області питома вага даного виду угідь не перевищувала 2%, в шести районах була від 3,7 до 7,7%, а в п'яти питома вага сіножатей становила понад 8%.

Слід зазначити, що 61% загальної площі сіножатей області розташований на ділянках із крутизною схилів понад 7°. При цьому 33% площі цих угідь мають ухил території від 10 до 15°, а на 14% площі крутизна перевищує 15°.

Серед адміністративних районів найбільші площі угідь з ухилом території 10-15° в Рахівському (11,7 тис. га), Міжгірському (3,2 тис. га) і Свалявському (2,9 тис. га) районах, на які в підсумку припадає 76,7% загальної площі угідь з вказаною крутизною схилів. Щодо крутизни схилів понад 15°, то значно більші, ніж інші райони, площі сіножатей з цим ухилом мають Міжгірський (4,5 тис. га), Тячівський (2,6 тис. га) і Воловецький (2,5 тис. га) райони, на території яких знаходиться 77,4% площі угідь цієї групи.

Вартість сіножатей Закарпаття становить 613,07 млн. грн. Нормативна грошова оцінка природних сіножатей в Закарпатській області складає 6 522 гривень за гектар (станом на 01.01.2020 р.), що на 522 гривень є вищою від середньої нормативної грошової оцінки 1 га природних сіножатей по Україні [3].

За ухилом території пасовища на території Закарпатської області в цілому розподіляються так: 30,9% їх площі має крутизну схилів до 1°, а майже половина (49,4%) розташована на схилах з крутизною понад 7°, з яких 21,8% має кут ухилу території, що перевищує 15°. Біля п'ятої частини площі пасовищ (19,7%) відзначаються ухилом території від 1° до 7° [5].

Найбільші площі пасовищ, віднесених до категорії гірських, знаходяться на території Рахівського (15,6 тис. га), Міжгірського (9,2 тис. га) і Тячівського (6,9 тис. га) районів, що в підсумку складає 84% площі даного виду угідь.

Найбільші площі пасовищ з крутизною схилів понад 15° розташовані в Тячівському (8,5 тис. га або 41,9% загальної площі цієї категорії угідь в районі), Міжгірському (7,8 тис. га – 64,5%), Воловецькому (4,5 тис. га – 69,2%) та Рахівському (4 тис. га – 32%) районах [5].

Багаторічні насадження Закарпаття займають площу 37,1 тис. га, що в структурі земельного фонду пересічно по області становить 2,3%, а в структурі сільськогосподарських угідь – 6,0%.

Зонування території Закарпатської області за площею багаторічних насаджень дозволяє виділити три групи районів:

- з площею багаторічних насаджень від 0,1 до 0,4 тис. га, включає п'ять адміністративних районів – Великоберезнянський (121 га), Воловецький (200), Перечинський (221), Рахівський (304), Свалявський (418 га);

- площа багаторічних насаджень знаходиться в межах 2,8 – 3,7 тис. га, охоплює чотири райони – Берегівський (2,8 тис. га), Виноградівський (3 тис. га), Ужгородський (3,3 тис. га) та Іршавський (3,7 тис. га);

- включає три райони з найбільшою площею багаторічних насаджень – Хустський (4 тис. га), Мукачівський (4,2 тис. га) і Тячівський (4,8 тис. га) [5].

В структурі багаторічних насаджень Закарпатської області 75,4% загальної площі даного виду угідь припадає на сади, а 22,4% становлять виноградники. Виноградники в Закарпатській області є тільки на території шести адміністративних районів та в м. Ужгороді (94 га). Основні їх масиви знаходяться в районах, територія яких розміщена на Закарпатській низовині (82,6% від загальної в області площі), а також в Іршавському (1067 га) та Тячівському (39 га) районах. Розміщення садів по адміністративних районах області, у зв'язку з тим, що вони складають 3/4 площі даного виду угідь, повторює, а по суті визначає розташування багаторічних насаджень в цілому.

За крутизною схилів найбільші площі багаторічних насаджень розташовані на угіддях, що мають ухил 3-5° і 5-7° (площа кожної з цих груп становить 5,5 тис. га або 23,5% від загальної площі даного виду угідь) та 7-10° (5,3 тис. га або 22,6%). Найбільше багаторічних насаджень з крутизною схилів понад 7° знаходиться в Тячівському (2 тис. га) та Хустському (1,7 тис. га)

районах. На угіддях з крутизною схилів до 1° знаходиться 9,4% загальної площі багаторічних насаджень, від 1 до 2° – 3%, 2-3° – 8,5%, 10-15° – 6,8% і з ухилом території понад 15° – 2,6% загальної їх площі в області [5].

Слід зазначити, що багаторічні насадження Закарпатської області, зважаючи на виключно сприятливі ґрунтово-кліматичні та орографічні умови для їх розвитку, мають недостатнє розповсюдження. В п'ятих адміністративних районах їх частка в структурі земельного фонду складає від 0,2 до 0,6%, в трьох районах від 2,7 до 3,9% (Тячівському – 2,7%, Ужгородському – 3,8% та Іршавському – 3,9%) і тільки в Хустському, Берегівському, Мукачівському та Виноградівському районах питома вага багаторічних насаджень знаходиться в межах від 4 до 4,5% їх території.

Середня грошова оцінка багаторічних насаджень за 1 гектар в Україні станом на 01.01.2020 року складає 49 тис. грн. за 1 гектар. Грошова оцінка багаторічних насаджень Закарпатської області станом на 01.01.2020 р. складала 37 072,18 грн. за га, що на 29942, 92 грн. менше від найвищого показника (Харківська область) та на 9980,97 грн. за 1 га вище від найнижчої вартості (Львівська область) [3].

На розвиток різних типів сільськогосподарських підприємств і їх територіальну організацію суттєвий вплив мають орографічні умови. Внаслідок орографічних умов територія області є неоднорідною і умовно поділена на три природно-географічні зони: низинну, передгірську, гірську, де формуються відповідні типи сільськогосподарських угідь, які розташовані досить нерівномірно.

Найсприятливіші агрокліматичні умови, більш родючі ґрунти (дерново-підзолисті) та 61,3% території сільськогосподарських земель розташовано на Притисянській низовині. Це територія низинної природно-економічної зони Закарпаття, яка займає 3,3 тис. км² (25,6 % від загальної площі). До її складу входять: Берегівський, Виноградівський, Мукачівський, Ужгородський райони, де зосереджені основні масиви ріллі (60,7%). Також низинна зона характеризується найбільшою питомою вагою багаторічних насаджень (%), які представлені переважно виноградниками та садами, що відіграють важливу роль в розвитку сільського господарства краю. Решта – це землі передгірної і гірської зон, які зосереджені в несприятливих природно-кліматичних умовах, мають погану експозицію (схили, у т.ч. західно-північної орієнтації), складається з незначних окремих ділянок [13].

Передгірська природно-економічна зона охоплює 3,8 тис. км² (29,5 % від загальної площі). До її складу входять Іршавський, Хустський та Тячівський райони. На вулканічні та високотерасові передгір'я припадає близько 13% площі ріллі. Товарною продукцією рільництва є технічні культури та овочі. В даній зоні є найбільш сприятливі умови для розвитку садівництва і виноградарства, в процесі яких забезпечується найефективніше використання схилих земельних ділянок. Адже, ухил до 2° мають площі на 204 тис. га, 2-5 – 25 тис. га, 5-7 – 30 тис. га, 7-10 – 37 тис. га, 10-15 – 6 тис. га і понад 15 – близько 5 тис. га. На схилах понад 5° практично нема нееродованих ґрунтів [5].

Територія гірської природно-економічної зони становить 5,7 тис. км² (44,8% від загальної площі області). Охоплює Великоберезнянський, Перечинський, Свалявський, Воловецький, Міжгірський, Рахівський райони. В структурі земельного фонду цих районів під лісовою рослинністю зайнято 70% їх територій. Спостерігається найбільша питома вага сіножатей, пасовищ та полонини, що створює сприятливі умови для розвитку тваринництва м'ясного напрямку та переробки екологічно чистої продукції побічного користування лісу в гірських районах – Тячівському, Рахівському та Міжгірському. Їх площа складає понад 30 тис. га. Це землі державного запасу, які виділяються для випасання худоби місцевими органами влади. Частка ріллі дещо перевищує 26% усього її обласного фонду.

Економічна оцінка 1 га ріллі гірських районів області в 6 разів менша, ніж низинного Виноградівського. Частка сільськогосподарських угідь не перевищує 28,6%, а ріллі – 10,4% [3]. Причому переважна частина орних земель в цих районах розташована на схилах з крутизною понад 3°. Найбільші площі ріллі з ухилом території понад 7° знаходяться у Міжгірському (5,1 тис. га), Воловецькому (4,1 тис. га) і Великоберезнянському (2,8 тис. га) районах. Понад 30% орних земель із вказаним ухилом території мають Свалявський (33,3%) та Перечинський (32,4%) райони, а в Рахівському районі на землях з такою крутизною розміщено 23,5% ріллі. Такі земельні угіддя є найбільш ерозійно небезпечними. Їх використання повинно бути виваженим та ретельно обґрунтованим і обов'язково супроводжуватися застосування комплексної системи

протиерозійних заходів, що враховують особливості існуючих в кожному конкретному випадку умов. Частка забудованих земель тут найменша і не перевищує 2% території під водою до 1%.

Оцінка 1 га сільськогосподарських угідь за середньодержавною шкалою в Закарпатській області становить 98, в Івано-Франківській – 91, Львівській – 84, Чернівецькій – 135 балів [15].

Важливим елементом природно-географічних умов, які визначають напрями та ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу області є ґрунти. Вони виступають найціннішим ресурсом, який впливає не тільки на територіальну структуру земельного фонду. Ґрунтовий покрив області досить складний. Утворення різних генетичних груп ґрунтів пов'язане із геологічною будовою і рельєфом, кліматичними умовами, ґрунтоутворюючими породами, органічним світом та господарською діяльністю людини. В цілому ґрунтово-ресурсний потенціал області оцінюється як середньо-родючий з неглибоким гумусовим горизонтом та високою кислотністю. Найбільш інтенсивно використовуються дернові ґрунти, які сформувалися в басейнах рік Тиси і Латориці. Оглеєність характерна для всього профілю, і для покращення їх продуктивності необхідно застосувати різні види меліорації. У знижених заплавах рік поширені лучні і болотні ґрунти. Вони перезволожені і після осушення використовуються як кормові угіддя, а в окремих частинах як орні землі. На пологих схилах і високих терасах рік поширені буроземно-підзолисті ґрунти, вони кислі і для підвищення їх продуктивності необхідно проводити агротехнічні і меліоративні заходи: вапнування, гіпсування тощо. На крутих схилах і вершинах гір переважають кам'яністі ґрунти. У гірських агроландшафтах найбільш родючими є луко-буроземні ґрунти [14].

Останнім часом в області спостерігається прогресуюче погіршення якісного стану ґрунтового покриву, що проявляється у виснаженні і зниженні родючості ґрунтів, погіршенні їх фізико-хімічних властивостей та забрудненні отрутохімікатами, радіонуклідами, солями важких металів. Дуже гострою проблемою стало погіршення якості сільськогосподарських угідь та скорочення їх площі (за 90-ті рр. на 1,3%), через наявність в їх складі кислих (345,7 тис. га), заболочених (90,1), перезволожених (51,5), підданих водній ерозії (141,6), кам'янистих (103,6 тис. га) земель. Орні землі також піддані процесам деградації ґрунтового покриву. Їх площі (22%) піддані водній ерозії, 51% мають підвищену кислотність, 32 – заболочені, 27 – перезволожені, 8% – кам'яністі.

Багаторічна інтенсивна експлуатація земельних ресурсів призвела до поширення ерозійних процесів, засолення і окислення ґрунтів, зменшення в них вмісту гумусу, а також до руйнування їх структури. Даючи низький економічний ефект при землеробському використанні, такі ґрунти екологічно приречені на повне відмирання. Для поновлення родючості таких земель доцільно, навіть необхідно, вивести їх із ріллі на консервацію, тобто їх поновлення буде проходити природним шляхом без великих витрат ресурсів. Зменшення їх розораності буде сприяти оптимізації структури агроландшафтів.

Загалом площа земель, що потребують консервації, складає 865,4 тис. га, у тому числі: площа деградованих земель – 368,3 тис. га, площа малопродуктивних земель – 463,1 тис. га, площа техногенно забруднених земельних ділянок – 34,0 тис. гектарів. Протягом 2019 року заходи щодо консервації земель не здійснювалися. У стадії консервації перебуває 22,7 тис. га земель [5].

За останні 25 років площа еродованих ґрунтів зросла більше, ніж у 2 рази. Загальна площа еродованих земель в області складає 9,8 тис.га, що є високим показником для малоземельної Закарпатської області. Ця тенденція, на нашу думку, не є позитивною, оскільки основні площі сільськогосподарських угідь, переважна частина виробничих фондів, значний трудовий і науковий потенціал зосереджені у реформованих сільськогосподарських підприємствах. Подрібненість господарств не дозволяє комплексно і ефективно використовувати наявні земельні угіддя, порушується сівозмінна і раціональна структура посівних площ, не враховуються зональні особливості та якісні характеристики земель. Тому у найближчі роки за дієвої підтримки держави діяльність недержавних сільськогосподарських підприємств повинна зрости.

Особливості геологічної будови території Закарпатської області зумовлюють широкий розвиток в її межах, особливо в гірській частині, небезпечних екзогенних геологічних процесів.

За звітний період локальна активізація ЕГП (зсувів, селів та бокової ерозії водотоків) відмічена на території Тячівського, Рахівського, Свалявського і Перечинського адміністративних районів Закарпатської області. Згідно доповіді Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації «Про стан навколишнього природного середовища Закарпатської області за 2019 рік», у 2019 році на території області утворилися 2 нові зсуви загальною площею $0,001956 \text{ км}^2$ ($0,0003 \text{ км}^2 + 0,001656 \text{ км}^2$) та відмічена повна або часткова

активізація 4-х раніше закарстованих зсувів на площі 0,02814 км² (0,01 км² + 0,005 км² + 0,01034 км² + 0,0028 км²) [5]. На території області в поточному році зафіксоване сходження селевих потоків по 7-ми водотоках, загальна площа басейнів яких складає 19,4671 км². По двох водотоках селеві потоки сходили також під час повені 2001 року (загальна площа басейнів 0,2937 км²), а по інших 5-ти – вперше (загальна площа басейнів 19,1734 км²) [5]. Найбільш істотним фактором зниження продуктивності земельно-ресурсного потенціалу і зростання деградації агроландшафтів є водна ерозія ґрунтів. Досить інтенсивно розвиваються процеси лінійного розмиву та яроутворення. Активізація бокової ерозії у 2019 році відмічена в правому борту р. Шопурка на ділянці довжиною біля 0,25 км. (за межами від с. Кобилецька Поляна Рахівського району). Господарські об'єкти в зоні дії бокової ерозії відсутні.

Значні площі систематично піддаються вітровій ерозії. Найбільш загрозливі явища спостерігаються в ґрунтовому покриві, який значно деградований і, таким чином, виведено з ладу значні площі продуктивних земель. Тож, у структурі земель значні площі займають ґрунти з незадовільними властивостями (деградовані та інші малородючі ґрунти).

Потерпає ґрунтовий покрив від негативного впливу автомобільного транспорту. Особливо це стосується узбіч автомобільних доріг. Зелені смуги вздовж доріг забруднені бензином, мастилами, брудом із вмістом токсичних речовин. Проблеми забруднення ґрунтів пересувними джерелами є більш ніж серйозними і потребують запровадження жорстких обмежень з метою покращення стану довкілля.

Необхідно зазначити, що дані щодо моніторингу поширення та розвитку ЕГП на досліджуваній території можуть бути далекими від реальних із-за недостатнього фінансування робіт. Так, пооб'єктним планом ДП «Західукргеологія» на 2019 рік передбачено фінансування робіт по об'єкту на суму 390,8 тис. грн., в той час як для виконання геологічного завдання проектом передбачено щороку проведення комплексу польових та камеральних робіт на суму 1445,0 тис. грн. з підрядними роботами або 1434,0 тис. грн. – без останніх.

Частка земель природоохоронного призначення в Закарпатській області становить 12,4% її території. Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) за їх значенням, категоріями та типами наведений в табл. 2.

Таблиця 2

*Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) за їх значенням, категоріями та типами (станом на 01.01.2019 р.)***

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ				% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ
	загальнодержавного значення		місцевого значення		
	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га	
Природні заповідники	-	-	-	-	-
Біосферні заповідники	1	58035,8	-	-	32,12
Національні природні парки	3	87964,3	-	-	48,68
Регіональні ландшафтні парки	-	-	2	14961,9558	8,28
Заказники, у тому числі:	19	9218,0*	56	7098,9159*	9,0
ландшафтні	1	1026,0	2	208,6	0,7
лісові	3	1173,0*	18	4244,5159*	3,0
ботанічні	8	1237,0*	23	1456,4*	1,5
загальнозоологічні	4	5071,0*	1	75,0	2,8
орнітологічні	1	606,0	1	49,9	0,3
ентомологічні	-	-	1	9,8	0,0
іхтіологічні	-	-	5	524,0*	0,3
гідрологічні	1	105,0	5	530,7*	0,4
загальногеологічні	1	0,0*	-	-	0,0
палеонтологічні	-	-	-	-	-
карстово-спелеологічні	-	-	-	-	-
Пам'ятки природи, у тому числі:	9	192,0*	329	388,0521*	0,32
комплексні	1	22,0	-	-	0,02
ботанічні	6	128,0*	40	65,8321*	0,1
лісові	1	42,0	-	-	0,03

зоологічні	-	-	1	1,0	0,0
гідрологічні	1	0,0*	250	202,02*	0,1
геологічні	-	-	38	119,2*	0,07
Заповідні урочища	-	-	12	2546,1*	1,41
Ботанічні сади	1	86,414	-	-	0,05
Дендрологічні парки	-	-	2	34,9	0,02
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	38,0	34	138,282	0,1
Зоологічні парки	-	-	-	-	-
Разом	34	155534,514*	435	25168,2058*	100

* - площа об'єктів природно-заповідного фонду без дублюючих територій ** складено за даними Головного управління статистики у Закарпатській області [10]

Розподіл площі природно-заповідного фонду в адміністративних районах наведений в табл. 3.

Таблиця 3

*Природно-заповідний фонд Закарпатської області**

Райони	Загальна площа ПЗФ (тис. га)	Кількість об'єктів ПЗФ	Частка ПЗФ у загальній площі району	Питома вага ПЗФ району в загальнообласній площі
<i>Всього по області</i>	159,1	464	12,5	100
Берегівський	0,3	20	0,5	0,2
Великоберезнянський	39,2	25	48,4	24,6
Виноградівський	1,6	17	2,3	1,0
Воловецький	1,5	16	2,8	0,9
Іршавський	8,2	20	8,7	5,2
Міжгірський	41,1	54	35,2	25,8
Мукачівський	0,5	25	0,5	0,3
Перечинський	3,5	27	5,5	2,2
Рахівський	42,5	108	22,5	26,7
Свалявський	0,1	18	0,1	0,1
Тячівський	16,2	63	8,9	10,2
Ужгородський	2,2	43	2,5	1,4
Хустський	2,3	28	2,3	1,4

*складено автором за даними Державної служби статистики України [10].

Найбільші площі земель природоохоронного призначення знаходяться на території Рахівського – 42,5 тис. га, що складає 22,5% площі його території та Міжгірського – 41,0 тис. га (35,2% території) районів, сумарна частка яких в загальній площі земель природоохоронного фонду складає 52,5%, а найменшу питому вагу мають Берегівський та Хустський райони – відповідно 0,2 та 1,4%. Зазначимо, що в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки території, на яких розміщені об'єкти природно-заповідного фонду, віднесені до такого типу територій, що потребують особливої уваги з боку держави. У цьому документі запропоновано застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку, зокрема сформовані стратегічні завдання за напрямом «Формування мережі природоохоронних територій, збереження та відтворення екосистем, поліпшення стану навколишнього природного середовища», найважливішими серед яких є: збільшення площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду; створення природоохоронних територій міжнародного значення; забезпечення збереження, відновлення та збалансованого використання природоохоронних територій; стимулювання формування економічного середовища та розвитку сфери зайнятості населення навколо природоохоронних територій і визначення економічного механізму стимулювання створення та збереження природоохоронних територій; забезпечення охорони земель, відтворення екосистем, удосконалення структури земельних угідь та напрямів господарської діяльності; адаптація до зміни клімату територій та найбільш вразливих галузей і забезпечення розвитку об'єктів і територій національної екологічної мережі; забезпечення розвитку та удосконалення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища, створення центрів його моніторингу; забезпечення розвитку екологічної освіти; створення інформаційних еколого-освітніх центрів в установах природно-заповідного фонду; сприяння підвищенню рівня поінформованості населення про екосистемні послуги [4].

Але, стратегічні завдання, які приводяться в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, сформовані насамперед як природоохоронні та економічні. Суспільно-географічні аспекти, практично, не зачіпаються. А такі завдання повинні містити в своєму складі і суспільно-географічні стратегічні завдання, реалізація яких має забезпечити такий перспективний монорозвиток окремих просторових заповідних моносистем Закарпатської області, який дозволить мінімізувати вплив суспільно-географічного рельєфу на стан природних систем і органічно поєднати взаємодіювання та взаємодіювання суспільно-географічного рельєфу й природних систем. Сформуємо такі стратегічні завдання як приклади для окремих заповідних моносистем. Вони представлені в таблиці 4.

Таблиця 4.

Приклади стратегічних завдань для забезпечення перспективного монорозвитку окремих просторових заповідних моносистем Закарпатської області*

Назви прикладових заповідних просторових моносистем в Закарпатській області**	Мета розвитку заповідних моносистем	Стратегічні завдання для досягнення мети	Спосіб виконання завдань
Заповідники: Карпатський біосферний заповідник Національні парки: «Ужанський», «Зачарований край», «Синевир»	Недопущення і попередження наближення біфуркаційної межі, тобто тотальний контроль монорозвитку просторової геосистеми.	Здійснення екзогенної охоронної діяльності держави всіх підсистем і елементів моносистеми – від окремих живих організмів до великих природних комплексів.	Формування відповідного нормативно-правового поля для здійснення державою регулюючих заходів розвитку моносистем, створення наглядових структур, розробка заборонних регуляторів щодо здійснення людиною будь-якої діяльності.
Заказники Резервати природи Пам'ятки природи	Не допущення і попередження наближення біфуркаційної межі для окремих підсистем моносистеми, тотальний контроль їх розвитку для забезпечення монорозвитку просторової геосистеми.	Здійснення екзогенно-ендогенної охоронної діяльності за окремими підсистемами чи елементами – цінними рідкісними рослинами, унікальними птахами, цінними лісонасінневими ділянками тощо.	Формування відповідного нормативно-правового поля для здійснення державою регулюючих заходів щодо розвитку окремих підсистем чи елементів моносистем, створення наглядових структур, розробка заборонних регуляторів щодо здійснення будь-якої господарської діяльності.
Регіональні ландшафтні парки: «Притисянський», «Синяк» Парки: парк санаторію «Карпати» Ботанічні сади: ботанічний сад Ужгородського національного університету	Прискорення відбудовування нових систем після переходу біфуркаційної межі, сприяння поверненню досліджуваної просторової системи в попередній стан моносистемності з функціонуванням на якісно новому рівні.	Забезпечення спеціальними господарствами в моносистемах охорони та покращення природних ландшафтів з метою реалізації інтересів відпочиваючих та дозвіл будівництва баз відпочинку, готелів та інших закладів, які можуть виокремлюватися після збільшення масштабів і диверсифікації діяльності в нові відпочинкові моносистеми.	Формування відповідного нормативно-правового поля для здійснення державою і спеціальними господарствами регулюючих заходів щодо розвитку окремих підсистем чи елементів моносистем, створення наглядових структур, розробка регуляторів щодо здійснення людиною рекреаційної діяльності та виокремлення нових відпочинкових моносистем.

* Розробка автора ** Формуються на базі об'єктів природо-заповідного фонду національного значення з 34 об'єктів природо-заповідного фонду національного значення у Закарпатській регіоні

Таким чином, реалізація окреслених в таблиці 1 стратегічних завдань має забезпечити поетапне досягнення стратегічної мети – такого перспективного монорозвитку окремих просторових заповідних моносистем Карпатського регіону, який зрівноважуватиме стани суспільно-географічного рельєфу і природних систем та забезпечуватиме їх комфортне співфункціонування.

Для цього необхідно збільшити площу просторових заповідних моносистем Карпатського регіону. Якщо зараз, як зазначають Л. Петрова, П. Третяк, в Українських Карпатах відносна частка заповідних об'єктів становить майже 13% площі, причому територіально найбільше охорона лісових ландшафтів забезпечується у Рахівсько-Чивчинській (40,6%), Зовнішньокарпатській (21,9%), Вододільно-Верховинській (21,6%) і Полонинсько-Чорногірській (12,9%) фізико-географічних областях, то на цьому фоні недостатньо охоплені охороною унікальні для України ландшафти Передкарпаття (4,6%), Вулканічних Карпат (2,9%) та Закарпатської низовини (5,2%) [11]. Петрова Л., Третяк П., наголошуючи, що об'єкти вищих категорій заповідності тут майже зовсім відсутні, пропонують для оптимізації регіональної мережі лісових заповідних об'єктів розвивати її у напрямі підвищення репрезентативності. Вони вважають, що для оптимізації ландшафтно-географічної репрезентативності доцільно нівелювати диспропорції в охопленні заповідним режимом природних комплексів Українських Карпат. У межах Передкарпаття, Вулканічних Карпат і Закарпатської низовини розширення мережі природно заповідного фонду треба здійснювати переважно за рахунок створення та збільшення площ об'єктів загальнодержавного значення. Це особливо стосується Львівської та Чернівецької областей, в яких відносна площа природно-заповідних територій є найнижча в регіоні [11]. Ми поділяємо точку зору Л. Петрової та П. Третяк, оскільки вона співпадає з нашими висновками.

Загальні висновки. Специфікою земельного фонду області є великі площі лісів, лісовкритих територій та обмежені ресурси земельних угідь сільськогосподарського призначення. У структурі земельного фонду регіону сільськогосподарські угіддя становлять тільки третину площі, в них переважає рілля, але за показниками земле забезпечення область посідає останнє місце в Україні. В розрахунку на 1 особу сільськогосподарських угідь припадає майже в 2,4 рази менше, ніж в середньому по Україні. Ще більша розбіжність проявляється щодо наявності ріллі, оскільки в розрахунку на 1 особу припадає 4,3 рази менше.

Наявність в області значної кількості прикордонних та суміжних територій впливає на особливості використання земельно-ресурсного потенціалу області завдяки наданню особливого статусу цим територіям.

Найбільші перспективи у сталому розвитку аграрного сектору економіки краю має низинна природно-економічна зона, де зосереджені найбільші площі сільськогосподарських угідь, а особливо ріллі. Враховуючи сприятливі агрокліматичні умови, тут культивуються овочі та фрукти, і є всі передумови для комплексної механізації по їх вирощуванню.

У південно-східній частині області знаходиться передгірська низовинна зона з висотами 100-120 м і незначним нахилом поверхні до р. Тиси. Ця територія характеризується сприятливими природно-кліматичними умовами для вирощування овочево-баштанних культур, плодово-ягідних насаджень, а також кукурудзи, картоплі, пшениці, вівса, ячменю.

На зростання можливостей збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в гірській зоні значний вплив має використання полонинських і лісових угідь.

Основними землекористувачами є недержавні сільгосппідприємства, хоча частка державних є ще значною. Закарпатська область має найбільші серед обласних регіонів запаси деревини. Вони переважно знаходяться у гірських і передгірних районах, відзначаються високою продуктивністю. Але через неконтрольовані обсяги заготівель деревини, що спостерігалися в останні десятиліття, відбувається нераціональне лісокористування, виснаження дереворесурсного потенціалу. Необхідна організація комплексного використання лісових ресурсів, як деревного, так і недеревного походження, науково обґрунтоване ведення лісового господарства.

Земельні ресурси постійно потребують підтримання та нарощування своїх властивостей, а з другого боку, сільському господарству, яке використовує земельні ресурси як основний засіб виробництва і природної продуктивної сили, органічно властива діяльність по збереженню та відтворенню їх в цій якості.

Доцільно відновлювати агроландшафти за рахунок біогенних добрив, виробництво яких базується на місцевих ресурсах органіки, підвищення біологічної активності ґрунтової біоти, використання сидератів, насиченні сівозмін бобовими культурами як біологічних фіксаторів азоту атмосфери тощо. Таким чином, до пріоритетних напрямів у сфері охорони та раціонального

використання земель слід віднести:

- вдосконалення системи землекористування, збереження контурно-смугових структур землекористування щодо забезпечення стійкості ґрунтового покриву і землеводоохоронної спрямованості агроландшафтів;
- проведення комплексних землемеліорацій;
- здійснення залуження змитой ріллі та ріллі на схилах більше 100 і виведення її з використання в рільництві;
- поступове виведення із обробітку з використанням виключно для сінокосіння 5,1 тис. га сільгоспугідь, що знаходяться в прибережних смугах;
- запровадження робіт по біомеліоративному поліпшенню сільгоспугідь на деградованих низькопродуктивних територіях.

Частка земель природоохоронного призначення в Закарпатській області становить 9,0% її території, що враховуючи складність екологічної ситуації в регіоні та унікальність природного середовища, зокрема, наявність значних масивів пралісів та інших екосистем, є недостатнім.

Землекористування гірських районів Закарпатської області, до яких відносяться Великоберезнянський, Воловецький, Міжгірський, Рахівський та Тячівський, має значну специфіку. Типовими гірськими районами можна вважати Рахівський та Великоберезнянський. В структурі земельного фонду цих районів під лісами знаходиться найбільша частина території – понад 70% і, навпаки, питома вага забудованих земель та територій під водою – найменша: відповідно до 2% та до 1%. Частка сільськогосподарських угідь в земельному фонді району не перевищує 23%, а ріллі – 6%. Переважна частина орних земель розташована на ділянках, що мають крутизну схилів понад 1°.

Зокрема, у Рахівському районі 41,2% ріллі знаходиться на ділянках з крутизною від 1° до 3° і 23,5% цього виду угідь мають крутизну від 3° до 7° та понад 7°. У Великоберезнянському районі на угіддях, що мають крутизну схилів більше 7° розміщено 65,1% ріллі. У Воловецькому та Міжгірському районах останній показник має найвище значення серед районів області – відповідно 87,2% та 32,3%.

Такі специфічні особливості структури земельного фонду гірських територій повинні враховуватись при обґрунтуванні напрямів його господарського використання. В існуючих в наш час умовах першочергового значення набуває раціоналізація аграрного, лісо- та природоохоронного землекористування.

Тому подальший розвиток господарських видів землекористування, зокрема, інтенсивність і територіальна організація виробництва, повинні виходити з необхідності раціонального використання природного середовища, його збереження і відтворення. Особливе і все зростаюче значення в Закарпатській області повинно належати природоохоронному землекористуванню.

Список використаних джерел:

1. Борщевський П. П. Шляхи структурних перетворень в агропромисловому комплексі / П. П. Борщевський // Економіка АПК. – 1995. – № 1. – С. 68-74.
2. Горлачук В. В. Розвиток землекористування в Україні / В. В. Горлачук. – К.: Довіра, 1999. – 254 с.
3. Грошова оцінка земель, 2020. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Офіційний сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://land.gov.ua/icat/otsinka-zemel/>
4. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
5. Доповідь Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації «Про стан навколишнього природного середовища Закарпатської області за 2019 рік». [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ecozakarp.at.gov.ua/?page_id=308
6. Земельний довідник України: 2020. Інфографічний довідник. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://agropolit.com/storage/2020/Zemelniv_dovidnyk_2020.pdf?utm_source=mailchimp&utm_campaign=0300ccc2e1f0&utm_medium=page
7. Лендел М. А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні: сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку: монографія / М. А. Лендел – Ужгород: Карпати, 2006. – 216 с.
8. Лисецький А. С. Агропромисловий комплекс: сучасний стан і перспективи розвитку / А. С. Лисецький // Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 449-500.
9. Новаковський Л. Я. Регіональна земельна політика / Л. Я. Новаковський, М. І. Шквир. – К.: Урожай, 2006. – 133 с.
10. Офіційний сайт державної служби статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Петрова Л. Природно-заповідний фонд Українських Карпат / Л. Петрова, П. Третяк. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73661/20-Petrova.pdf?sequence=1>
12. Питуляк М. Земельно-ресурсний потенціал Тернопільської області та ефективність його використання в сучасних умовах господарювання / М. Питуляк, М. Питуляк // Наукові записки, 2018. – №1. – С. 190-196
13. Поп С. С. Природні ресурси Закарпаття. – 3-є вид. допов. / С. С. Поп – Ужгород: «Карпати», 2009. – 340 с.
14. Природні багатства Закарпаття. / Упоряд. В. Л. Бондар. – Ужг.: Карпати, 1987. – 284 с.
15. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.
16. Удовенко І. О. Оцінка та прогнозування використання земельно-ресурсного потенціалу території: теоретико-методологічний аспект / І. О. Удовенко, М. В. Шемякін, С. І. Кононенко // Агросвіт, 2020. – № 21. – С. 61-70

References:

1. Borshchevs'kyi P. P. Shlyakhy strukturnykh peretvoren' v ahropromyslovomu kompleksi / P. P. Borshchevs'kyi // *Ekonomika APK*. – 1995. – # 1. – S. 68-74.
2. Horlachuk V. V. Rozvytok zemlekorystuvannya v Ukraini / V. V. Horlachuk. – K.: Dovira, 1999. – 254 s.
3. Hroshova otsinka zemel', 2020. Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan' heodeziyi, kartohrafiyi ta kadastru. Ofitsiynyy sayt. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://land.gov.ua/icat/otsinka-zemel/>
4. Derzhavna stratehiya rehional'noho rozvytku na 2021-2027 roky, zatverdzhena postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. # 695. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
5. Dopovid' Departamentu ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv Zakarpats'koyi oblasti za 2019 rik. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: https://ecozakarp.at.gov.ua/?page_id=308
6. Zemel'nyy dovidnyk Ukrainy: 2020. Infografichnyy dovidnyk. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: https://agropolit.com/storage/2020/Zemelniy_dovidnyk_2020.pdf?utm_source=mailchimp&utm_campaign=0300ccc2e1f0&utm_medium=page
7. Lendyel M. A. Ahrarne vyrobnytstvo v Karpat's'komu rehioni: suchasnyy stan, tendentsiyi, perspektivy rozvytku: monohrafiya / M. A. Lendyel – Uzhhorod: Karpaty, 2006. – 216 s.
8. Lysets'kyi A. S. Ahropromyslovyy kompleks: suchasnyy stan i perspektivy rozvytku / A. S. Lysets'kyi // *Rozmishchennya produkty vnykh syl i rehional'na ekonomika*. – K.: KNEU, 2005. – S. 449-500.
9. Novakovs'kyi L. Ya. Rehional'na zemel'na polityka / L. Ya. Novakovs'kyi, M. I. Shkvyr. – K.: Urozhay, 2006. – 133 s.
10. Ofitsiynyy sayt derzhavnoyi sluzhby statystyky. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Petrova L. Pryrodno-zapovidnyy fond Ukrainy's'kykh Karpat / L. Petrova, P. Tretyak. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73661/20-Petrova.pdf?sequence=1>
12. Pytulyak M. Zemel'no-resursnyy potentsial Ternopil's'koyi oblasti ta efektyvnist' yoho vykorystannya v suchasnykh umovakh hospodaryuvannya / M. Pytulyak, M. Pytulyak // *Naukovi zapysky*, 2018. – #1. – S. 190-196
13. Pop S. S. Pryrodni resursy Zakarpattya. – 3-e vyd. dopov. / S. S. Pop – Uzhhorod: «Karpaty», 2009. – 340 s.
14. Pryrodni bahat'stva Zakarpattya. / Uporyad. V. L. Bondar. – Uzhh.: Karpaty, 1987. – 284 s.
15. Rudenko V.P. Heohrafiya pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy. – L'viv: Svit, 1993. – 240 s.
16. Udovenko I. O. Otsinka ta prohnozuvannya vykorystannya zemel'no-resursnoho potentsialu terytoriyi: teoretyko-metodolohichnyy aspekt / I. O. Udovenko, M. V. Shemyakin, S. I. Kononenko // *Ahrosvit*, 2020. – # 21. – S. 61-70

Надійшла до редколегії 02.12.2020

Смілий Павло Миколайович

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, аспірант,
м. Луцьк, УкраїнаМельничук Михайло Михайлович,
кандидат географічних наук, доцентСхідноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, аспірант,
м. Луцьк, Україна, e-mail: melniichuk.mm@gmail.com*ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЯКОСТІ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД РІЧКИ РОСТАВИЦЯ**Мета* – екологічна оцінка поверхневих вод річки Роставиця у межах Житомирської області.*Методика.* Екологічну оцінку якості поверхневих вод річки Роставиця проведено із застосуванням системи класифікації нормативів оцінки якості поверхневих вод України. На основі єдиних екологічних критеріїв методика дозволяє порівняти якість води на окремих ділянках водних об'єктів, у водних об'єктах різних регіонів. Розрахунок екологічної оцінки якості води проведено в межах трьох блоків: блоку соляового складу (I_1), блоку трофо-сапробіологічних (еколого-санітарних) показників (I_2) та блоку показників вмісту специфічних речовин токсичної дії (I_3). Результати подаються у вигляді об'єднаної екологічної оцінки, яка ґрунтується на заключних висновках по трьох блоках та полягає в обчисленні інтегрального екологічного індексу (I_E).*Результати.* Комплексні дослідження, щодо зміни якості води річки Роставиця проводилися у межах Житомирської області впродовж 2016-2017 років. Якість води річки за підсумковими значеннями інтегральних показників якості води трьох блоків варіюються в межах II і III класів якості. Підсумкові екологічні індекси (I_E) для середніх і найгірших значень індексів становлять 3,2 і 3,3 відповідно. Загалом якість води за основним руслом річки Роставиця в межах Житомирської області відповідає II класу, 3 категорії, 3 субкатегорії за середніми показниками якості та 3(4) субкатегорії за найгіршими показниками. Підсумкові величини інтегральних показників якості поверхневих вод річки Роставиця свідчить про їх забруднення за трофо-сапробіологічними компонентами.*Наукова новизна.* Вперше на основі аналітичних досліджень та фондових матеріалів проведена екологічна оцінка поверхневих вод річки Роставиця в межах Житомирської області за трьома блоками показників: соляового складу, трофо-сапробіологічних показників та специфічних речовин токсичної дії. Визначено інтегральний екологічний індекс. Встановлені тенденції накопичення забруднюючих речовин у поверхневих водах річки Роставиця.*Практична значимість.* Виконані дослідження дозволили проаналізувати та оцінити екологічний стан поверхневих вод річки Роставиця в межах Житомирської області, що дозволить встановити екологічні нормативи якості води та на їх основі визначити основні напрямки щодо поліпшення стану водних ресурсів і обґрунтувати систему рекомендацій спрямованих на покращення екологічного стану досліджуваного басейну в межах області.*Ключові слова:* поверхневі води, річка, басейн річки, екологічна оцінка, якість води.

Смилый Павел Николаевич

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, аспирант,
г. Луцк, УкраинаМельничук Михаил Михайлович,
кандидат географических наук, доцентВосточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, аспирант,
г. Луцк, Украина, e-mail: melniichuk.mm@gmail.com*ЕКОЛОГІЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ПОВЕРХНОСТНЫХ ВОД РЕКИ РОСТАВИЦА**Цель* – выполнить экологическую оценку поверхностных вод реки Роставица в пределах Житомирской области.*Методика.* Экологическую оценку качества поверхностных вод реки Роставица проведено с применением системы классификации нормативов оценки качества поверхностных вод Украины. На основе единых экологических критериев методика позволяет сравнить качество воды на отдельных участках водных объектов, в водных объектах разных регионов. Расчет экологической оценки качества воды проведено в пределах трех блоков: блока солевого состава (I_1), блока трофо-сапробіологическим (эколого-санитарных) показателей (I_2) и блока показателей содержания специфических веществ токсического действия (I_3). Результаты представляются в виде объединенной экологической оценки, которая основанная на заключительных выводах по трем блокам и заключается в вычислении интегрального экологического индекса (I_E).*Результаты.* Комплексные исследования по изменению качества воды реки Роставица проводились в пределах Житомирской области на протяжении 2016-2017 годов. Качество воды реки по итоговым значениям интегральных показателей качества воды трех блоков варьируются в пределах II и III классов качества. Итоговые экологические индексы (I_E) для средних и худших значений индексов составляют 3,2 и 3,3 соответственно. В общем, качество воды по основному руслу реки Роставица в пределах Житомирской области соответствует II классу, 3 категории, 3 субкатегории по средним показателям качества и 3(4)

субкатегории по худшим показателям. Итоговые величины интегральных показателей качества поверхностных вод реки Роставица свидетельствует об их загрязнении трофо-сапробиологическим компонентами.

Научная новизна. Впервые на основе аналитических исследований и фондовых материалов проведена экологическая оценка поверхностных вод реки Роставица в пределах Житомирской области по трем блокам показателей: солевого состава, трофо-сапробиологическим показателям и специфических веществ токсического действия. Определен интегральный экологический индекс. Установлены тенденции накопления загрязняющих веществ в поверхностных водах реки Роставица.

Практическая значимость. Выполненные исследования позволили проанализировать и оценить экологическое состояние поверхностных вод реки Роставица в пределах Житомирской области, позволит установить экологические нормативы качества воды и на их основе определить основные направления по улучшению состояния водных ресурсов и обосновать систему рекомендаций направленных на улучшение экологического состояния исследуемого бассейна в пределах области.

Ключевые слова: поверхностные воды, река, бассейн реки, экологическая оценка, качество воды.

УДК 504.453

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.60.86-92>

Smilii Pavlo Mykolaiovych

Eastern European Lesya Ukrainka National University, Lutsk, Ukraine

Melniychuk Mykhailo Mykhailovych,

Eastern European Lesya Ukrainka National University, Lutsk,

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor

Ukraine, e-mail: melniichuk.mm@gmail.com

ECOLOGICAL ASSESSMENT OF SURFACE WATER QUALITY OF ROSTAVYTSIA RIVER

Purpose – perform ecological assessment of the surface waters of the Rostavytsia river within the Zhytomyr region.

Method. Environmental assessment of the surface water of the Rostavytsia river was carried out using the system of classification of standards for the assessment of surface water quality of Ukraine. On the basis of common environmental criteria, the methodology makes it possible to compare the quality of water at different sites of water bodies, in water bodies of different regions. The calculation of the ecological assessment of water quality was carried out within three blocks: block of salt composition (I_1), block of trophic-saprobological (ecological-sanitary) indicators (I_2) and block of indicators of content of specific substances of toxic action (I_3). The results are presented in the form of a combined environmental assessment based on the final conclusions of the three blocks and based on the calculation of the integrated environmental index (I_E).

Results. Comprehensive studies on changing the water quality of the Rostavytsia river were conducted within the Zhytomyr region during 2016-2017. The water quality of the river according to the final values of the integral indicators of water quality of the three blocks varies within the II and III quality classes. The total environmental indices (I_E) for the mean and worst indices are 3,2 and 3,3 respectively. In general, the water quality along the main channel of the Rostavytsia river within the Zhytomyr region corresponds to the second class, 3 categories, 3 subcategories according to the average quality indicators and 3(4) subcategories by worst performance. The total values of the integral surface water quality indicators of the Rostavytsia river indicate their contamination by trophic-saprobological components.

Scientific novelty. For the first time, on the basis of analytical studies and stock materials, an ecological assessment of the surface waters of the Rostavytsia river within the Zhytomyr region was carried out by three blocks of indicators: salt composition, trophic-saprobological indicators and specific toxic substances. The integral ecological index is determined. The trends of pollutants accumulation in the surface waters of the Rostavytsia river have been established.

Practical significance. The conducted researches allowed to analyze and evaluate the ecological status of the surface waters of the Rostavytsia river within the Zhytomyr region, which will allow to establish ecological standards of water quality and on this basis to determine the main directions for improvement of water resources and to substantiate the system of recommendations aimed at improving the ecological status of the studied basin.

Key words: surface water, river, river basin, environmental assessment, water quality.

Постановка проблеми. Розвиток народного господарства України тісно пов'язаний із перспективою інтенсивного використання річок, які в окремих регіонах є основними, а іноді і єдиними джерелами водопостачання. На сьогодні надзвичайно актуальним є питання оцінки якості поверхневих вод. Адже своєчасне та систематичне проведення спостережень за станом поверхневих вод басейнів річок є необхідним при прогнозуванні його змін. Незважаючи на значну роль річок у багатьох процесах, що відбуваються в природі, їх сучасний стан оцінюють як критичний [6; 8; 10].

Найбільшою мірою якість природних вод, як великих так і малих річок, змінюється від забруднення їх стічними водами промислових підприємств та комунального господарства, від поверхневого стоку територій населених пунктів, промислових об'єктів, транспортних шляхів і сільськогосподарських угідь тощо. Оскільки в сукупності своєї різноманітної множини малі ріки

створюють передумови зональної закономірності формування ресурсів стоку якості води великих річок, тому проблема їхнього забруднення та гідроекологічний аналіз є на сьогодні досить актуальними [2; 6-8; 10; 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінці якості поверхневих вод з різних позицій присвячено низку наукових досліджень. Аналіз наукових публікацій з екологічної оцінки якості води річок України, засвідчує про його проведення за басейновим [11], та адміністративно-територіальним принципом. Вагомий внесок у методологію комплексної інтегральної оцінки екологічного стану басейнів річок зробили І. В. Гопчак, В. Н. Жукинський, Л. Г. Руденко, С. І. Сніжко, В. К. Хільчевський, А. П. Чернявська, А. В. Яцик та інші.

Мета дослідження – екологічна оцінка поверхневих вод р. Роставиця у межах Житомирської області.

Для досягнення вказаної мети вирішувалися наступні завдання: 1) проведено збір, структурування та систематизацію гідрохімічних, гідрофізичних та гідробіологічних даних у воді р. Роставиця за найгіршими та середніми значеннями показників; 2) здійснено аналіз природних і антропогенних чинників, що зумовлюють забруднення поверхневих вод р. Роставиця; 3) обчислено блокові та екологічні індекси якості води, а також узагальнено та визначено класи, категорії та субкатегорії стану якості води.

Виклад основного матеріалу. Річка Роставиця – ліва притока р. Рось (басейн Дніпра). Довжина річки становить 116 км (у межах області – 60 км), площа басейну – 1465 км² (у межах області – 951 км), похил – 1,3 м/км. Пересічна ширина річища у верхів'ї – 7-15 м, у нижній течії – 12-30 м, глибина до 2-2,5 м (у середній течії). Середня витрата води у гирлі Роставиці становить 3,59 м³/с.

Басейн р. Роставиця розташований у межах Козятинського району Вінницької області, Ружинського і Попільнянському районах Житомирської області та Сквирського і Білоцерківського районів Київської області. Найбільшими притоками річки Роставиця є річки Струмок Роставиця, Фоса (праві); Ситна, Шапова, Мурованка, Постіл, Паволочка, Новосілка (ліві) [3; 5].

Визначення якості поверхневих вод ґрунтується на основі екологічної класифікації, яка включає набір гідрофізичних, гідрохімічних, гідробіологічних, та інших показників, що відображають особливості складових водних екосистем. Екологічна класифікація є критеріальною базою екологічної оцінки якості поверхневих вод, яка в свою чергу є складовою частиною нормативної бази для комплексної характеристики стану довкілля і основою для оцінки впливу антропогенної діяльності на навколишнє середовище [4, 10].

Екологічну оцінку якості поверхневих вод р. Роставиця у межах Житомирської області виконано за середніми та найгіршими значеннями показників відповідно до вимог «Методики екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями» [9] та «Методики встановлення і використання екологічних нормативів якості поверхневих вод суші та естуаріїв України» [4].

Процедура виконання екологічної оцінки якості води р. Роставиця передбачала проведення наступних послідовних етапів: 1) визначення пунктів гідроекологічних спостережень; 2) групування і оброблення вихідної інформації; 3) визначення класів і категорій якості річкових вод за окремими показниками та окремими блоками; 4) визначення об'єднаної оцінки якості води окремих ділянок досліджуваного водного об'єкту.

Методика [9] включає три блоки показників:

- 1) блок сольового складу (I_1);
- 2) блок трофо-сапробіологічних (еколого-санітарних) показників (I_2);
- 3) блок показників вмісту специфічних речовин токсичної дії (I_3).

Середні значення для трьох блокових індексів якості води визначаються шляхом обчислення середнього номера категорій за всіма показниками даного блоку, найгірші значення для трьох блокових індексів якості води визначаються за відносно найгіршим показником серед всіх показників даного блоку [9].

Загалом було визначено середні та найгірші значення категорій і субкатегорій, розраховано величини трьох блокових та інтегрального екологічного індексів якості води (I_E). Варто зауважити, що середні та найгірші значення кожного показника у межах трьох блоків не є конкретними (елементарними) значеннями, що характеризують якість води. Це середньоарифметичні величини кількох таких конкретних значень кожного показника впродовж відповідного року [9].

У сольовий блок (I_1) входять хлориди, сульфати, критерій мінералізації. Еколого-санітарний блок (I_2) включає: завислі речовини, нітрати, нітроти, азот амонійний, фосфати, розчинений кисень, ХСК, БСК₅. Блок специфічних показників токсичної і радіаційної дії (I_3) налічує від одного (залізо загальне) до восьми компонентів (залізо загальне, мідь, цинк, марганець, хром загальний, феноли, нафтопродукти, СПАР), у середньому – чотири компоненти (залізо загальне, хром загальний, СПАР, нафтопродукти) [6; 9].

Для визначення об'єднаної екологічної оцінки якості води р. Роставиця нами було обчислено інтегральний екологічний індекс (I_E). Відповідно до значень інтегрального екологічного індексу (I_E) було встановлено клас і категорію якості, що характеризували відповідну якість води в річці. Діапазон величин усіх показників якості води поділено на 5 класів і 7 категорій якості з певними назвами, що характеризують відповідну якість води від «відмінної», «дуже чистої» до «дуже поганої», «дуже брудної».

Етап узагальнення оцінок якості води за окремими показниками з визначенням інтегральних значень класів і категорій якості поверхневих води р. Роставиця у межах Житомирської області здійснювався на основі аналізу показників в межах відповідних блоків і величин інтегральних екологічних індексів.

Блок показників сольового складу (I_1). У результаті досліджень встановлено, що найбільш повно екологічний стан якості води р. Роставиця охарактеризовано за блоком показників сольового складу (I_1). Наявність вихідної інформації за кількістю і якістю повністю відповідає вимогам «Методики...» [9] щодо класифікації якості води р. Роставиця за критеріями мінералізації і забруднення компонентами сольового складу (хлориди, сульфати).

Мінералізація відбиває фізико-географічні умови формування стоку. За критерієм мінералізації поверхневі води р. Роставиця належать до «прісних гіпогалінних вод», групи Са, І-ІІ типу (за класифікацією О. А. Альокіна [1]), що за своїм станом характеризуються як «відмінні», а за ступенем чистоти «чисті». Хлориди й сульфати завдяки своїй високій розчинності наявні у всіх природних водах у формі натрієвих, кальцієвих і магнієвих солей. Значення вмісту хлоридів в межах норми (до 350 мг/дм³). Значення вмісту сульфатів у межах екологічного оптимуму (до 500 мг/дм³).

За даними табл. 1 значення індексу сольового складу (I_1) становить 2,0 за найгіршими та середніми значеннями показників. Вода р. Роставиця у межах Житомирської області за сольовим складом відповідає ІІ класу, 2 категорії, 2 субкатегорії (за станом «дуже добрі», за ступенем чистоти «чисті»).

Таблиця 1

Екологічна оцінка якості поверхневих вод р. Роставиця за блоком показників сольового складу

№ з/п	Показники	Значення			
		найгірші		середні	
		величина	категорія	величина	категорія
1	Мінералізація, мг/дм ³	419,0	1	388,0	1
2	Хлориди, мг/дм ³	45,0	3	39,5	3
3	Сульфати, мг/дм ³	60,5	2	53,0	2
Екологічна оцінка якості води	значення індексу I_1	2,0		2,0	
	категорія / субкатегорія	2 / 2		2 / 2	
	клас якості води	ІІ		ІІ	

Блок трофо-сапробіологічних (еколого-санітарних) показників (I_2). Щодо трофо-сапробіологічних показників слід зауважити наступне: із 17 передбачених екологічною класифікацією забезпечені даними 10 показників (прозорість, завислі речовини, рН, азот амонійний, нітритний та нітратний, фосфор фосфатів, вміст розчиненого кисню у воді, біхроматна окиснюваність, БСК₅, БСК₂₀). Отже вимога «Методики...» [9], щодо загальної кількості показників трофо-сапробіологічного блоку (не має бути меншою десяти показників) цілком дотримана.

Аналіз якості води р. Роставиця, оціненої за результатами усередненого обчислення трофо-сапробіологічних індексів (табл. 2) показав, що вода річки в межах Житомирської області належить до ІІІ класу. За найгіршими значеннями показників води р. Роставиця належать до 5 категорії, 5(4) субкатегорії ($I_2=4,8$), за станом «посередні» з тенденцією наближення до «поганих», за ступенем чистоти «слабко забруднені» з тенденцією наближення до «брудних», ев-політрофні, α' - мезосапробні. За середніми значеннями показників води річки належать до 4

категорії, 4 субкатегорії ($I_2=4,0$), за станом «задовільні», за ступенем чистоти «слабко забруднені», евтрофні води з тенденцією наближення до ев-політрофних, β -мезосапробні зона з тенденцією наближення до α -мезосапробних.

Високий рівень трофності р. Роставиця можна пояснити високим вмістом у воді органічних і біогенних речовин, що є чинниками високої біологічної продуктивності цього водотоку і, водночас, факторами погіршення якості води.

Таблиця 2

Екологічна оцінка якості поверхневих вод р. Роставиця за блоком трофо-сапробіологічних (еколого-санітарних) показників

№ з/п	Показники	Значення			
		найгірші		середні	
		величина	категорія	величина	категорія
1	Прозорість, см	24,3	6	30,0	6
2	Завислі речовини, мг/дм ³	13,35	3	7,95	2
3	pH	8,13	3	8,00	3
4	Азот амонійний, мг/дм ³	1,12	6	0,71	5
5	Азот нітритний, мг/дм ³	0,041	5	0,030	5
6	Азот нітратний, мг/дм ³	3,13	7	1,72	6
7	Фосфор фосфатів, мг/дм ³	0,206	6	0,110	5
8	Розчинений кисень, мг/дм ³	9,00	1	11,40	1
9	Біхроматна окисність, мг/дм ³	52,0	6	46,0	6
10	БСК ₅ , мг/дм ³	6,60	5	4,60	5
Екологічна оцінка якості води	значення індексу I_2	4,8		4,0	
	категорія / субкатегорія	5 / 5(4)		4 / 4(5)	
	клас якості води	III		III	

Блок специфічних показників токсичної дії (I_3). Із екологічної точки зору надходження токсикантів у воду розглядається як процес токсифікації. У разі визначення якості води за специфічними речовинами токсичної дії враховуються кількісні характеристики 10 металів, а також фторидів, ціанідів, нафтопродуктів, летких фенолів, та СПАР – всього 15 показників [9].

Блок специфічних речовин токсичної дії характеризується тим, що за останні роки досліджень службами моніторингу поверхневих вод у басейні р. Роставиця визначалися в основному сім компонентів (мідь, свинець, хром, нікель, залізо, нафтопродукти, СПАР), що зазвичай визначаються аналітично та можуть розцінюватися як пріоритетні токсиканти.

За даним блоком (табл. 3), як за середніми так, і за найгіршими величинами значення $I_3=3,1$, вода характеризується II класом якості, 3 категорією, 3 субкатегорією, води «добрі» за станом, «досить чисті» за ступенем чистоти.

Таблиця 3

Екологічна оцінка якості поверхневих вод р. Роставиця за блоком специфічних показників токсичної дії

№ з/п	Показники	Значення			
		найгірші		середні	
		величина	категорія	величина	категорія
1	Мідь, мг/дм ³	8,0	4	6,0	4
2	Свинець, мг/дм ³	1,0	1	1,0	1
3	Хром загальний, мг/дм ³	1,0	1	1,0	1
4	Нікель, мг/дм ³	10,0	3	8,0	3
5	Залізо загальне, мг/дм ³	260,0	4	220,0	4
6	Нафтопродукти, мг/дм ³	50,0	3	30,0	3
7	СПАР	120,0	6	110,0	6
Екологічна оцінка якості води	значення індексу I_1	3,1		3,1	
	категорія / субкатегорія	3 / 3		3 / 3	
	клас якості води	II		II	

Результати об'єднаної екологічної оцінки свідчать про те, що за величиною **інтегрального екологічного індексу** I_E (табл. 4) вода в р. Роставиця в межах Житомирської області відповідає II класу якості.

За найгіршими значеннями показників води р. Роставиця належать до 3 категорії, 3(4) субкатегорії ($I_2=3,3$), за станом «добрі» з тенденцією наближення до «задовільних», за ступенем чистоти «досить чисті» з тенденцією наближення до «слабко забруднених». За середніми значеннями показників води річки належать до 3 категорії, 3 субкатегорії ($I_2=3,2$), за станом «добрі», за ступенем чистоти «досить чисті».

Таблиця 4

Об'єднана екологічна оцінка якості поверхневих вод басейну р. Луга
за інтегральним екологічним індексом I_E [5; 6]

№ з/п	Показники	Значення			
		найгірші		середні	
		величина	клас	величина	клас
1	Блок показників сольового складу, I_1	2,0	II	2,0	II
2	Блок трофо-сапробіологічних показників, I_2	4,8	III	4,4	III
3	Блок специфічних показників токсичної дії, I_3	3,1	II	3,1	II
Екологічна оцінка якості води	значення індексу I_E	3,3		3,2	
	категорія / субкатегорія	3 / 3(4)		3 / 3	
	клас якості води	II		II	

Аналіз співвідношень екологічних індексів свідчить, що найбільший внесок у сумарне забруднення поверхневих вод р. Роставиця належить еколого-санітарним (трофо-сапробіологічним) показникам (I_2), які характеризуються високими значеннями їх показників, а найменше – показникам сольового складу води (I_1).

Висновок. Результати екологічної оцінки якості поверхневих вод р. Роставиця свідчать про необхідність здійснення цілеспрямованих заходів щодо покращення екологічної ситуації і захисту екосистеми річки та визначення основних напрямків щодо поліпшення стану водних ресурсів в межах Житомирської області.

Екологічна оцінка якості поверхневих вод є важливою для узагальнення інформації щодо екологічного стану водних об'єктів, прогнозування його змін і розробки науково обґрунтованих водоохоронних рекомендацій для розробки відповідних управлінських рішень у галузі використання, охорони та відтворення водних ресурсів. Це й окреслює перспективу розширення подальших досліджень основних річкових басейнів Житомирської області.

Список використаних джерел:

1. Алёкин О.А. Основы гидрохимии. Л.: Гидрометиздат, 1970. 444 с.
2. Гриб И. В., Клименко М. А., Сондак В. В. Восстановительная гидроэкология нарушенных речных и озерных систем (гидрохимия, гидрология, управления): учеб. пособие. Т. 1. Ровно: Ривненской. гос. техн. ун-т, 1999. 348 с.
3. Гідроекологічний стан басейну річки Рось / За ред. В. К. Хильчевського. К.: Ніка-Центр, 2009. 116 с.
4. Методика встановлення і використання екологічних нормативів якості поверхневих вод суші та естуаріїв України. К.: [б. в.], 2001. 48 с.
5. Паламарчук М. М., Закорчевна Н. Б. Водний фонд України: Довідковий посібник. Київ: Ніка-Центр, 2001. 392 с.
6. Руденко Л. Г., Денісова О. І., Яцик А. В. Екологічна оцінка сучасного стану поверхневих вод (методичні аспекти). *Український географічний журнал*, 1996. № 3. С. 35–38.
7. Сніжко С. І. Оцінка та прогнозування якості природних вод. Київ: Ніка-Центр, 2001. 264 с.
8. Юрасов С. М., Сафранов Т. А., Чугай А. В. Оцінка якості природних вод: навчальний посібник. Одеса: Екологія, 2012. 168 с.
9. Яцик А. В., Жукинський В. М., Чернявська А. П., Єзловецька І. С. Досвід використання «Методики екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями» (пояснення, застереження, приклади). К.: Оріяни, 2006. 44 с.
10. Яцык А. В. Экологические основы рационального водопользования К.: Генеза, 1997. 640 с.
11. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000, establishing a framework for Community action in the field of water policy // Official Journal of the European Communities. EN. – 22.12.2000. L. 327. pp. 1–72.

Список использованных источников:

1. Алёкин А.А. Основы гидрохимии. - Л.: Гидрометиздат, 1970. - 444с.
2. Гриб И. В., Клименко М. А., Сондак В. В. Восстановительная гидроэкология нарушенных речных и озерных систем (гидрохимия, гидрология, управления): учеб. пособие. Т. 1. Ровно: Ривненской. гос. техн. ун-т, 1999. 348 с.
3. Гідроекологічне состояние басейна реки Рось / Под ред. В. К. Хильчевский. К.: Ніка-Центр, 2009. 116 с.

4. Методика установления и использования экологических нормативов качества поверхностных вод суши и эстуариев Украины. М. : [б. и.], 2001. 48 с.
5. Паламарчук М. М., Закорчевна Н. Б. Водный фонд Украины : Справочное пособие. Киев : Ника-Центр, 2001. 392 с.
6. Руденко Л. Г., Денисова А. И., Яцык А. В. Экологическая оценка современного состояния поверхностных вод (методические аспекты). *Украинский географический журнал*, 1996. № 3. С. 35-38.
7. Снизко С. И. Оценка и прогнозирование качества природных вод. Киев: Ника-Центр, 2001. 264 с.
8. Юрасов С. М., Сафранов Т. А., Чугай А. В. Оценка качества природных вод: учебное пособие. Одесса: Экология, 2012. 168 с.
9. Яцык А. В., Жукинський В. М., Чернявська А. П., Езловецька І. С. Опыт использования «Методики экологической оценки качества поверхностных вод по соответствующим категориям» (объяснение, предостережение, примеры). М. : Орианы, 2006. 44 с.
10. Яцык А. В. Экологические основы рационального водопользования К. : Генеза, 1997. 640 с.
11. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000, establishing a framework for Community action in the field of water policy // Official Journal of the European Communities. EN. – 22.12.2000. L. 327. pp. 1–72.

References:

1. Alëkyn O.A. Osnovy hydrokhymyy. L. : Hydrometizdat, 1970. 444 p.
2. Hryb Y. V. Klimenko M. A., Sondak V. V. Restorative hydroecology of disturbed river and lake systems (hydrochemistry, hydrology, management): textbook. allowance. T. 1. Exactly: Rivne. state tech. Univ., 1999. 348 p.
3. Гидроэкологическое состояние бассейна реки Рось / Под ред. В. К. Хильчевский. К. : Ника-Центр, 2009. 116 с.
4. Methods of establishing and using ecological standards for surface water quality of land and estuaries of Ukraine K. : [b. c.], 2001. 48 p.
5. Palamarchuk M. M., Zakorchevna N. B. Water Fund of Ukraine : A Reference Guide. Kyiv: Nika-Center, 2001. 392 p.
6. Rudenko LG, Denisova OI, Yatsyk AV Ecological assessment of the current state of surface waters (methodical aspects). *Ukrainian Geographical Journal*, 1996. № 3. P. 35–38.
7. Snizhko SI Estimation and prediction of natural water quality. Kyiv: Nika-Center, 2001. 264 p.
8. Yurasov S. M., Safranov T. A., Chugay A. V. Assessment of natural water quality: a textbook. Odessa : Ecology, 2012. 168 p.
9. Yatsyk A. V., Zhukinsky V. M., Chernyavskaya A. P., Ezlovetska I. S. Experience in using "Methods of ecological assessment of surface water quality by relevant categories" (explanations, reservations, examples). K. : Oriyani, 2006. 44 p.
10. Yatsyk A. V. Ecological basis of rational water use K.: Genesis, 1997. 640 p.
11. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000, establishing a framework for Community action in the field of water policy // Official Journal of the European Communities. EN. – 22.12.2000. L. 327. pp. 1–72.

Надійшла до редколегії 02.12.2020

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

1. *Батиченко Світлана Павлівна* – кандидат географічних наук, мнс, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, тема №19БФ-042-01М, м. Київ, Україна, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net.
2. *Бондар Наталія Петрівна* – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної справи, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.
3. *Бударіна Катерина Олексіївна* – магістр кафедри готельно-ресторанної справи, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.
4. *Гладкий Олександр Віталійович* – доктор географічних наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна, e-mail: alexander.gladkey@gmail.com.
5. *Губеня Вячеслав Олександрович* – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної справи, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.
6. *Кулівник Володимир Степанович* – кандидат медичних наук, доцент, Вінницький національний медичний університет імені М. Пирогова м. Вінниця, Україна e-mail: vs.kulivnuk@ukr.net.
7. *Матвієнко Наталія Миколаївна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, e-mail: rika11@ukr.net.
8. *Матвієнко Володимир Миколайович* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри економічної та соціальної географії, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, e-mail: ozero11@ukr.net.
9. *Миронець Ніна Ростиславівна* – кандидат історичних наук, доцент, декан факультету європейської освіти, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне, Україна, e-mail: nina_myr@ukr.net.
10. *Мельничук Михайло Михайлович* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна. melniichuk.mm@gmail.com.
11. *Нестерчук Інна Костянтинівна* – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму, Житомирський національний агроєкологічний університет, м. Житомир, Україна, e-mail: nester_geoeek@ukr.net.
12. *Романів Оксана Яківна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри геології та гідрології, Національний університет водного господарства та природокористування, e-mail: okromaniv@gmail.com.
13. *Смілий Павло Миколайович* – аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
14. *Смочко Наталія Михайлівна* – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму і географії, Мукачівський державний університет, м. Мукачєво, Україна, e-mail: natazak@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>.
15. *Соколовський Віктор Анатолійович* – старший викладач кафедри туризму та авіаційних перевезень, Льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький, Україна.
16. *Удовіця Олег Феодорович* – кандидат педагогічних наук, доцент, Одеська національна академія харчових технологій, м.Одеса, Україна, e-mail: udovitsaoleg@gmail.com.
17. *Шаран Лариса Олександрівна* – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної справи, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна, e-mail: Larisharan@ukr.net.
18. *Щоколєва Інна Валентинівна* – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри туризму і авіаційних перевезень, Льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький, e-mail: inna.akvilon@gmail.com.
19. *Шекєра Світлана Сергіївна* – кандидат економічних наук, старший викладач, Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна, e-mail: shekera.sveta@gmail.com
20. *Яроменко Оксана Володимирівна* – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри географії та туризму, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне, Україна, e-mail: Yaromenko_ov@ukr.net.

ІНФОРМАЦІЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Батыченко Светлана Павловна* – кандидат географических наук, мнс, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, тема №19БФ-042-01М, г. Киев, Украина, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net.
2. *Бондарь Наталья Петровна* – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры гостинично-ресторанного дела, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина.
3. *Бударина Екатерина Алексеевна* – магистр кафедры гостинично-ресторанного дела, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина.
4. *Гладкий Александр Витальевич* – доктор географических наук, профессор, Киевский национальный торгово-экономический университет, г. Киев, Украина, e-mail: alexander.gladkey@gmail.com.
5. *Губеня Вячеслав Александрович* – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры гостинично-ресторанного дела, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина.
6. *Куливык Владимир Степанович* – кандидат медицинских наук, доцент, Винницкий национальный медицинский университет им. Н. Пирогова, г. Винница, Украина, e-mail: vs.kulivnuk@ukr.net.
7. *Матвиенко Наталья Николаевна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина, e-mail: rika11@ukr.net.
8. *Матвиенко Владимир Николаевич* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры экономической и социальной географии, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина, e-mail: ozero11@ukr.net.
9. *Миронець Ніна Ростиславівна* – кандидат исторических наук, доцент, декан факультета европейского образования, Международный экономико-гуманитарный университет имени академика Степана Демьянчука, г. Ровно, Украина, e-mail: nina_myr@ukr.net.

10. *Мельничук Михаил Михайлович* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры физической географии, Волинский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина, melniichuk.mm@gmail.com.
11. *Нестерчук Инна Константиновна* – кандидат географических наук, доцент, заведующая кафедрой туризма, Житомирский национальный агроэкологический университет, г. Житомир, Украина, e-mail: nester_geoeek@ukr.net.
12. *Романив Оксана Яковна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры геологии и гидрологии, Национальный университет водного хозяйства и природопользования, e-mail: okromaniv@gmail.com.
13. *Смилый Павел Николаевич* – аспирант, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинский, г. Луцк, Украина.
14. *Смочко Наталья Михайловна* – кандидат географических наук, доцент, заведующий кафедрой туризма и географии, Мукачевский державный университет, м. Мукачево, Украина, e-mail: natazak@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>.
15. *Соколовский Виктор Анатольевич* – старший преподаватель кафедры туризма и авиационных перевозок, Лётная академия Национального авиационного университета, г. Кропивницкий, Украина.
16. *Удовитса Олег Федорович* – кандидат педагогических наук, доцент, Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина, e-mail: udovitsaoleg@gmail.com.
17. *Шаран Лариса Александровна* – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры гостинично-ресторанного дела, Национальный университет пищевых технологий, г. Киев, Украина, e-mail: Larisharan@ukr.net.
18. *Щёголева Инна Валентиновна* – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры туризма и авиационных перевозок, Лётная академия Национального авиационного университета, г. Кропивницкий, e-mail: inna.akvilon@gmail.com.
19. *Шекера Светлана Сергеевна* – кандидат экономических наук, старший преподаватель, Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина, e-mail: sheker.sveta@gmail.com.
20. *Яроменко Оксана Владимировна* – кандидат географических наук, доцент, заведующая кафедрой географии и туризма, Международный экономико-гуманитарный университет имени академика Степана Демьянчука, г. Ровно, Украина, e-mail: Yaromenko_ov@ukr.net.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

1. *Batychenko Svitlana Pavlivna* – Candidate of Geographic Sciences, junior researcher, Taras Shevchenko National University of Kyiv, research №19БФ-042-01М Kyiv, Ukraine, e-mail: batychenko_ssveta@ukr.net.
2. *Bondar Natalia Petrovna* - Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Hotel and Restaurant Business Department, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.
3. *Budarina Kateryna Oleksiivna* – Master of Hotel and Restaurant Business Department, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.
4. *Gladkey Oleksandr Vitaliyovych* – Doctor of Geography Sciences, Professor Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine, e-mail: alexander.gladkey@gmail.com.
5. *Gubanya Vyacheslav Alexandrovich* - Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Hotel and Restaurant Business Department, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine
6. *Kilivnuk Volodymyr Stepanovych* – Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, M. Pirogov Vinnitsya National Medical University, Vinnitsya, Ukraine, e-mail: vs.kulivnuk@ukr.net.
7. *Matviienko Nataliia Mykolaivna* – PhD Geography, Associate Professor, Assistant Professor of Country Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: rika11@ukr.net.
8. *Matviienko Volodymyr Mykolaiovych* – PhD Geography, Associate Professor, Assistant Professor of Economic and Social Geography Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: ozero11@ukr.net.
9. *Myronets Nina Rostislavivna* – Candidate of History, Associate Professor, Dean of the Faculty of European Education, International University of Economics and Humanities Academician Stepan Demianchuk, Rivne, Ukraine, e-mail: nina_myronets@ukr.net.
10. *Melniychuk Mykhailo Mykhailovych* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Department of Physical Geography, Eastern European Lesya Ukrainka National University, Lutsk, Ukraine, e-mail: melniichuk.mm@gmail.com
11. *Nesterchuk Inna Konstantinovna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Tourism, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr, Ukraine, e-mail: nester_geoeek@ukr.net.
12. *Romaniv Oksana Yakivna* – Candidate of Geography, Associate Professor, Assistant Professor of Geology and Hydrology Department, National University of Water and Environmental Engineering, e-mail: okromaniv@gmail.com.
13. *Smilii Pavlo Mykolaiovych* – Graduate Student, Eastern European Lesya Ukrainka National University, Lutsk, Ukraine.
14. *Smochko Nataliia Mykhailivna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Head of Tourism and Geography Department, Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine, e-mail: natazak@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>.
15. *Sokolovsky Victor Anatolievich* - a senior lecturer of the Department of tourism and air transport, Flight Academy of the National Aviation University, Kropyvnytskyi, Ukraine.
16. *Udovitsa Oleg Fedorovich* – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Odesa National Academy of Food Technologies, Odesa, Ukraine, e-mail: udovitsaoleg@gmail.com.
17. *Sharan Larisa Alexandrovna* – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Hotel and Restaurant Business Department, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine, e-mail: Larisharan@ukr.net.
18. *Shchegolieva Inna Valentinovna* – Associate Professor, PhD (Pedagogics), Assistant Professor of Tourism And Air Transport Department, Flight Academy of the National Aviation University, Kropyvnytskyi, e-mail: inna.akvilon@gmail.com.
19. *Shekera Svetlana Sergiyivna* – Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer, Odesa National Academy of Food Technologies, Odesa, Ukraine, e-mail: sheker.sveta@gmail.com.
20. *Yaromenko Oksana Volodymyrivna* – Candidate of Geography, Associate Professor, Head of the Department of Geography and Tourism, International University of Economics and Humanities Academician Stepan Demianchuk, Rivne, Ukraine, e-mail: Yaromenko_ov@ukr.net.

I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

<i>Миронець Н.Р., Романів О. Я., Яроменко О.В.</i> ПРИРЕЧЕНІ НА СМЕРТЬ: АБОРТИ І АБОРТНИЙ ТУРИЗМ	3
<i>Бударіна К.О., Шаран Л.О., Бондар Н.П., Губеня В.О.</i> ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ КРАФТОВОЇ КАВ'ЯРНІ У ЗАКЛАДІ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ	10
<i>Матвієнко Н.М., Матвієнко В.М.</i> ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЯПОНІЇ	16
<i>Удовиця О.Ф., Шекера С.С.</i> ПРИЧИНИ ТА ПРОФІЛАКТИКА УПРАВЛІНСЬКИХ КОНФЛІКТІВ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ	26
<i>Соколовський В.А., Щоголева І.В.</i> ІВЕНТ-ТУРИЗМ СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІПРОВ'Я ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	33
<i>Нестерчук І.К.</i> ГАСТРОНОМІЧНИЙ БРЕНД ТЕРИТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ПОЛІССЯ)	43
<i>Гладкий О.В., Килівник В.С.</i> ДОСВІД СТВОРЕННЯ НЕДЕРЖАВНОЇ МЕДИКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТА ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОЇ МУЗЕЙНОЇ КОЛЕКЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ САНАТОРІЮ «АВАНГАРД» М. НЕМИРІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	57

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

<i>Батиченко С.П.</i> ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ	65
<i>Смочко Н.М.</i> ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ АГРАРНИХ МОНОСИСТЕМ	73

III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

<i>Смілий П.М., Мельничук М.М.</i> ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЯКОСТІ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД РІЧКИ РОСТАВИЦЯ	86
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	93

СОДЕРЖАНИЕ

I. ГЕОГРАФИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

<i>Миронець Н.Р., Романів О.Я., Яроменко О.В.</i> ОБРЕЧЕННЫЕ НА СМЕРТЬ: АБОРТЫ И АБОРТНИЙ ТУРИЗМ	3
<i>Бударина Е.А., Шаран Л.А., Бондарь Н.П., Губеня В.А.</i> ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ КРАФТОВОГО КАФЕ В УЧРЕЖДЕНИЯ СФЕРЫ ГОСТЕПРИИМСТВА	10
<i>Матвиенко Н.Н., Матвиенко В.Н.</i> ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ ЯПОНИИ	16
<i>Удовиця О.Ф., Шекера С.С.</i> ПРИЧИНЫ И ПРОФИЛАКТИКА УПРАВЛЕНЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ В СФЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА	26
<i>Соколовский В.А., Щёголева И.В.</i> ИВЕНТ-ТУРИЗМ СРЕДНЕГО ПРИДНЕПРОВЬЯ КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ	33
<i>Нестерчук И.К.</i> ГАСТРОНОМИЧЕСКИЙ БРЕНД ТЕРРИТОРИИ (НА ПРИМЕРЕ КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ПОЛЕСЬЯ)	43
<i>Гладкий А.В., Киливник В.С.</i> ОПЫТ СОЗДАНИЯ НЕГОСУДАРСТВЕННОЙ МЕДИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ И ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКОЙ МУЗЕЙНОЙ КОЛЛЕКЦИИ НА ТЕРРИТОРИИ САНАТОРИЯ «АВАНГАРД» Г. НЕМИРОВ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ	57

II. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ И СТРАНОВЕДЕНИЯ

<i>Батыченко С.П. ОСОБЕННОСТИ СЕМЕЙНОЙ ПОЛИТИКЕ В СТРАНАХ ЕВРОПЫ</i>	65
<i>Смочко Н.М. ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ МОНОСИСТЕМ</i>	73

III. ЕСТЕСТВЕННАЯ ГЕОГРАФИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

<i>Смилый П.Н., Мельничук М.М. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ПОВЕРХНОСТНЫХ ВОД РЕКИ РОСТАВИЦА</i>	86
<i>ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ</i>	93

LIST OF CONTENTS

I. GEOGRAPHY OF RECREATION AND TOURISM: THEORETICAL AND APPLIED ISSUES

<i>Myronets N.R., Romaniv O.Y., Yaromenko O.V. DOOMED TO DEATH: ABORTIONS AND ABORTION TOURISM</i>	3
<i>Budarina K.O., Sharan L.O., Bondar N.P., Gubnya V.A. EXPEDIENCY OF INTRODUCING A CRAFT CAVE IN A HOSPITALITY INSTITUTION</i>	10
<i>Matviienko N. M., Matviienko V.M. TOURIST-RECREATIONAL RESOURCES OF JAPAN</i>	16
<i>Udovitsa O.F., Shekera S.S. CAUSES AND PREVENTION OF MANAGEMENT CONFLICTS IN THE FIELD OF ACTIVITY OF HEADS OF DOMESTIC ENTERPRISES OF THE TOURIST BUSINESS</i>	26
<i>Sokolovsky V.A., Shchegolieva I. V. EVENT TOURISM OF THE MIDDLE DNIEPER REGION AS A STRATEGIC DIRECTION OF REGIONAL DEVELOPMENT</i>	33
<i>Nesterchuk I.K. GASTRONOMY BRAND OF THE TERRITORY (ON THE EXAMPLE OF THE CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF THE RIGHT-BANK POLISSIA)</i>	43
<i>Gladkey O.V., Kilivnuk V.S. THE EXPERIENCE OF NON-STATE MEDICAL-TECHNOLOGICAL AND LOCAL HISTORY MUSEUMS' COLLECTION CREATION ON THE TERRITORY OF SANATORIUM "AVANGARD" IN NEMYRIV CITY, VINNITSYA REGION</i>	57

II. CURRENT PROBLEMS OF SOCIAL GEOGRAPHY AND COUNTRY STUDIES

<i>Batychenko S.P. FEATURES OF FAMILY POLICY IN EUROPE</i>	65
<i>Smochko N.M. LAND RESOURCE POTENTIAL OF THE TRANSCARPATHIAN REGION AS A FACTOR OF AGRICULTURAL MONOSYSTEM DEVELOPMENT</i>	73

III. NATURAL GEOGRAPHY: THEORY AND PRACTICE

<i>Smilii P.M., Melniychuk M.M. ECOLOGICAL ASSESSMENT OF SURFACE WATER QUALITY OF ROSTAVYTSIA RIVER</i>	86
<i>INFORMATION ABOUT AUTHORS</i>	93